

**EN UNDERSØKELSE
AV AKTØRPERSPEKTIVETS
KOMPOSISJON, STABILITET OG MULIGHETER**

Masteroppgave i Ped. Allmenn.

Av:

Rune Ødegaard

Høsten 2005

**Universitetet i Oslo
Det utdanningsvitenskapelige fakultet
Pedagogisk forskningsinstitutt**

SAMMENDRAG AV MASTEROPPGAVEN I PEDAGOGIKK

**TITTEL: EN UNDERSØKELSE AV AKTØRPERSPE
KOMPOSISJON, STABILITET OG MULIGHETER**

AV: Rune ØDEGAARD

EKSAMEN: Master i Ped. Allmenn studieretning: Ped 4390

**SEMESTER:
Høst 2005**

STIKKORD:

Motivasjon, differensiering, pedagogisk psykologi

PROBLEMOMRÅDE

Dagens samfunn er i stor grad preget av raske forandringer, og et stadig høyere krav til individuelle prestasjoner og funksjonsnivå. Dette viser seg eksempelvis i form av universitetsreformen, og en gradvis forandring fra et mer kollektivistisk arbeidsliv med samlede avtaler og felles lønn, til et nytt arbeidsliv med større grad av individuelle avtaler og belønningsmekanismer.

I et slikt samfunn blir mestringsmotivasjon en viktig faktor for hvordan man greier å tilpasse seg. Om man spiller en aktiv eller passiv rolle, om man opplever seg som styrt av ytre omstendigheter, eller om man opplever seg selv som sine handlingers opphav. Dette er spørsmål som i følge deCharms konstituerer forskjellen på en origin og pawn, eller som Nygård kaller det: Aktør eller brikke (deCharms 1968, Nygård 2000).

I masteroppgaven 'En undersøkelse av aktørperspektivets komposisjon, stabilitet og muligheter', behandles dette temaet, med fokus på hva som konstituerer en aktør og en brikke, hvilke elementer begrepene er oppbygd av, og hvordan de fungerer. Den behandler videre muligheten til å forandre disse forutsetningene, og legger der vekt på deres stabilitet. Til slutt er disse funnene trukket inn i sosiologiske beskrivelser av det nye arbeidslivets fremvekst, og det gis en vurdering av hvilke utfordringer som finnes der i forhold til aktør og brikke perspektiv.

Hensikten med avhandlingen er å undersøke hva aktør og brikke fenomenet består av, og å undersøke muligheter for å lære bort aktøregenskaper, da det ser ut til at det er disse egenskapene som i større og større grad blir ettertraktet i det utviklende arbeidsliv.

TEORIGRUNNLAG OG KILDER

Teorigrunnlaget for en undersøkelse av aktør og brikke perspektivene er basert i hovedsak på empirisk forskning innen mestringsmotivasjon og attribusjon. Det er

innen dette feltet at begrepene først oppstår, ved at de presenteres i full form av Richard deCharms i hans bok *Personal Causation* fra 1968. Der begrepene kalles origin og pawn. Han utfører sammen med sine medarbeidere et program for utvikling av origin mønstre på en skole noen år senere. Resultatet publiseres i 1976. Funnene viser at det er mulig å lære barn å forandre holdning fra å være passiv og reaktiv, til å bli en aktiv, realistisk og ansvarlig leder for sitt eget liv.

Disse funnene kan allikevel være problematiske i forhold til faktoren stabilitet. For det ble ikke gjort oppfølgingsstudier av disse barna videre i oppveksten, og i overgang til arbeidslivet. Grunnen til at denne tvilen reises er at det enda ikke er påvist noe sikkert forandringsprogram for stabil forandring av mestringsmotivasjon og attribusjonsmønstre. Det er dette som problematisk, da nærmest samtlige av bestanddelsene av origin og pawn begrepene er knyttet til mestringsmotiv og attribusjon.

Undersøkelsen av aktør og brikke har i avhandlingen vært en teoretisk behandling av allerede foreliggende empirisk materiale. Det vil si at metoden som er blitt brukt er en komparativ studie av teori og empiri innen feltet, med det for øye å klargjøre fenomenenes komposisjon og innhold, og legge frem konsekvenser av dette i forskningen har i dagens samfunn.

Kildene til studien har derfor vært hentet fra klassisk mestringsmotivasjons teori, og helt ferske data om utviklingstrender i arbeidslivet, som gav nye konsekvenser og aktualiserte problematikken i dagens Norge.

Det er blitt gjort en rekke studier av forandringsmulighet i forhold til mestringsmotivasjon som er lagt til empirisk grunn for avhandlingen (McClelland & Winter 1969, Krug og Hanel i Rand 2003), der ingen gir noen entydige svar. Der resultatene virker positive, er stabiliteten ikke til stede, da den lærte holdningsendringen gradvis forsvinner i tiden etter endt program.

KONSEKVENSER

Resultatene av denne forskningen kan tyde på at det er svært vanskelig å forandre et menneskes aktør eller brikke komposisjon, selv om det trolig ikke dreier seg om absolutte fenomener.

Praksis konsekvensen av dette kan være at man må opprettholde det pedagogiske presset på de brikke dominerte individene, for at de skal kunne agere som aktører over tid. En slik funksjonen kan det nye arbeidslivet muligens ha, da det øver et fleksibilitets press på arbeidstakerne. Dette presset er et tveegget sverd, da det trolig enten vil ha denne funksjonen, eller virke avmaktsfremmende, om presset blir større enn hva den enkelte kan greie å imøtekomme.

Et annet alternativ ville være å lage et nytt program basert på den samlede kunnskapen og erfaringene fra de tidligere programmene. Dette ville i så tilfelle kreve en omfattende longetudinell studie.

I den grad et individ er aktør eller brikke dominert, vil dette trolig påvirke denne videre i livet, på tross av motivasjonelle program som vi kjenner dem i dag. Det kan heller tyde på at brikkedominerte individer kan strekke seg mentalt under trening, og vil derfor kunne påvise aktøregenskaper etter endt program. Effekten vil muligens gradvis avta etter at stimuleringen fjernes, som hos McClelland og Winter (1969).

“NOTHING IN THE WORLD CAN TAKE THE PLACE OF PERSISTENCE.
TALENT WILL NOT; NOTHING IS MORE COMMON THAN
UNSUCCESSFUL MEN WITH TALENT.
GENIUS WILL NOT; UNREWARDED GENIUS IS ALMOST A PROVERB.
EDUCATION WILL NOT; THE WORLD IS FULL OF EDUCATED
DERELICTS.
PERSISTENCE AND DETERMINATION ALONE ARE OMNIPOTENT.
THE SLOGAN 'PRESS ON' HAS SOLVED AND ALWAYS WILL SOLVE
THE PROBLEMS OF THE HUMAN RACE.”

Calvin Coolidge
30th president of US (1872 - 1933)
<http://www.quotationspage.com/quote/2771.html>

“FOR THUS SPEAKETH JUSTICE UNTO ME: "MEN ARE NOT EQUAL."
AND NEITHER SHALL THEY BECOME SO!”

Friedrich Nietzsche: Thus Spake Zarathustra. A book for all and none.
Translated by Tomas Common.
<http://www.gutenberg.org/dirs/etext99/spzar10.txt>

FORORD

Etter å ha tatt en cand. mag. i psykologi, med fordypning i sosialpsykologi, begynte jeg å studere pedagogikk. Interessecfeltet mitt var læringens underliggende mekanismer.

Da jeg i samme semester ble presentert for min veileder Prof. Torgrim Gjesme og boken *Aktør eller Brikke* av Roald Nygård (2000), ble det klart for meg at det var mestringsmotivasjon som ville bli mitt felt. De neste to årene dedikerte jeg derfor til et nitidig studium av dette feltet, samt skrivingen av denne avhandlingen. Et studium som har vært en reise gjennom klassisk og nyere forskning på feltet, der funnene flettes inn i forståelsen av de nye arbeidslivstrendene som er på vei inn i Norge. Det har vært en sterk prosess, med høy temperatur hele veien igjennom, som har gitt opphav til mange gode diskusjoner og meningsutvekslinger.

Jeg vil i særdeleshet takke min veileder Prof. Torgrim Gjesme, for god veiledning gjennom hele prosessen, og generell støtte i valg av emne og tilnærming, når problemene meldte seg.

Jeg vil også takke min samboer Kjersti, for hennes støtte, forståelse og hjelp.

Jeg håper du som leser vil ha like mye glede av å lese denne avhandlingen, som jeg har hatt av å skrive den.

Jeg ønsker deg god fornøyelse

Oslo, november 2005.

Rune Ødegaard

INDEKS

INNLEDNING	9
<i>Kort om metode og avgrensninger. ....</i>	<i>13</i>
KAPITTEL 1.....	14
<i>Begrepenes tilblivelse.....</i>	<i>14</i>
<i>Begrepenes tilblivelse: Origin, pawn og Murrys test.....</i>	<i>18</i>
<i>En kort skissering av Julius Kuhls presentasjon av et liknende konsept.....</i>	<i>20</i>
<i>Teoretisk stabilitet og grenser mellom origin og pawn.....</i>	<i>22</i>
<i>Origin- og pawn-mønstre.....</i>	<i>26</i>
ATTRIBUSJON HOS AKTØRER OG BRIKKER	31
<i>Julian B. Rotters internale og eksterne mennesker.....</i>	<i>32</i>
<i>Bernard Weiners videreutvikling av attribusjonsteorien.....</i>	<i>34</i>
<i>Brikkens mentale fengsel.....</i>	<i>36</i>
MESTRINGSMOTIVASJON HOS AKTØRER OG BRIKKER	42
<i>David C. McClellands affektive vekningsmodell.....</i>	<i>43</i>
<i>John W. Atkinsons episodiske teori.....</i>	<i>45</i>
<i>Victor H. Vrooms teori.....</i>	<i>48</i>
<i>Heinz Heckhausens reviderte kognitive teori.....</i>	<i>51</i>
<i>Skjematisk fremstilling av mestringsmotivasteori og Origin/Pawn.....</i>	<i>57</i>
<i>Konklusjoner etter første del av undersøkelsen.....</i>	<i>58</i>
KAPITTEL 2.....	60
<i>Tidlige faktorer for utvikling av aktørmentalitet og mestringsmotivasteori.....</i>	<i>61</i>
<i>Forsøk på forandring av mestringsmotivasteori ved McClellands teori.....</i>	<i>67</i>
<i>Forsøk på forandring av mestringsmotivasteori ved DeCharms teori.....</i>	<i>70</i>
<i>Forsøk på forandring av mestringsmotivasteori ved Heckhausens teori.....</i>	<i>81</i>
<i>Noen kulturelle og samfunnsmessige betraktninger over brikkeproblematikken.....</i>	<i>84</i>
<i>Stanley Milgrams brikker.....</i>	<i>85</i>
<i>Cathrine Genovese sakens brikker.....</i>	<i>90</i>
<i>Roald Nygårds konstruktivistiske redningsaksjon.....</i>	<i>93</i>
<i>Skjematisk fremstilling av treningsprogrammene som er presentert.....</i>	<i>96</i>
<i>Konklusjoner etter andre del av undersøkelsen.....</i>	<i>97</i>
KAPITTEL 3.....	100
<i>Det nye arbeidslivet - Aktørenes tidsalder.....</i>	<i>101</i>
<i>Det nye arbeidslivets muligheter og struktur.....</i>	<i>105</i>
<i>Konklusjoner etter tredje del av undersøkelsen.....</i>	<i>118</i>
GENERELLE KONKLUSJONER, OG VEIEN VIDERE.....	119
REFERANSELISTE.....	122

INNLEDNING

Dagens Norge er et velferdssamfunn i hurtig forandring, med mange muligheter innen utdanning og yrkesvalg, men også i sin alminnelighet. I dette samfunnet er arbeidslivet i forandring mot større fleksibilitet, og kravet om kvalitet settes i fokus ved læresteder for høyere utdanning. Et vedvarende spørsmål er hvordan man kan lære mennesker å ta ansvar for eget liv, utvikling og veivalg i et slikt samfunn. Dette kan være i forhold til å oppsøke og fullføre den utdannelsen man vil ha, det kan være i forhold til å finne en jobb man trives med og mestrer, og normative forpliktelser forbundet med medborgerskap.

Nasjonen krever større og større individuelle prestasjoner, i og utenfor arbeidsfellesskapet. Samfunnet har allikevel problemer med å tilrettelegge for at disse kvalitetene skal oppstå og utvikle seg naturlig, eller som følge av læring. Dette er i stor grad et spørsmål om hvordan man skal motivere og lære mennesker til å etterstrebe og bli mestere i sine egne liv, om dette er mulig. Et spørsmål i så måte er hvorfor noen mennesker tar ansvar for å nå sine mål, og anser et nederlag som feil plassering av energi, eller mangel på innsats, mens andre gir opp etter første forsøk. Noen holdninger og tenkemåter synes å hindre mennesker i å la seg knekke av motstand, mens andre fører til mer og mer passivitet og hjelpeløshet. Hvilke mønstre er det som ligger til grunn for at noen opplever seg som sin egen lykkes smed, mens andre opplever at goder og onder tilfaller dem i henhold til medmenneskers vilje og Fortunas lynne? Dette er problemer som denne avhandlingen vil befatte seg med, ved å benytte noen sentrale pedagogiske og psykologiske forklaringsmodeller for mestringsmotivasjon og attribusjonsstil.

Det kan synes som om det er miljømessige faktorer som enten fosterer mennesker til å bli selvregulerte aktører på livets scene, som opplever seg selv som herre i eget hus, mens andre opplever livet som en statistrolle, eller som et dukketeater, der andre trekker i trådene. Om det er tilfelle at miljøfaktoren er toneangivende for hvorvidt et menneske blir en mester eller en slave i forhold til sine

omgivelser, vil det være en stor utfordring for utdanningsinstitusjonene og arbeidsplassene å legge til rette for at individene skal kunne beholde eller utvikle sin aktive tilnærning til jobben og miljøet for øvrig.

Problematikken mellom aktivitet og passivitet, aktør og brikke, mester og slave, består av mentale spor som de aller fleste kjenner at de har kunnet assosiere seg med i forhold til situasjoner de har vært i. Det er allikevel ikke det situasjonelle som er mest interessant her, men om det finnes en mer regulær grunnholdning som er forholdsvis stabil over tid. Dette spissformuleres i de innledende sitatene, der filosofen Friedrich Nietzsche betoner at mennesker er forskjellige, og at intet kan gjøres med det, mens Calvin Coolidge, som en representant for den amerikanske drømmen, hevder at utholdenhet og målrettethet er avgjørende for ens muligheter.

Pedagogisk sett er aktør- og brikkespørsmålet interessant, og et høyst relevant tema, både i forhold til skoloring og sosialisering innen skole og arbeidsliv, om dette er mønstre skapt av kulturen, eller om det i stor grad er medfødte kvaliteter. Om de er stabile eller fleksible. Svarene på et slikt spørsmål kan brukes i planlegging av undervisning og bedre utnyttelse av arbeidskraft, som i større grad optimaliserer individets kapasitet. Spørsmålet om stabilitet er sentralt i forhold til hva som kan gjøres med pedagogiske midler, og eventuelt om det finnes kritiske perioder for en slik utvikling. Tematikkens aktualitet i dagens samfunn kommer klart til syne når man setter den inn i det nye arbeidslivets kontekst.

Avhandlingens hovedtyngde vil ligge på å forholde seg til et mangfoldig utvalg av teori og empiri, edn det for øye å utrede, drøfte og summere hvor dette feltet står i dag, da en slik diagnostisering ofte uteblir fra litteraturen som behandler feltet, og til slutt antyde hvor veien videre kan synes å gå for aktører og brikker. I denne avhandlingen vil jeg derfor behandle viktige dimensjoner ved mestringsmotivasjon og kategoriene aktør og brikke. Fokus vil ligge på spørsmålet om omgivelsene eller opplæring kan legges til rette for at

aktøregenskaper og mestringsmotivasjon skal kunne styrkes i tilfeller hvor de i utgangspunktet er svake. Det er i forhold til endring også viktig å undersøke dennes eventuelle stabilitet.

Dette er spørsmål som krever behandling og undersøkelse, ved hjelp av empirisk forskning, på faktorene som fører til og utgjør atferdsmønstre som er oppsummert under begrepene origin og pawn.

Problemstillingen knyttet til dette er:

Hvordan kan opplæring eventuelt legges til rette for utvikling av mestringsmotivasjon, og gjennom dette aktøregenskaper, og hvor stabile er resultatene?

For å kunne tilnærme seg en slik problemstilling, må noen av de sentrale og grunnleggende teoriene på feltet behandles og undersøkes. I denne delen vil derfor innholdet i, og forholdet mellom, de sentrale kategoriene mestringsmotivasjon, attribusjon, aktør og brikke bli diskutert og belyst ved hjelp av utvalgt klassisk forskning på feltet. Det er i denne delen viktig å finne et grunnlag for hva mestringsmotivasjon er, hva begrepene aktør og brikke rommer, og hvilke faktorer som kan forandres.

Problemstillingen knyttet til dette er:

Hvordan er aktør- og brikkemønstrene komponert, og hvordan påvirker de individet?

I siste del vil jeg komme inn på mulige praktiske konsekvenser forbundet med det å være en aktør. Hvordan dette kan påvirke ens funksjon innen arbeidslivet i Norge, i en tid med overgang til et nytt og mer fleksibelt arbeidsliv. Jeg er her interessert i å undersøke nyere forskning basert på statistikk og teorier utledet av

dette, som beskriver tendensene i det nye arbeidslivet, og implikasjoner dette har for en stadig aktualisering av fenomenene aktør og brikke.

Problemstillingen knyttet til dette er:

Hvilke komplikasjoner kan aktør og brikke ha i dagens arbeidslivskultur?

For å oppsummere: Avhandlingen vil først ta for seg teori og empiri som belyser og drøfter hva mestringsmotivasjon og attribusjon er, og hva aktør- og brikkeproblematikken består i. Når dette er gjort vil avhandlingen fortsette med mulighetene for å utvikle og fremheve disse egenskapenes hos individet, på varig og stabil basis. Avhandlingens siste del vil ta for seg aktører og brikker i det nye arbeidslivet, og hvilke utfordringer som er på vei til å melde seg i dette arbeidslivet.

Kort om metode og avgrensninger.

Avhandlingen vil ha empirisk forskning som bakgrunn og betingelse for de teorier og hypoteser som blir behandlet. Årsaken til dette er at det sentrale i kapitlenes gang er tolkning og vurdering av forskningsresultater og deres implikasjoner. Min oppgave er ikke å foreta en filosofisk sammenlikning og vurdering av ulike paradigmatisk oppfattelser av teoretiske modeller og mulige etiske implikasjoner.

Mitt teoretiske grunnlag innen mestringsmotivasjon, attribusjon, origin og pawn, vil være basert på klassikere på feltet, som sammenliknes og vurderes i forhold til komponentene i kategoriene aktør og brikke. Summen av konklusjonene i første og andre kapittel vil bli behandlet opp mot moderne funn innen statistikk og nye teorier som behandler bedriftspedagogikk. Dette møtet mellom klassisk forskning og ny data, skal munne ut i en ny aktualisering, innen rammene av det nye arbeidslivets krevende utfordringer.

Det ville være vanskelig å dekke alle informasjonskanaler og teoribyggverk som omhandler mestringsmotivasjon, attribusjon og deres nabodisipliner, derfor er blant annet teorier innen feltene personlighetspsykologi, selvregulering og behandling av de ulike aspektene av selvbildet ikke vektlagt i større utstrekning. Forholdet mellom indre og ytre belønning blir det heller ikke lagt vesentlig vekt på. En annen variabel som ikke er tatt med i betraktningen er kjønn. Grunnen til dette er at få av forskningsresultatene som brukes her har klargjort eventuelle forskjeller som kunne være tilstede i denne variabelen. Forskningen har heller trukket utvalg uavhengig av kjønn.

KAPITTEL 1

Mestringsmotivasjon, attribusjon, aktør og brikke. En dissekering av begrepenes innhold og betydning.

Begrepenes tilblivelse

Begreperne origin og pawn, ble først brukt som beskrivelser på menneskelige karaktertrekk, av Richard deCharms (1967), som kategorier innen 'personal causation', som er "the personal knowledge of being an agent of change in the environment" (deCharms 1967 side. 271). En origin opplever 'personal causation', mens en pawn ikke gjør det. Det er viktig å understreke at dette er en opplevelse som personene har. Det faktiske grunnlaget for denne opplevelsen tas det ikke stilling til. Måleredskapet for origin og pawn ble for øvrig utledet og operasjonalisert ved hjelp av blant annet Henry A. Murrays 'Thematic Apperception Test' (1938), som vil bli behandlet i korthet nedenfor, da det også er blitt mye brukt innen måling av mestringsmotivasjon. I tillegg ble vurderinger av elevers fortellinger og observasjon lagt til grunn for å kunne på vise at noen tenderte mot å være origin- eller pawn- dominerte (deCharms m. fl.1976 side 119-127).

DeCharms beskriver en origin, eller 'opphav' og aktør som Roald Nygård oversetter det til (Nygård 2000), på følgende måte:

"An Origin is a person who feels that he is in control of his fate; he feels that the cause for his behavior is within himself. (...) The Origin is positively motivated, optimistic, confident, accepting of challenge" (deCharms m. fl.1976 side 4-5).

Han beskriver videre en pawn, eller brikke som Roald Nygård oversetter det til (2000), på følgende måte:

"A Pawn feels that he is pushed around, that someone else pulls the string and he is the puppet. He feels the locus of causality for his behaviour is

external to himself. (...) The Pawn is negatively motivated, defensive, irresolute, avoidant of challenge” (deCharms m. fl. 1976 side 4-5).

Origin- og pawn-klassifiseringen representerer i følge deCharms (deCharms m. fl. 1976, side 124) mer holistiske kategorier enn mestringsmotivasjonen. DeCharms mener, i likhet med McClelland, at mestringsmotiv innebefatter alle målrettede handlinger, som for individet måles mot en ytelsesstandard. Dette motivet ble opprinnelig beskrevet som det å være opptatt av en ytelsesstandard. (McClelland m. fl. 1953). Origin-atferd er derfor ikke, i følge deCharms, i seg selv et motiv, men en holdning som forfølger alle mål. Origin-atferd bør heller ikke forveksles med indre motivasjon. DeCharms og hans medarbeidere fant ingen signifikant korrelasjon mellom indre motivasjon og origin-atferd hos elevene de testet for denne eventuelle korrelasjonen, til tross for at de hadde antatt en slik forbindelse (deCharms m. fl. 1976).

Beskrivelsen ovenfor er noe uklar i forhold til hva origin-begrepet egentlig rommer. Definisjonen påpeker grove trekk som kjennetegner en origin og en pawn, og videre hva det eventuelt ikke kan begrenses til. Det er allikevel klart at et origin-dominert individ vil være langt mer fleksibelt enn et pawn-dominert individ, da det ser på muligheten heller enn begrensningen.

Ved siden av beskrivelsene ovenfor kommer også deCharms med påstander om origin-mennesket, som må betraktes som normative, da de ikke har noen opplagt eller empirisk forklaring forbundet til seg. Dette kommer eksempelvis frem i uttalelser som at man for å være en origin, må lære å behandle andre som origins (deCharms m. fl. 1976 side 41).

DeCharms beskriver ikke entydig, i klartekst, hvilke dimensjoner som er virksomme hos origin og pawn. Han oppgir begge flere faktorer som er viktige innenfor de to kategoriene, men avstår fra å sette en definitiv ramme for faktorene. Dette vanskeliggjør imidlertid oppgaven å måle fenomenet i sin helhet.

Det nærmeste DeCharms' kommer en avgrensning er gjennom sin medarbeider Franziska Plimpton (DeCharms m. fl. 1976). Hun satte opp en liste over faktorer som var viktige i forhold til å fremme aktøregenskapene hos elever i skolen. Disse faktorene er viktige, om ikke uttømmende, parametere for å karakterisere kategoriene origin og pawn. Dette vil bli beskrevet i større utstrekning nedenfor, i forbindelse med avsnittet om origin- og pawn-mønstre. Det vil også i stor grad være disse vi vil forholde oss til, da de er eksplisitt lagt frem, og følgelig enklere å finne igjen i undersøkelser.

Origin og pawn og aktør og brikke vil bli brukt om hverandre, da det er liten differanse i bruken av dem hos deCharms og Nygård. Nygård bruker begrepene på samme måte som deCharms, men tillegger aktøren eksplisitte evner til å rekonstruere seg selv. De engelske begrepene vil hovedsakelig brukes der det er snakk om engelskspråklige funn.

Aktør- og brikkenaturene kan tenkes å ha sin fysiologiske rot i hjernens grunnleggende struktur, slike som fight-flight-refleksen, som har sitt opphav i de eldre delene av hjernen. Dette basale valget mellom å kjempe eller flykte i en utfordrende situasjon, har blitt raffinert over tid, gjennom kultur og sivilisasjon. En slik forfining av grove reaksjonsmønstre kan ha gitt opphav til det som har manifestert seg som origins- og pawns-mønstre og reaksjoner, og mestringsmotivasjonens grunnleggende kategorier, slik som motiv hos McClelland (McClelland m. fl. 1953). McClelland regner de grunnleggende motsetningene for å være engstelser og appetitter. DeCharms beskriver menneskets basale motivasjonelle tendens som å være "effective in producing changes in his environment" (DeCharms 1968 side 269). På denne måten sier han indirekte, at mennesket i utgangspunktet er en origin, en aktiv operatør i miljøet. Videre mener han at menneskets eksistens er avhengig av at det utfordrer omgivelsene for å fravriste dem erfaringer. Påstandene om at mennesket er avhengig av å møte omgivelsene, er en fysiologisk nødvendighet, og et opplagt faktum da det fødes inn i et miljø og trenger miljøet for å overleve.

Det interessante i deCharms påstand er at han setter origin-mennesket, som et menneskelig utgangspunkt. Konsekvensen av dette må bli at alle er født som origins, men at noen blir pawns som en følge av læring i miljøet. Det må naturlig nok også ses bort fra fysiologiske skader som kan oppstå i løpet av livet, og som slik kan passivisere. Det kan hevdes at DeCharms slik enten begrenser sitt originbegrep til kun å hentyde til menneskets behov for aktivitet, eller hevde at teorien er basert på mer filosofiske spekulasjoner om menneskets iboende og medfødte potensial, som kommer til uttrykk blant flere av opplysningstidens forfattere. I pedagogikken er muligens en av de mest fremtredende forfattere på dette feltet Jean-Jacques Rousseaus' verk *Emil* (1762). I denne boken beskrives mennesket som godt og potent fra fødselen av, men at det degenereres gjennom omgang med kulturen.

Denne teoretiske problematikken har allikevel ikke direkte konsekvenser for bruken av begrepene. Den eneste antagelsen som kan komme naturlig fra en slik tese, er at alle mennesker som er blitt pawns, skulle kunne bli origins, dersom påvirkningen fra de negative omgivelser kan reverseres. Det vil si om den ikke er stabil.

Begrepenes tilblivelse: Origin, pawn og Murrys test.

'Thematic Apperception Test' var som nevnt delaktig i standardiseringen av elementer som skulle inngå i origin og pawn, slik at de skulle kunne påvises eller måles (deCharms m. fl. 1976 side 127). Denne testen er blitt mye brukt i måling av mestringsmotivasjon, og vil derfor beskrives i noe større utstrekning her. Mestringsmotiv som fenomen beskrives tidlig av Henry A. Murry. Han inkluderer det blant andre behov og kaller det 'need achievement' (Murry 1938, og i Heckhausen 1991).

Han beskriver det på følgende måte:

“To accomplish something difficult. To master, manipulate or organize physical objects, human beings, or ideals. To do this as rapidly and as independently as possible. To overcome obstacles and attain a high standard. To excel one's self. To rival and surpass others. To increase self-regard by the successful exercise of talent” (Murry 1938 side 164).

Det motivasjonelle konseptet av primære og sekundære behov avgjøres av individets målsetning og interaksjonen mellom individ og omgivelser. En slik situasjon inneholder i følge Murry, press som kan komme i form av en anledning til å innfri målet, eller i form av en trussel om skade.

Murry mener det er en tematisk sammenheng mellom press og behov. Denne sammenheng består av at behovet oppstår i en presset situasjon. Behovet søker dermed å forløse et press. Interaksjonen mellom behov og press kaller han 'thema', som kommer igjen som begrep i hans 'Thematic Apperception Test' (TAT).

Dersom behovet for mestring er et naturlig og universelt behov, som har sitt opphav i fysiologiske aspekter ved mennesket, vil denne teorien støtte deCharms teori om at alle i utgangspunktet er origins. Det er da tatt i betraktning at

mestringsmotivasjon er et aspekt av det å være en origin. Det er 'thema' som det er viktig å underlegge analyse i forhold til en aktivitetsskjede.

Den tyske forskeren Heinz Heckhausen (Heckhausen 1991) mener at Murrys bruk av begrepet behov, reflekterer påvirkning fra blant annet Freud. Den assosiative tilnærmingen til TAT, kan ha likhetstrekk med Freuds frie assosiasjonsmetode.

Murrys 'Thematic Apperception Test' består av en rekke bilder, som testobjektet skal benytte til å fortelle en fiktiv historie. Historien blir fortolket i forhold til behov, press og 'thema'. Murrys bidrag består slik i å lage en interaksjonistisk test for motiv, selv om han ikke selv framla noen egen motivasjonsteori per se. Standardiseringen i utførelsen av testen er svært viktig. Under en gjennomføring av denne testen, kan i følge Heckhausen (Heckhausen 1991) test re-test reliabiliteten ligge på mellom .40 og .60. Dette er forholdsvis lavt, og skyldes at det er umulig å gjenskape de samme forhold som lå til grunn ved første test, da forsøkspersonen fortsatt husker fortellingene den fortalte i forbindelse med bildene denne så første gang. TAT er derfor blitt kritisert for sin reliabilitet, da den er sensitiv for situasjonell påvirkning.

Denne testen ble allikevel et svært viktig redskap for testing av motiv i arbeidet til McClelland, Atkinson og Heckhausen, som blir behandlet nedenfor, og for deCharms utviklingen av teorien om origins og pawns. DeCharms og hans medarbeidere baserte seg også på analysering av elevers skriftelige historier, i arbeidet med å finne underkategorier i begrepene origin og pawn. Ved bruk av disse historiene, og ved bruk av observasjon fant de frem til noen fellestrekk ved individer som de betraktet som origins. Disse funnene beskrives i delen om 'Origin- og pawn-mønstre' (deCharms m. fl. 1976 side 119-127).

En kort skissering av Julius Kuhls presentasjon av et liknende konsept.

Julius Kuhl (Kuhl 1985) er en annen teoretiker som bruker begrepene 'Handlungs orientierung' og 'Lage orientierung' (Dette oversettes med action- og state-orientering. Her brukes for ordens skyld de originale tyske begrepene), for å beskrive noen av de samme fenomenene og handlingsmønstrene som deCharms nesten 20 år tidligere beskrev som origins og pawns.

Handlungs-orientert atferd er dominert av presset mot å overføre intensjon til handling. I et Lage-orientert individ, vil ikke intensjonen finne de nødvendige elementene for å overføre denne til handlingsplanet. De er handlingsforstoppet (Kuhl 1985, s. 102). Det kan muligens sammenliknes med mangel på jording i forhold til elektrisitet. I denne sammenheng består intensjonen og spenningen den medfører, men den finner ingen mulighet for forløsning eller manifestasjon. Den blir til en sirkelbevegelse som kan fortsette frem til intensjonen opphører, eller handlingen manifesteres. En Lage-orientert person vil også trolig trekkes mot rutinemessig arbeid, for å kompensere for lav evne til å tilpasse seg.

Han beskriver selv begrepene på følgende måte:

“A person’s state or action orientation is viewed both as a relatively stable predisposition and as dependant on a variety of situational factors. Action-oriented individuals are assumed to focus their attention on action alternatives and make use of their knowledge and abilities to control their performance. In contrast, state-oriented persons are likely to focus their attention on their thoughts and feelings (their present, past and future state) rather than taking action consistent with their intentions.” (Kuhl 1985 side 27)

Kuhl utvikler en skala for å måle disse disposisjonene hos individer. Denne skalaen består av Handlung- og Lage-orientering, med tre underkategorier, som nyanserer begrepene. Disse viser individets holdninger eller tanker i forhold til

avgjørelsesrelaterte-, ytelsesrelaterte-, og nederlagsorienterte situasjoner. Individet blir konfrontert med hypotetiske situasjoner med to mulige måter å respondere på. Det ene svaret er da Handlings-orientert, og det andre Lage-orientert.

I denne avhandlingen vil deCharms bruk av begrepene ligge til grunn, mens Kuhl ikke vil bli behandlet i større utstrekning, da sammenlikningen av disse tilnærningene kunne utgjøre en diskurs i seg selv. Kuhls parametere blir derfor bare nevnt for å vise at det også er andre som har nærmet seg denne oppdelingen som her behandles som origin og pawn.

Teoretisk stabilitet og grenser mellom origin og pawn.

Det er lite som tyder på at origins og pawns er egenskaper som definitivt utelukker hverandre.

Hos deCharms virker det som om de i større grad er stabile størrelser, enn hos Nygård (Nygård 2000), selv om de hos deCharms i høyeste grad er åpne for modifisering. Nygård sier at hvorvidt man opplever seg selv som aktør eller brikke, kan være situasjonsbetinget, men at noen har en mer stabil opplevelse på dette feltet enn andre (Nygård 2000, s. 41). Nygård kan synes, i tillegg til deCharms' klassiske og empiriske testing innen feltet, også å ha tolket begrepene inn i en konstruktivistisk og noe filosofisk retning (Nygård 2000). Dette kan i større grad gi rom for normativ og relativistisk bruk av teoriene, som ikke baseres på etterprøvbare empiriske funn. Denne bruken av kategoriene åpner for påstanden om at vi i stor grad kan konstruere vår egen persona, eller retttere sagt rekonstruere oss, for å få et mer gagnlig uttrykk i omgang med miljøet. Det vil bli satt videre fokus på Nygårds løsning på aktør og brikke problemet, og hans omgang med begrepene, i siste del av andre kapittel.

En foranderlig og fleksibel tolkning av aktør og brikke står naturligvis i motsetning til trekkteori og andre teorier som tar utgangspunkt i at mange av våre forutsetninger er nedfelt i oss fra barndommen av. Et problemområde i denne sammenheng blir følgelig, om det er mulig å velge å forandre seg, fra å være en brikke til å bli en aktør, på samme måte som man forsøker bearbeide en dårlig vane.

Om origin og pawn ligger nærmere å være et trekk, vil det være vanskelig å forandre, da trekkteori postulerer at det foreligger ulike personlighetsdimensjoner eller trekk i alle mennesker, og at disse er basis for deres atferd. Dette betyr at det må være en viss stabilitet i forhold til disse trekkene på tvers av tid og sted. Hvor sterk denne stabiliteten menes å være varierer fra teoretiker til teoretiker. Dette vil si at absolutt stabilitet fjerner innflytelsen fra miljøet, mens en teori om mer

moderat stabilitet, fører til at også miljøet er viktig (Nygård 2000, s 160-167). Det er den sistnevnte formen som eventuelt er interessant her i forhold til origin og pawn. Det er forøvrig uenighet innen trekkforskning om hvorvidt trekkene faktisk er stabile på tvers av tid og sted.

En forsker som kritiserer trekkteori er, i følge Nygård, Walter Mischel, mens en av tilhengerne av teoriene er Seymour Epstein, som hevder at eventuelle ustabile målinger, skyldes prosedyrefeil i målingene (Nygård 2000, s 160-167). Dette er et interessant felt, som ikke vil bli diskutert i sin helhet, da trekkteori som sådan ikke er oppgavens anliggende. Tankegods fra trekkteori aktualiseres heller gjennom undersøkelse av den relative stabiliteten i origin, pawn og deres bestanddeler.

Ut fra deCharms definisjon av begrepene, er tilstanden av å være en origin eller pawn, et dyptgripende og holistisk aspekt ved individets vesen, som gjennomsyrrer alle dets valg og handlinger. Dette vil i så fall tilsi at en rekonstruksjon vil være en svært omfattende og dyptgripende forandringsprosess.

Problemet med aktør- og brikkekategoriens praktiske og empiriske form, kan være et operasjonaliseringsproblem. Er det beslektet med et trekk, kan det med et godt utviklet redskap, måles og gis en mer stabil kvantitativ valør. Det vil i så tilfelle være vanskeligere å forandre en pawn til å bli en origin. Det vil i så måte være enklest å tilrettelegge, for eksempel en arbeidssituasjon, slik at brikkemønstret ikke blir en byrde. Dette kan eksempelvis gjøres ved å ta en jobb som ikke krever for mye lederansvar eller nytenkning, og som har rutinemessige oppgaver.

Er origin og pawn mer fleksible kategorier, som en omfattende vane, kan et individ i større grad bevege seg mellom dem fra situasjon til situasjon. I dette tilfellet er det vanskeligere å gjøre målinger som kan generaliseres utenfor situasjonen. Det kan, om dette er tilfelle, være mer interessant å undersøke aktør-

og brikkeegenskaper i enkelte situasjoner, i form av for eksempel et enkelt kasusstudie, der disse kategoriene er viktige for å forstå hendelser innen et bestemt felt, eller i en bestemt situasjon.

Det kan imidlertid, gjennom observasjonene som blant annet deCharms og hans medarbeidere gjorde, tyde på at de fleste og muligens alle individer har overvekt på ett av mønstrene, origin eller pawn. Dette kom til syne ved at man kunne gjøre en distingsjon av barna gjennom projektiv testing (deCharms m. fl. 1976 side 123-226). Om dette skyldes trekk eller oppdragelse i ordets videste forstand, skal ikke vurderes på dette stadium, men vil overveies videre gjennom avhandlingen.

Det er i alle tilfeller ikke dekkende å snakke om aktørmennesker og brikkemennesker på nominalskalanivå, der individene plasseres bak vanntette skott, da den absolutte rendyrkede aktør eller brikke sannsynligvis ikke finnes. Da det ikke er noen som er absolutt og universelt passive, annet enn i døden. En absolutt og universell aktør ville også være vanskelig å forkroppsliggjøre, da det på mange måter ville kreve en absolutt tilstedeværelse i alle avgjørelser. Det ville i så fall nærmest være et Nietzsche-inspirert overmenneske gjennom sin veldige kapasitet.

DeCharms sier at individet i ulike situasjoner opplever seg i større eller mindre grad som en origin eller pawn (deCharms m. fl. 1976 side 4). Dette vil trolig si at både en origin og en pawn, kan komme i situasjoner, som fører til at de opplever seg selv som en brikke. Dette vil da allikevel ikke ha noe å gjøre med origin og pawn som mer fundamentale kategorier. Konklusjonen som kan trekkes av dette er at kategoriene i alle fall har et situasjonelt aspekt, som er av en mer flyktig karakter.

Dette situasjonelle aspektet påvirker for øvrig ikke diskusjonen om hvorvidt origin og pawn i sin mer holistiske form, er bevegelig kategorier eller ikke. Siden aktør- og brikkeatferd ikke kan fremstilles som absolutter, kan de trolig best

fremstilles som punkter langs en ordinalskala, der man klassifiserer samlet handlingstendens fra brikke- til aktørmentalitet. Begrepene vil allikevel behandles som motsetninger i denne avhandlingen, det vil ikke bli tatt stilling til ulike nyanser og grader av aktør- og brikke-dominans. En skåring på en test ville i alle tilfeller måtte ses i sammenheng med det den skulle brukes til, mens det er det prinsipielle som behandles her.

Selv om teoriens kategorisering muligens vil kunne kritiseres på samme etiske seleksjonsgrunnlag som en IQ-test, kan man ikke unngå det faktum at den vestlige verden har idealisert, og idealiserer fortsatt, egenskapene som knyttes til den individualistiske og mestringsmotiverte aktøren. Skalaen ville trolig ha en gråsoner i midten, for de som eventuelt ikke har noen klar tilbøyelighet mot verken origin- eller pawn-atferd.

Et viktig spørsmål i forhold til origin og pawn, er hva det i bunnen er for noe. Hvilke parametere består de av, og hvordan skal vi kunne beskrive det, utover bruken av projektiv testing? Er dannelsen av begrepene origin og pawn et forsøk på å lage et mer holistisk begrep for høy og lav mestringsmotivasjon samt attribusjonsmetoder. Det er avgjørende for behandlingen av begrepene aktør og brikke å komme til en klarhet i om de skal anses som fundamentale trekk i personen, eller om de er situasjonsavhengige variabler, som det følgelig vil være vanskelig å utføre et test-retest forsøk på, da de vil være i stadig forandring, fra time til time, eller dag til dag.

Før origin- og pawn-begrepenes bestanddeler drøftes opp mot attribusjonsteori og de mest sentrale teoriene innen mestringsmotivasjon, vil oppgaven gå nærmere inn på deCharms og hans medarbeideres bruk av begrepene, og deres operasjonalisering av dem.

Origin- og pawn-mønstre.

Man kan ikke tvinge noen til å handle etter egne vurderinger eller vilje, for at de skal kunne bli origins. En slik påstand ville falle på sin egen urimelighet og selvmotsigelse. DeCharms mente at man må gi individet rom og frihet i arbeidet, slik at de kan gjøre realistiske og ansvarlige valg for å nå sine mål.

Forskjellen på origin og pawn ligger allikevel ikke i omfanget av deres frihet, men deres evne til ikke å henge seg opp i barrierene mellom utgangspunktet og målet, og kunne være fleksibel i tilnærmingen. En origin har høy ansvarsfølelse, og hengir seg til arbeidet, eller det som skal gjøres, på realistisk basis, der de evner og engasjement som behøves er vurdert opp mot egne iboende krefter. En origins tidsperspektiv er også ofte lengre, og evnene til å utsette belønningen kan derfor også være større enn hos en pawn.

På denne måten ofrer en origin en del av sin handlingsfrihet, for å nå et fremtidig mål.

Kunnskapen deCharms og hans medarbeidere hadde ervervet seg i utviklingen av begrepene origin og pawn, ble brukt i et skoleeksperiment der formålet var å forsøke å fremme disse kvalitetene hos andre mennesker, gjennom pedagogisk virksomhet i et læringsmiljø (DeCharms med fl. 1976). Franziska Plimpton observerte barn i klasserommet for å finne frem til origin og pawn tendenser. På basis av dette fant hun frem til de nedenforstående dimensjoner som hun brukte i sin 'Origin Training Manual' (DeCharms med fl. 1976 side 220 – 228). Disse dimensjonene brukte hun for å finne indikatorer på om et individ falt innenfor origin- eller pawn-kategorien. Det er disse kategoriene som denne avhandlingen også i hovedsak vil sette som basisdimensjoner for origins og pawns, da de er mulige å undersøke, og har referanser til mestringsmotivasjon og attribusjonsteori.

Disse dimensjonene omfatter det som deCharms mener er viktig i forhold til å avgjøre om en person er en origin, og øve på bli det. Dette skulle gjøres gjennom

å utvikle selvkonseptet, mestringsmotivasjon, sette realistiske mål, og handle som en origin. Plimpton konkretiserer dette ved å sette opp dimensjoner som kjennetegner er origin.

Plimptons dimensjoner er som følger (DeCharms m. fl. 1976 side 220 – 228):

- **Indre kontroll.**

Kontroll over indre og ytre begivenheter, og opplevelse av at viljen til å handle kommer innenfra.

- **Indre målsetting.**

Målsetning som kommer ut av opplevelsen av indre kontroll.

- **Indre avgjørelse om deltakelse i instrumentell aktivitet.**

Handlinger som fører til et mål. En indre avveielse om å delta, for å oppnå en målsetning.

- **Realistisk persepsjon.**

Evnen til å forstå sine omgivelser, mulighetene de har i seg, styrker og svakheter de har, og evnen til å bruke disse i valg av metode for å nå sine mål.

- **Personlig ansvar.**

Viljen til å påta seg ansvaret for sine handlinger, sine mål, fullbyrdelsen av sine behov, etc. Personlig ansvar er også evnen til å ta sosialt ansvar for andre, som en del av det å leve i et samfunn.

- **Selvtillit.**

Troen på egen evne til å lykkes, opplevelse av mulighet til å påvirke omgivelsene, opplevelse av egne evner og styrke, og et driv mot selvaktualisering.

Hun fant da en generell tilbøyelighet, hos origins, til å være mer forpliktet i sitt arbeid, mer arbeidsorientert, mer konsentrert og oppmerksom, mer ansvarlig og at de tok på seg flere oppgaver for andres beste. De var også mer kreative og mindre engstelige. De hadde mer omgang med overordnede (lærer) og flinkere medarbeidere (elever), og større kapasitet til å mestre problemer.

Plimpton (deCharms m. fl. 1976) fant hos pawns tilbøyeligheter til å være mer underlegne i sin atferd, de underkastet seg lett autoritet, krevde mer ytre belønning som forsterkning, og var mer engstelige og hjelpeløse.

DeCharms og Plimpton mente at man ved hjelp av øvelser kunne forandre individer fra å være pawns til å bli origins. De mente at denne forandringen måtte skje ved at de selv var interesserte i å gjøre forandringen (deCharms m. fl. 1976 side 64-65). De mente at en varig forandring også var avhengig av at en lærer gradvis fostret forandringen i dem. Det som kan leses av dette er at origins og pawns i stor grad, om ikke bare, er vaner som kan forandres ved at individet velger å gjøre dette. Det kan her tyde på at de anser problematikken som en viljessak, men som trenger noe veiledning for å komme i mål.

Dette viser igjen hvordan stabiliteten i begrepene ikke omhandles på en konsekvent måte.

Forskeren Julius Kuhl, fant i sine studier og forskning, en sammenheng mellom Lage-orientering, som korresponderer med pawn, og eksamensangst, og en sammenheng mellom Handlungs-orientering, som korresponderer med origin, og mestringsmotivasjon. I en skoleklasse fant han en signifikant sammenheng mellom intensjon og handling hos barn som hadde skåret høyt på hans avgjørelsesparameter (Kuhl 1982). Kuhl fant også at Lage-orienterte individer også fokuserte mer på sine nederlag enn Handlungs-orienterte individer, da de ble målt i forhold til nederlagsorientering. Man kan her se at det er likheter mellom Kuhl og deCharms teorier.

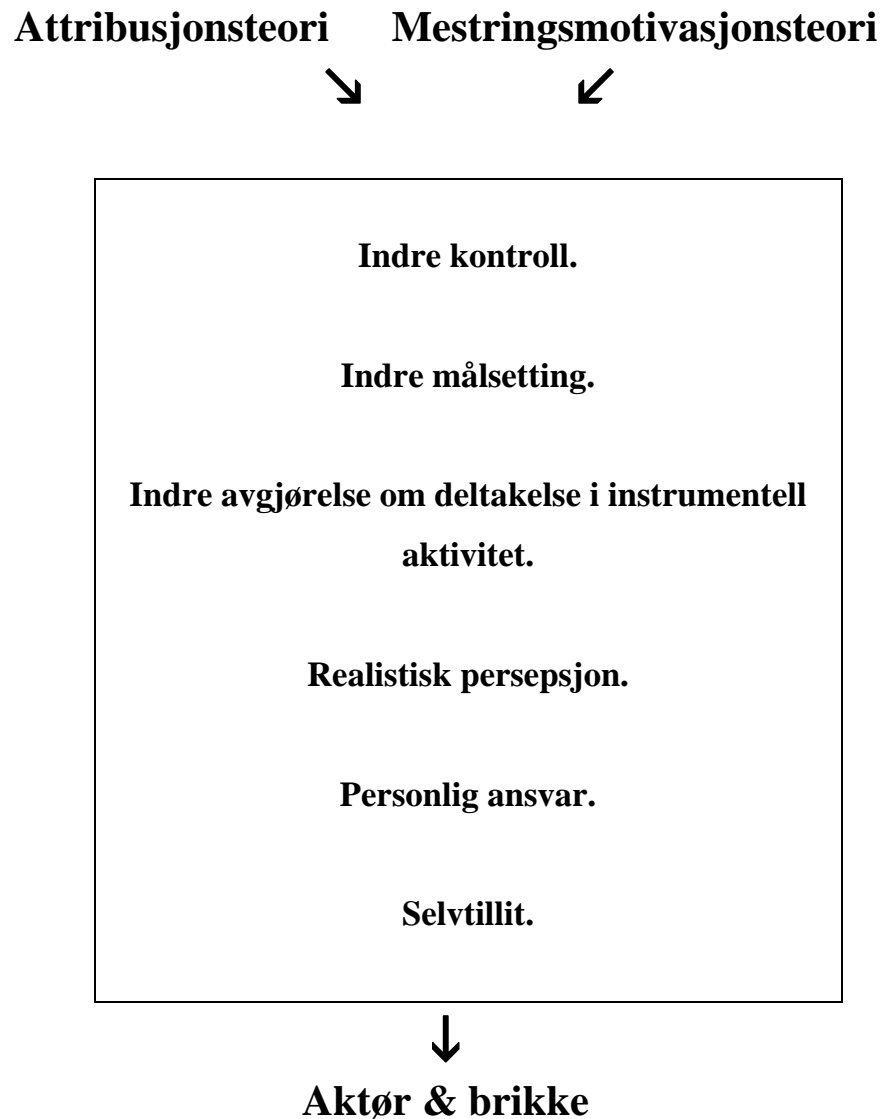
Plimptons kategorier er et klart forsøk på å operasjonalisere begrepene origin og pawn. Det blir derfor viktig å forfølge disse videre, noe som vil bli gjort nedenfor ved å se på attribusjon og mestringsmotivasjon, som kan sies å være kategoriene som Plimptons elementer hovedsakelig er hentet fra. Behandling av begrepene i forhold til attribusjon og mestringsmotivasjon vil bli en videre utforsking av bestanddelene som Plimpton har lagt frem.

Nytteaspektet av origin- og pawn-konseptene som et samfunnsmessig gode, ligger primært i muligheten for å formidle aktøregenskaper til brikker på stabil basis, og forstå mekanismene. DeCharms (deCharms m. fl. 1976) mener at dette ikke kan gjennomføres autoritært. Individet må selv, gjennom riktig stimulering, bearbeide egne kognitive mønstre mot å bli indre kontrollerte, realistiske, ansvarlige og selvsikre, med indre målsetninger der avgjørelsene tas av personen på det indre plan.

Stimuleringen hos deCharms, kan til tider ha visse likhetstrekk med sokratiske fødselshjelp innen retorikken. Gjennom å styrke slike faktorer i seg selv, vil personen i følge deCharms kunne forandre sine mønstre mot i større grad å bli en origin. Mestringsmotivasjonen skal da forsterkes som et resultat av å oppleve at man lykkes mot de standarder som den enkelte har satt selv, eller internalisert fra miljøet. Forandring fra pawn til origin, vil vedrøre flere fakulteter i individet, men de fleste er nært knyttet opp til mestringsmotivasjon og attribusjon.

Aktør og brikke mønstrene ville nærmest være tomme kategorier, om man ser bort fra teori innenfor feltene mestringsmotivasjon og attribusjon, da det i forhold til deCharms teorier kan virke som om det særlig er disse faktorene som er knyttet til opplevelsen av mestring, kontroll og selvregulering, og som følgelig definerer og benevner forskjellen på aktøratferd og brikkeatferd.

Forholdet kan fremstilles skjematisk på følgende måte:

Ved å undersøke disse teoriene vil kategoriernes muligheter utfolde seg, slik at man kan komme nærmere forståelsen av hva aktør- og brikkeinnholdet betyr, og i neste kapittel, hva som er deres dynamiske potensiale.

ATTRIBUSJON HOS AKTØRER OG BRIKKER

Attribusjonsteori er viktig for å forstå aktørens og brikkens tenkemåte og vurdering av sin omgang med omgivelsene. Attribusjon er blant annet knyttet til indre kontroll, ved at individet gjør seg opp meninger om hvorvidt en hendelse er initiert av ham selv eller ikke. Dette er teoretisk forbundet med evnen til realistisk persepsjon hos Plimpton. En brikke, som opplever å bli styrt av verden, har i mange tilfeller ikke en realistisk persepsjon, da denne ikke opplever valgene og mulighetene i situasjonen. Det faktiske i valgene vurderes ikke her, kun opplevelsen av å ha dem. Noen mennesker kan ikke se at de har noe valg, mens andre kan se et vell av muligheter i den samme situasjonen.

Attribusjon av ansvar er en problematisk faktor om individet opplever å bli styrt av andre og av omgivelsene. Det er kun grader av denne opplevelsen som avgjør om fenomenet befinner seg innenfor patologiens område. I en tilstand av å være brikke, er det vanskelig å opprettholde eller skape en god selvtillit. I sin opplevde mangel på valg og selvregulering, kan feilattribuering, eller uheldig attribuering, føre til en nedadgående spiral av passivitet som kan ende i hjelpeløshet og rene patologiske tilstander.

Med dette utgangspunktet skal vi ta for oss noen viktige teoretikere innen attribusjonsfeltet, for slik å bevege oss noe dypere inn i aktør- og brikkekategoriens indre struktur.

Julian B. Rotters internale og eksterne mennesker

Julian B. Rotter (1966, og i Heckhausen 1991) var en av de tidlige teoretikere på attribusjonfeltet. Han delte kontrollorientering inn i internal og eksternal orientering. Alle mennesker kan i følge ham plasseres innenfor spennet internal og eksternal. Det er heller ikke her, som hos deCharms, absolutter, men muligheter for å i større eller mindre grad identifisere seg med opplevelsen av indre styring eller ytre styring i omgang med andre og i avgjørelser en tar.

De som i denne teorien var internalorientert opplevde at de selv hadde kontroll over sine valg, og at det var en forholdsvis god sammenheng mellom bestrebelser og responsen den førte med seg. Eksternalorienterte mennesker opplever i større grad at miljøet og omgivelsene rundt dem styrer deres valg, at de selv ikke har kontroll over verken valgene eller utfallet. På denne måten blir opplevelsen av kontroll svak, og sammenhengen mellom bestrebelse og utfall kan virke svært vilkårlig.

Forskjellen på internale og eksterne mennesker fører også følgelig med seg at to personer kan reagere helt forskjellig på ett og samme stimulus. Rotter (1966) utviklet et instrument for å måle internale og eksterne tilbøyeligheter hos individer. Denne ble kalt I-E skala, og består av 29 par med påstander, der den ene korresponderer med internale holdninger, mens den andre korresponderer med eksterne. Testen har også 6 par som ikke måler noe. Testpersonen må velge mellom to alternativer gjennom undersøkelsen. Disse kategoriene er heller ikke absolutte, men bør anses som indikasjoner i den ene eller den andre retning. Det må tilføyes at det her, som i andre tester, bør tas med i betraktningen at det kan oppstå usystematiske feil, som følge av for eksempel individets dagsform eller dennes ønske om å takke forskeren.

Rotters to kategorier har likheter med deCharms origins og pawns, men korrelerer ikke med dem, i følge Heckhausen (Heckhausen 1991, side 345). Heckhausen belegger ikke denne påstanden, noe som er beklagelig, da det ikke er

selvforklarende hvorfor dette skulle være tilfelle. Det ville vært plausibelt å anta en signifikant korrelasjon mellom origins og internal orientering, og mellom pawns og eksternal orientering. DeCharms (DeCharms m. fl. 1976 side 101) mener selv at det skyldes at Rotters teori er belønningsrettet, mens hans er rettet mot følelsen av å oppfylle sin vilje som følge av realistisk gjennomtenkning. Dette kan sies å være et forløp som også fører til belønning, noe som igjen ville stille dem likt. Grunnet manglende argumentasjon og fremlegging av empirisk bevisføring, vil ikke denne påstanden behandles videre.

Rotters kategorier har heller ikke et perfekt korrelasjonsforhold mellom internal-kategorien og mestringsmotivasjon, selv om den har klare likheter. Mennesker med høy mestringsmotivasjon trekkes hovedsaklig mot utfordringer som er middels utfordrende. Internal-orienterte mennesker tiltrekkes i stor grad av enkle oppgaver, som er lite utfordrende (Liveratn og Scodel, 1960). Dette vil kunne bety at de ikke nødvendigvis søker utfordringer.

Rotters arbeid på attribusjonsfeltet har vært viktig, og er blitt videreutviklet av flere andre teoretikere. En av disse er Bernard Weiner, som behandles i neste del.

Bernard Weiners videreutvikling av attribusjonsteorien.

Rotters oppdeling av kontrollorientering utvides av Bernard Weiner (1979, og i Rand 2003), som var en av Atkinsons studenter. Weiner mente det var flere viktige dimensjoner som måtte være med i beskrivelsen av et fenomen som kontroll. Weiner var, i likhet med deCharms, inspirert av Fritz Heiders såkalte naiv teori, der handling oppstår som et resultat av miljømessige og personlige krefter.

Det er flere punkter som kan kritiseres ved Rotters teori, og som Weiner på mange måter dekker ved å utvide teorien. Han tar ikke med i beregningen at det kan finnes indre begrensninger som er relatert til evne, og heller ikke ytre faktorer som kan påvirkes eller styres, slik som bestikkelser eller avtaler.

I tillegg til Rotters internale og eksterne orientering legger han til vurdering av stabilitet. Senere laget han også en revidert modell. Der tok han også med en vurdering av kontrollérbarhet. Med dette kunne Weiner undersøke individets attribusjonsmønster i forhold til indre og ytre plassering, om fenomenet ble oppfattet som stabilt eller ustabil, og om det var kontrollérbart eller ikke. Dette vises i tabellen nedenfor.

		Locus			
		Internal		External	
		Controllable	Uncontrollable	Controllable	Uncontrollable
Stable	Long-term effort	Aptitude	Instructor bias/ favoritism	Ease/difficulty of school or course requirements	
Unstable	Skills/knowledge Temporary or situational effort for exam	Health on day of exam Mood	Help from friends/teacher	Chance	

(Weiner i Pintrich og Schunk 2002 side 117)

R. Rizley (1978) fant ut at deprimerte studenter oftere attribuerte deres nederlag til mangel på evne, og sin suksess til hell eller oppgavens enkle natur, enn ikke deprimerte medstudenter.

Bernard Weiner og A. Kukla (i Heckhausen 1991) var blant de første som observerte at mestringsmotiverte tok mer ære for sin suksess enn de med høy frykt for å feile. De ble også mindre nedstemt av nederlag enn de som var dominert av frykten for å feile.

Mestringsmotiverte individer attribuerte suksess til evne, og nederlag til manglende innsats.

Disse funnene innen attribusjonsteori peker i retning av at det er et problem knyttet til attribuering av nederlag til stabile årsaker, hos individer med høy frykt for å mislykkes. Dette problemet kommer også i noen tilfeller til syne i form av mangel på evne til å glede seg over suksess. Disse faktorene er sentrale for å utforske hvordan en brikke attribuerer, til forskjell fra en aktør. Aktørens attribusjon er sunnere i situasjoner av nederlag, der denne mer eller mindre bevisst velger forklaringsmodeller som gjør det lettere å reise seg igjen etter et fall. Attribusjon til uflaks, eller forbigående situasjonelle faktorer, eller til at innsatsen ikke var god nok.

Det mestringsmotivasjonelle fenomenet attribusjon som her er beskrevet har mange konsekvenser. Én av dem som skal behandles i større utstrekning i forhold til brikkemønstre og tenkemåte, er hvordan tap av kontroll fører til lært hjelpeløshet, gjennom lært feilattribusjon, slik som det beskrives av blant andre Martin E. P. Seligman.

Brikkens mentale fengsel.

Brikkementaliteten er fra et mestringsmotivasjonsperspektiv et mentalt fengsel som individet har utviklet gjennom læring i interaksjon med omgivelsene, eller som er en disposisjon hos den enkelte. Som deCharms sier opplever brikken seg som en teaterdukke, der andre holder i trådene. Denne opplevelsen peker mot at brikke mentalitet kommer ut av opplevd mangel på kontroll, i og med at det er nettopp dette som mangler i situasjoner der man opplever at man ikke selv har herredømme over situasjonen. Kontrollspørsmålet i forhold til attribusjon er blitt behandlet av flere teoretikere. Problemet vil her først bli behandlet ved hjelp av Martin E. P. Seligmans (Seligman 1992) teori om lært hjelpeløshet.

Seligman fant ut at mennesker og dyr utviklet en passivitet og hjelpeløshet om de mistet kontrollen, og derfor ikke kunne se at det var noen sammenheng mellom sine bestrebelser og deres utfall. Tapet av kontroll gjorde at de sluttet å være aktive, og at de også kunne utvikle depresjon. Det er ikke dermed sagt at brikkemønstre nødvendigvis fører til hjelpeløshet og depresjon. Det er mer sannsynlig at brikke mentalitet er en nødvendig heller enn en tilstrekkelig forutsetning for utvikling av et slikt mønster. Grunnen til utvikling av lært hjelpeløshet og da også brikkeatferd, selv om Seligman ikke bruker dette begrepet, er i følge ham tre dimensjoner ved attribusjonsstil (Seligman 1992 side XXI-XXIV i intro.). Den første er stabilitet, som kan oppleves som permanent eller forbigående, og dermed er tidsorientert. Dette er de permanente negative forklaringene som fører til hjelpeløshet. Den andre er omfanget, denne kan være universell eller spesifikk, og er rom-orientert. Det er den universelle forklaringen som kan føre til hjelpeløshet. Den siste faktoren er plassering, som kan være internal eller eksternal. Internale forklaringsmodeller legger skylden på individet selv, mens de eksterne legger skylden på andre, eller på omgivelsene. Dette er i overensstemmelse med Weiners attribusjonsteori, som beskrevet ovenfor.

Den mest uheldige sammensetningen vil være opplevelsen av at et nederlag skyldes indre og stabile trekk, som er av universell karakter. Det vil si at et slikt

individ uansett ville være 'predestinert' til å mislykkes. Det er allikevel ikke slik at alle brikkedominerte mennesker oppfyller alle disse negative kriteriene.

Det mest klassiske brikketrekket, vil allikevel trolig være å plassere ansvaret for et nederlag utenfor seg selv. Siden brikken ikke har kontroll over omgivelsene, vil det være nærliggende å konkludere med at det følgelig ikke er en selv, men andre, i bred forstand, som har ansvaret for problemer som måtte oppstå. Dette viser at brikkemønstre ikke nødvendigvis er det samme som lært hjelpeløshet, men at de allikevel har noe til felles. De har begge en passiv tilnærming, og reagerer i stedet for å agere. Brikken vil trolig gå over til lært hjelpeløshet om individet skulle tvinges, gjennom feilslåtte forsvarsmekanismer, til å plassere ansvaret på det indre plan. Dette ville gjøre at de vil oppleve stabile og internale grunner for sine nederlag, der de ikke har kontroll over omgivelsene. Slik kan grunnen til at ikke brikker nødvendigvis også må være depressive forklares ut fra at de ikke tar ansvar for seg selv, og om de skulle gjøre det ville det være viktig å forandre andre mønstre også, slik som fra å attribuere til evne, til å fokusere på hvor hardt man har arbeidet.

Seligmans kjente eksperiment for å påvise lært hjelpeløshet ble gjort fra 1965 til 1969 (Seligman 1992 side 23). Her gav han 150 hunder støt de ikke kunne flykte fra. Etter endt eksperiment viste det seg at 100 av disse hadde utviklet hjelpeløshet. De forsøkte ikke å komme unna, selv der dette var mulig. Disse hundene utviklet generelt annerledes atferdsmønstre enn hunder som ikke er blitt hjelpeløse. Da de ble tatt ut av burene sine, gjorde de ingen motstand, men la seg ned. Noen la seg til og med ned i underlegen stilling, med blottet hals.

Resultatet av erkjennelsen om at man ikke har noen kontroll over en situasjon, fører i følge Seligman, til at man resignerer. Det som skjer er en form for omvendt betingingsprosess, der man lærer at aksjon ikke fører til reaksjon. Det er derfor ingen motivasjon for å handle. Den samme prosessen skjer også i mennesker. I en pedagogisk kontekst kan det tenkes at en elev opplever at det

ikke hjelper hvorvidt denne gjør lekser eller ikke, siden han får negativ respons fra læreren i alle tilfeller, noe som fører til at denne slutter å gjøre dem. På en arbeidsplass, kan samme holdning utvikle seg, om individet ikke har noen kontroll over sin yrkespraksis. Victor H. Vroom (Vroom 1995) kan belyse dette, med sine 6 faktorer for opplevd yrkestilfredshet. Disse kan med fordel benyttes til å belyse oppgavens problemstilling, da de kan beskrive en mulig låst situasjon, som kan føre til hjelpeløshet. Grunnen til dette er at faktorene som knyttes til yrkestilfredshet, i stor grad også viser til et behov for kontroll.

Vrooms 6 faktorer er som følger: Ledelse, arbeidsgruppe, arbeidsinnhold, lønn, forfremmelsesmulighet og timer med arbeid. For å illustrere en slik fiktiv situasjon på en arbeidsplass må en tenke seg at arbeidsmarkedet er så stramt at man ikke kan forlate jobben sin i håp om å få noe annet. I vår illustrasjon av hvordan yrkessituasjonen kan fremkalle hjelpeløshet, vil ledelsen være autoritær og fjernt fra den enkelte arbeider. Arbeidstakerne mottar ordre, men kan ikke sende noen respons tilbake. Arbeidsgruppen er sammensatt for å tjene produksjonen, og tar ingen hensyn til den enkeltes behov eller ønske. Arbeidsinnholdet er monotont, og arbeiderne har ingen kontroll over arbeidskravene fra dag til dag. Lønnen er den samme for alle. Det er ingen forfremmelsesmuligheter, kun mulighet for å miste jobben om man ikke følger tempoet som settes av ledelsen, eller på annen måte blir funnet overflødig. Arbeidstiden avhenger av bedriftens behov, og er ikke fastsatt.

Det er klart at en slik bedrift ikke ville kunne bestå i dagens Norge, da den ville bli kritisert fra blant annet arbeidsorganisasjonenes hold. Dette vedrører allikevel ikke bruken av den som et eksempel på en arbeidssituasjon som legger til rette for utvikling av hjelpeløshet. Her er en stabil mangel på kontroll, og man kan ikke gjøre noe for å forbedre sin situasjon. Om en bedrift skulle ha en eller flere av disse faktorene i sin struktur, er dette ikke bare en arena for utvikling av hjelpeløshet, men også en mulig 'skolerings'-arena i brikkeatferd.

Tap av kontroll kan videre, i følge Seligman (1992), ha innvirkning på individets kognitive evner, og læringsevner. Dette er viktig i forhold til at studenter som utviser brikkemønstre til og med kan gjøre det dårligere i sine akademiske bestrebelser enn andre.

Donald S. Hiroto og Martin E. P. Seligman (Seligman 1992 side 33) utforsket overføring av hjelpeløshet fra instrumentelle til kognitive oppgaver. De delte studenter opp i tre grupper, der en gruppe ble utsatt for støy de ikke kunne unngå, en med støy de kunne unngå, og en uten støy. Da de senere skulle løse en moderat vanskelig anagram-oppgave, viste det seg at studenter fra gruppen som ikke hadde kunnet unngå støy oftere ikke fant riktig svar, enn studenter fra de to andre gruppene. De hadde også problemer med å finne mønstre i anagrammene der de var sammensatt i en logisk form. Moderat vanskelige oppgaver i større grad enn svært vanskelige oppgaver, vil trolig i større grad føre til lært hjelpeløshet om man mislykkes, da nederlaget i en vanskelig oppgave kan tilskrives til oppgavens natur, mens det i den moderate i større grad er mulig å tilskrive til evner.

C. I. Diener og C. Dweck (1978) har funnet støtte for dette i en studie hvor deltakerne under utførelse av oppgaver ble konfrontert med nederlag. De mestringsmotiverte gjorde sjelden uheldige tilskrivninger, mens de hjelpeløse barna tilskrev negativt til seg selv, og hadde tanker om forholdet som ikke var relevante for oppgaven. I deres studier fant de ingen forskjell i motivasjonen for å utføre oppgaven. Forskjellen kom først til syne i forhold til opplevelsen av nederlag.

Heinz Heckhausen (1991) har kritisert forskningen rundt hjelpeløshet. Han mener det er problematisk å si noe om hjelpeløshet over tid, og om eventuelle langtidsvirkninger, i en eksperimentell kontekst, da post-test kun har fulgt direkte etter avsluttet trening. Dette er på ingen måte noe uløselig problem, da det som kreves for å undersøke dette nærmere er å lage en oppfølgingsstudie av individer,

eller som hos Seligman, dyr med påvist hjelpeløshet. Dette kunne gjøres med ren observasjon over tid, for å se om tilstanden forandret seg av seg selv, eller ved å eksponere dem for oppgaver ved jevne tidsintervaller, for å se om de har noen forandring i tilnærmingen til disse. Dersom hjelpeløsheten opphører av seg selv, ved at tiden strekkes ut, ville dette bety at ingen ville være hjelpeløse i mer enn begrensede tidsintervaller, om den ikke blir forsterket av gjentatt opplevelse av nederlag. Dette kunne også antyde om brikker ville bevege seg mot å bli aktører, gjennom at problemet ble eksponert for tidsdimensjonen.

Det kan synes som om en slik tankegang skulle være basert på at mennesket delvis ubevisst trekkes mot homøostase. Det er lite empirisk belegg for at det skulle finnes en ubevisst indre reparatør, som fører oss mot de mest gunstige fortolkningene og opplevelsene av verden.

Julius Kuhl (1981 og i Rand 2003) mener at hjelpeløshet er en sentral faktor i forhold til Handlungs- og Lage-orientering. Gjennom en studie laget han to grupper med henholdsvis Handlungs- og Lage-orienterte barn, og testgrupper for begge gruppene. I utførelsen av oppgaver fikk Handlungs-orienterte et snitt som lå over middels, og Lage-orienterte et snitt som lå under. Dette sett i forhold til kontrollgruppen. Ved å la de Lage-orienterte deltagerne eksplisitt snakke seg gjennom oppgaven mens de utførte den, og slik eksternalisere strategiene, greide de å holde seg fokusert på de oppgaverelevante faktorene, og heve sitt snitt til over middels. Selvinstruksjon er i følge Kuhl en viktig Handlungs-orienteringsstrategi, som bedrer resultatene og gir en mer fokusert innstilling i arbeidet. Dette er en strategi som kan brukes i undervisning, og som kan være til hjelp for å forandre og ikke minst avsløre tanker som ikke er saksrelevante underveis i arbeidet. Teoretisk sett skal dette kunne påvirke en brikkes mentale mønstre, om denne treningen vedvarer over tid. De generelle praktiske appliseringene og resultatene av forandringsprogrammer, vil bli behandlet i andre hovedkapittel.

Tap av kontroll og hjelpeløshet fører, i følge Kuhl (1981, 1985), til to negative virkninger hos individet. Tapet fører individet bort fra tankemønstre som fokuserer på målrettet problemløsning og pluraliteten i handlingsalternativer. Det fører til at individet opplever at andre eller situasjonen styrer ens valg, som da innskrenker handlingsalternativene. Tap av kontroll og hjelpeløshet fører også med seg et fokus på negative emosjoner som er tilstede, og på sine egne svakheter. Dette er en umotiverende tilstand som gjør det lett å velge bort handlinger, da individet allerede før tiltaket er satt i verk, mener å vite hvordan forløpet vil bli. Tap av kontroll og hjelpeløshet og deres resultater blir på denne måten viktige faktorer i utvikling av brikkementalitet. Dette vil trolig allikevel ikke si at alle brikker vil oppleve patologiske tilstander av hjelpeløshet. Teoriene tilsier heller at hjelpeløshet ligger som en latent fare hos individer som er brikkedominerte. Man vil da kunne hevde at hjelpeløshet er en faktor eller en kvalitet ved brikkementalitet.

MESTRINGSMOTIVASJON HOS AKTØRER OG BRIKKER

Det er vanskelig å lage en enhetlig definisjon av begrepet mestringsmotivasjon, siden det er så mange som har definert og operasjonalisert det på forskjellige måter. Tidligere i teksten ble Murrys definisjon presentert, som utgjør et av de første forsøkene på å tilnærme seg dette fenomenet. I behandlingen av noen av de store teoretikere innen motivasjonsteori, vil det komme frem flere synspunkter på hvordan mestringsmotivasjon best kan beskrives. En enkel og generell sammenfatning av de ulike definisjonene kan være: Mestringsmotivasjon er ønsket om og viljen til å beherske utfordringene en stilles ovenfor, for eget behag, og på en allment tilfredsstillende måte.

Attribusjon kan sies å være individets betraktninger over årsaken til eller utfallet av en handling. Mestringsmotivasjon er viktig i forhold til problematikken rundt origin og pawn, da deCharms og hans medarbeidere, i tillegg til attribusjonsteori, benyttet seg av disse i utarbeiding av konseptenes indre struktur. Mestringsmotivasjon er også viktig i Plimptons faktorer, som ble brukt i vurdering av elevs posisjon i forhold til de to parameterne origin og pawn. Indre målsetting, indre avgjørelse om deltakelse i instrumentell aktivitet, realistisk persepsjon, personlig ansvar og selvtillit er de av Plimptons kategorier, som klart er knyttet til mestringsmotivasjon.

David C. McClellands affektive vekningsmodell.

En av de første teoriene som ble utviklet for å forklare motivasjon, er David C. McClellands teori om at motiv vekkes av affeksjon, i boken *Mestringsmotivasjon* fra 1953 (McClelland m.fl 1953, og i Rand 2003). Grunnlaget for McClellands teori er at mennesket alltid er i aktivitet. Motiv er et trekkliggende energireservoar, som ligger bak menneskers handlinger og tiltak, som aktualiseres gjennom eksempelvis mestringsmotivasjon og prestasjonsangst. Mestringsmotivet kan anses som hedonistisk, da det virker belønnende på en mestringsmotivert person å lykkes, og aversivt å mislykkes. Å lykkes med store utfordringer, gir større lystopplevelse hos disse.

Murry hadde utviklet TAT for å kunne måle motiv på 1930-tallet. Denne metoden var i følge McClelland for kompleks, og ble derfor forenklet av ham og hans medarbeidere.

McClelland (McClelland m. fl. 1953) fant flest tilfeller av mestringsmotiv, i etterkant av motivasjons orienterte oppgaver, enn i mer avslappende situasjoner. Dette tolket han som at det var viktig å tilrettelegge for utfordrende situasjoner, slik at muligheten for vekking av mestringsmotivet kunne oppstå. Mestringsmotivet ble målt ved at deltakerne skrev små historier. For å være mestringsorienterte måtte historiene inneholde en standard for ytelse, ha noe unikt eller særegent oppfinnsomt over seg, eller beskrive et langsiktig mål.

Problematikken hos McClelland ligger ikke i hva som aktiverer mennesket, men hva som får det til å forandre fokus fra en ting til en annen. Han hevder videre at alle motiver er lærte, selv de mest basale, som også kalles drifter. Den eneste forskjellen på disse og mer sekundære motiv, er at de har opphav i et fysiologisk behov.

Affekter er viktige i forhold til motivene, da det er disse som utløser dem. Affekter er, i følge McClelland, ikke lært men medfødt, og er positive eller negative av natur. Disse kvalitetene får de ved at erfaringer knyttes til affektene,

og da senere situasjoner oppstår som likner på den foregående vil motivet vekkes på ny, selv om det ikke er det samme som hender. Motivet har fortrinnsvis to manifestasjoner, som er 'appetitter' og 'engstelser'. Affektene knyttes sammen med de opplevelser som vekket dem, ved gjentatte erfaringer eller ved sterke opplevelser, særlig i barndommen (McClelland 1951). Motivasjonelle tendenser som læres senere i livet, er ikke av samme styrke som de som er blitt utviklet i tidlig barndom. De vil i større grad være knyttet til enkelte hendelser og situasjoner. Disse motivasjonelle tendensene, er i større grad motivasjonelle vaner, enn motiver i seg selv.

McClellands teori er en hedonistisk teori for motivasjon, siden det er opplevelsene av lyst og ulyst som i siste instans er grunnlaget for om et individ blir motivert eller ikke.

Mestringsmotivasjon er i denne teorien knyttet til ønsket om å oppnå suksess og unngå nederlag. Mestringsmotivasjonen måles derfor i individets vurdering av egne prestasjoner, og eventuelt dennes sammenlikning av disse mot allmenne standarder. McClelland har et helhetlig motivbegrep, mens vi vil se nedenfor at andre teoretikere deler det opp.

Problemet rundt aktør- og brikke mentalitet kommer først til syne når individet gjør seg tanker om grunnene til at en konfronteres med positive og negative affekter, og disses sammenheng med egen opplevelse av mestring. Om et individ utvikler aktør- eller brikketendenser i henhold til denne teorien avhenger mye av hvilke forbindelser individet knytter mellom opplevelsene det konfronteres med, og affektene de gir.

John W. Atkinsons episodiske teori.

John W. Atkinsons var i følge Heckhausen (1991) mer interessert i det motivasjonelle fenomenet i den spesifikke situasjonen enn McClelland, som hadde fokusert på individuelle forskjeller i motiv, samt deres opphav og konsekvenser. McClellands fokus var i større grad en blanding av motivasjonelle konsepter og personlighetspsykologi (Heckhausen 1991, side 31). Atkinsons teori, kalles 'the risk taking model' eller den episodiske teori, da den utgjør en risikokalkyle for den enkelte episode eller situasjon, med dens antatte positive eller negative utfall. Denne teorien var svært sentral i 60- og 70-årene, og er fortsatt sentral i situasjoner der variablene består av det å lykkes og det å feile.

Atkinson bygger på Kurt Lewin og hans medarbeideres konsept om 'resultant valence', i en noe bearbeidet form (Heckhausen 1991). I stedet for Lewins behov for spenningsforløsning, bruker Atkinson insentivvariabelen i sin teori, for å beskrive belønningen som følger av suksess. Atkinsons P, i formelen, er den subjektive kalkylen for muligheten til å lykkes. Han deler Lewins valens inn i to komponenter, dette er Ms og Mf, samt insentivet (Is eller If) som følger av å lykkes eller feile. På denne måten blir eksempelvis valens ved å lykkes funnet ved å multiplisere mestringsmotivet med insentivet ved å lykkes. Det er den motivasjonsbetingede beskrivelsen av valens som setter Atkinsons teori i en særstilling, og som gjør at den går videre der Lewin sluttet. Den er også, i følge Heckhausen, den første 'expectancy-value' modellen som innebefatter motiv (Heckhausen 1991 side 152).

Atkinson legger vekt på at motivasjon styres av forventning og insentiv, og at motivasjonen ligger latent i motivet. Motivet er latent, mens motivasjon er den vekkede kraft. Motiv er slik basert på McClellands motivtanke, som en form for lagret energi, som kan aktualiseres ved situasjoner av positiv eller negativ art. Vi søker suksess, og vil unngå nederlag. Dette kan formuleres slik (Atkinson og Birch 1978 side 94):

$T_s = M_s \times P_s \times I_s$ eller

$T_f = M_f \times P_f \times I_f$

Atkinsons bruk av dette i sammenheng med M_s og M_f , er en sammensetning som utvider bruksområdet til teorien.

Faktisk motivasjonstendens skrives derfor slik:

$$(M_s - M_f)(P_s(1 \times I_s))$$

(Rand 2003, side 22)

Motivasjon i Atkinsons modell, er som sagt overfor mestringsmotivasjon (M_s). Denne påvirkes av flere fenomener, først og fremst av motivasjonene for å unngå å feile (M_f). M_f er å anse som en fradragspost i mestringsmotivasjonen. I tillegg er antakelsen om muligheten for å lykkes med i kalkylen, som 'probability of success' (P_s), samt insentiver (I_s) man kan oppnå. Summen for suksess trekkes fra summen for nederlag, for å finne faktisk mestringsmotivasjon. Dette multipliseres med opplevd mulighet for å lykkes, og verdien av belønningen. Problemet med denne modellen er at den kun behandler en dimensjon. Det er kun ett resultat; og den bør være lykkes eller feile, bestått eller ikke bestått.

Atkinson utvikler senere andre arter av denne teorien, som ikke vil bli behandlet her, da det er denne grunnteorien som er mest interessant i forhold til origins- og pawns-kategoriene, som er denne avhandlingens anliggende.

M_s dominerte mennesker vil søke litt over middels vanskelige oppgaver, og vil progressivt søke vanskeligere oppgaver, om de lykkes i den første. M_f dominerte vil velge lette eller vanskelige, og det å lykkes gir ikke nødvendigvis noen opplevelse av sikkerhet i forhold til videre suksess. M_s er løselig knyttet til aktørmentalitet, mens M_f har samme relasjon til brikkementalitet. Dette vil ikke si at det er noen perfekt korrelasjon mellom disse. Likheten mellom disse to

settene med konsepter ligger i aktivitetsnivået, eller rettere sagt behovet for å søke utfordrende situasjoner der det foreligger en viss mulighet for å feile, eller mangelen på dette. En aktør vil trolig ikke alltid velge middels vanskelig, men vil også muligens kunne velge en lett oppgave, om dette oppleves som tilstrekkelig. Brikker vil unngå situasjoner der høy mestringsmotivasjon er sentralt. Den teoretiske og logiske grunnen til dette er, som deCharms sier i sin definisjon av en pawn, at den opplever at den styres av andre, som avgjør ens veivalg. Dette vil si at en person som ikke opplever ansvar for egen utvikling eller ervervelse, heller ikke vil etterstrebe disse målene. Et slikt individ vil ikke se noen grunn til å strebe, da utfallet oppleves enten som gitt på forhånd eller utenfor ens evne til å forandre. Dette gjør at brikken fortsetter å bevege seg mot passivitet og unnvikelse. En mestringsmotivert sjakkspiller vil kunne spille uten tårnene sine, om denne vet at motspilleren er langt mindre erfaren enn ham, for slik å styrke spenningen i spillet. En fryktdominert spiller vil kunne gjøre det samme, men bakgrunnen for et slik valg i dette tilfelle, vil muligens være å unngå å tape. For ingen kan egentlig tape da de spiller med et handikap. Om man da vinner er man virkelig begavet, om man taper kan det avfeies med at det skyldes handikaket.

Atkinsons teori er ikke en formel for utregning av aktør- og brikkeskårer, men hans bruk av Ms og Mf er viktige. Sammensetningen av disse nyanserer bildet, og viser at forskjellige sammensetninger gir forskjellig motivasjonelle profiler. Hans modell kan også relateres til Plimptons faktorer, deriblant realistisk persepsjon, som står i relasjon til Ps, og indre kontroll.

Victor H. Vrooms teori

Victor H. Vroom er i sin teori opptatt av at et handlingsresultat har flere mulige konsekvenser. Det er knyttet en sannsynlighetskalkyle til hver av konsekvensene. På denne måten avviker denne teorien fra Atkinsons modell, som kun forholder seg til konsekvensene lykkes og feile. Vroom (1995) mener at mestringsmotivasjon er et resultat av at et individ vil mestre innenfor et felt som denne opplever som sitt personlige kompetansefelt. Det nederlaget en person opplever ved å feile i en oppgave, er knyttet til dennes selvforståelse og forståelsen av egne evner. Har ikke personen noen opplevelse av at den gitte oppgaven er knyttet til dennes kompetanse, vil denne heller ikke oppleve et eventuelt nederlag som viktig. En pedagogikkstudent ville eksempelvis ta det svært personlig om denne skulle mislykkes i en pedagogisk oppgave, mens en oppgave i patologi, ville sannsynligvis ikke ha samme effekt på den samme studenten.

Handlingers utfall har i Vrooms teori en rekke konsekvenser som kan ha positive eller negative valenser for individet, i forhold til om de er ønskelige eller ikke. I følge Heckhausen (1991) springer Vrooms teori ut fra, og videreutvikler tanker og teorier som Kurt Lewin og Edward C. Tolman tidligere hadde fremlagt (Lewin m. fl. 1944, Tolman 1932). Innen dette feltet, som kalles instrumentell teori, er det viktig å frembringe valensen til det valgte handlingsalternativ. Denne individuelle valensen, korresponderer med Lewins 'demand character'. Dette skal multipliseres med verdien for instrumentaliteten, for slik å komme frem til en forventningsskåre for om handlingen vil føre til den positive konsekvensen, eller om konsekvensen er negativ, om handlingen vil føre til at individet vil unngå den. Summen av instrumentalitet og valens, for alle konsekvenser utgjør handlingstendensen.

Vrooms teori er en instrumentell modell. Han skiller mellom handling, handlingsutfall og konsekvenser. Forventet utfall er også her subjektivt, og varierer fra 0 til 1.

Handling	Handlingsresultater	Konsekvenser	
			Konsekvens a
			Konsekvens b
			Konsekvens c
			Konsekvens d
Forventning om at handlingen fører til ønsket resultat.	Instrumentaliteten av handlingsresultatet for handlingskonsekvensene	Kan være mange og være av positiv og negativ art.	

Illustrasjonen er basert på diagram hos Rand 2003 s. 114

Origin- og pawn-mentalitet er også viktig i forhold til kalkuleringen som individer gjør i denne modellen, da det ikke er de faktiske forhold som avgjør valgene, men ens opplevelse av situasjonen, om man har selvtillit, realistisk persepsjon og personlig ansvar for å se målet nådd. I denne teorien kan den indre dialogen bli mer eksplisitt, gjennom at individet vurderer pluss og minus i situasjonen, og i forhold til risikoen med å initiere handlingen.

Heckhausen (1991) kritiserer Vroom og expectancy-value modellene på flere punkter, blant disse hevder han at de er for objektivistiske, da de tar utgangspunkt i at et individ vil ha kapasitet til feilfritt å vurdere alle faktorer som er relevante i situasjonen, noe det er lite trolig at man gjør, eller rettere sagt har evne til å gjøre. Han mener videre at de er for generaliserte, og at de dermed forventer en negativ korrelasjon mellom forventning og valens. Dette skal bare være tilfelle da variablene er knyttet til goder det er hard konkurranse om, som ikke er tilfelle på de fleste sosiale områder. Han mener også at teoriene er for rasjonalistiske da de antar at forventningen og verdien i en situasjon alltid vil være fullt utviklet og integrert i beslutningsprosessen. Teoriene er også i følge

Heckhausen for universalistiske da de behandler alle individer likt. Eventuelle individuelle forskjeller ville i en slik teoretisk ramme bare utgjøre variaser i feilskåren.

Vroom er imidlertid viktig i forhold til denne avhandlingens siste del, der hans faktorer brukes for å undersøke aktører og brikkers muligheter i forhold til trender i det nye arbeidslivet, som er på vei inn i Norge. Han er også viktig som en forløper for Heckhausens teori, som er videreutvikling av denne.

Disse teoriens forhold til temaet i denne teksten, vil bli behandlet videre etter at Heckhausens teori er blitt behandlet i påfølgende del.

Heinz Heckhausens reviderte kognitive teori.

Heinz Heckhausens (1991) teori er delvis basert på McClellands og Atkinsons teorier og arbeid. Den er også, som sagt, en bearbeidelse av Vrooms modell, der han forsøker å utfylle hans teori.

Heckhausen (Heckhausens 1991) kritiserer Atkinsons modell for å være virkelighetsfjern. Hverdagslivet er mer komplisert, og består sjelden av valg der resultatet av en handling kan summeres opp i en entydig seier, eller et totalt nederlag. Det er også sjelden at en handling kun fører med seg én konsekvens. Som oftest fører valg med seg flere konsekvenser, hvorav noen er positive og andre negative. Derfor blir en avgjørelse hos Heckhausen en mer kompleks affære med kalkuleringer av fordeler og ulemper i forhold til det enkelte valg. Heckhausens teori innbefatter og videreutvikler teorier om forventningsverdiforbindelser, instrumentell teori, kausal attribusjonsteori og mestringsmotivasjonsteori.

I et handlingsforløp, kalkuleres det i sjansen for at resultatet inntreffer i alle ledd av prosessen, fra den aktuelle situasjonen og frem til konsekvensen oppstår. De positive sidene ved at Vroom gjør tankegangen bak valgene eksplisitte, gjelder også for Heckhausen. Heckhausen beskriver handlingsforløpet ved hjelp av 4 faser (Heckhausen 1991 side 414), som vi kan se har flere likhetstrekk med Vrooms modell:

Situasjon	Handling	Resultat	Konsekvenser
-----------	----------	----------	--------------

Disse bindes sammen av forventning, og justeres av selvvurdering opp mot en indre standard, slik mestringsmotivet også er beskrevet i delen om McClelland ovenfor. Heckhausen distingverer mellom resultat og konsekvens, da konsekvensen av en handling kun kan estimeres og aldri fullstendig avklares før

handlingen er satt i verk. Motiv beskrives, som hos Atkinson og McClelland, som hedonistisk og relativt stabilt.

Motivet gir opphav til motivasjonen, som er av en mer situasjonsbestemt og forbigående natur, selv om det er knyttet til individets motiv. Tilnærmelses- eller unnvikelsesmotivasjon beskrives av Heckhausen som svært stabil og dominant. Det enkelte individ er i følge Heckhausen dominert av en av disse motivasjonene i sitt liv. Dette er en ganske klar parallell til deCharms teori om origins og pawns, som også hevder at individet er dominert av tilnærmelses- eller unnvikelsesmotivasjon, som har en viss grad av stabilitet. Ved å oppleve suksess eller nederlag, forbindes disse erfaringene med henholdsvis positive og negative følelser. Motivet forblir allikevel uforandret. Dette vil si at en unnvikelsesmotivert person i liten grad vil forandre seg, selv om denne skulle oppleve en lang kjede med positive situasjoner, der han hadde opplevelse av mestring. Denne personen ville i følge Heckhausen ikke oppleve at sannsynligheten for å lykkes ved neste anledning var forhøynet, til tross for tidligere suksess. Heckhausen (1991) skriver allikevel at motivet ikke kan anses som et globalt og fullstendig trekk. Det er heller en pågående prosess som forsterker seg selv. Det opprettholder sin stabilitet gjennom:

”inherent, individually anchored interpretation mechanisms (in this case attributional biases) leading to ”self-reinforcement” (self-evaluation), despite experiences that contradict its own motive-specific perspective.”

(Heckhausen 1991, side 395)

Selvevalueringens attribusjon kan i følge Heckhausen oppstå til en hver tid, da de alltid er tilgjengelige for sinnet. Mestringsmotivasjon er derfor bundet sammen med attribusjon.

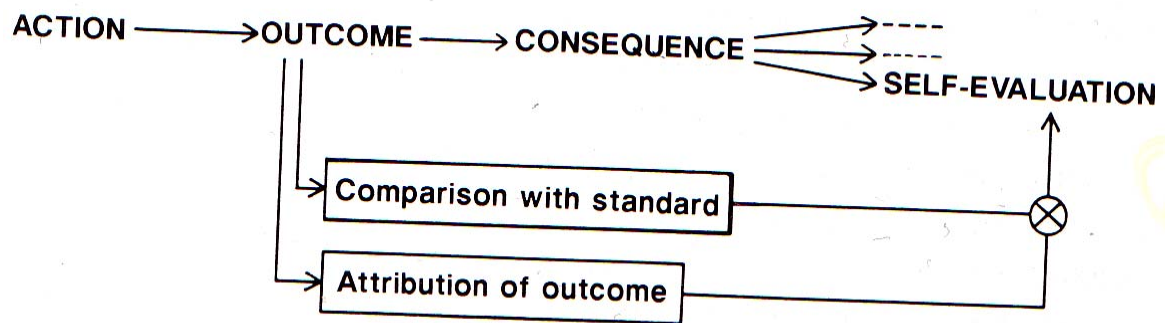
På denne måten er prosessen en kognitiv vei, bestående av tanker om egenskaper ved seg selv og sine muligheter. De kan være lette å avsløre, men siden de forsterker seg selv i møte med utfordringer, er de vanskelige eller nærmest umulige å forandre. Dette er også en plausibel forklaring på hvordan origins og pawns, forblir origins og pawns. Individets prosesser er selvbekreftende og

selvforsterkende og går i loop. Alle opplevelser en brikkeorientert person har, bekrefter hva som nærmest kan kalle dennes 'verdensbilde' eller kognitive filter. Denne opplevelsen er så omfattende at det synes å kreve et slags indre motivasjonelt og attribusjonelt paradigmeskifte, for at en person skal kunne forandres fra å være pawn til å bli origin.

Denne teorien går problemet i denne avhandlingen på klingen, og utgjør slik dens sentrale problem. Problemet med stabiliteten i brikke mentaliteten, og styrken i aktørmentaliteten, er at de forsterker seg selv, gjennom omgang med verden. Individuer dominert av den enkelte mentalitet 'samler' på erfaringer, som bekrefter deres tro, mens andre opplevelser anses som tilfeldige eller forbigående. Dette er den teorien, som klartest forklarer stabiliteten i fenomenene. Denne teorien bekreftes også av Heckhausens studium, der han fant ut at insentivet ved å lykkes opplevdes likt hos Ms- og Mf-orienterte personer, mens Mf-orienterte personer vurderte seg mer negativt etter et nederlag. På basis av dette antar Heckhausen at en selvforsterking gjennom oppsøking av bekræftende erfaringer og fortolkning av disse, kan være en viktig grunn til at forskjellen mellom de to typene er så stabile.

Den selvforsterkende prosessen kan i følge Kuhl (1985, side 114) allikevel bedres, ved å eksternalisere den kognitive prosessen, og snakke seg igjennom det som gjøres, men hvor varige forandringene blir er også her vanskelige å si.

Heckhausen beskriver prosessen fra valget om å handle til etterarbeidet med konsekvensene på et personlig plan, på følgende måte:

Hentet fra Heckhausen 1991 s 395

Mestringsmotiverte individer har hos Heckhausen, som hos de øvrige teoretikere, et mer gunstig attribusjonsmønster. Mestringsmotiverte individer antar at de vil lykkes der de før har gjort det, og at de, som hos McClelland, gjør mer realistiske vurderinger i forhold til en oppgave.

Heckhausen (1991) summerer problematikken knyttet til attribusjonsteori ved å vektlegge tre faktorer. Disse faktorene er personlig standard, attribusjonsmønstre for å lykkes og feile, og en generell overveielse av insentivet knyttet til en suksess eller et nederlag. Disse faktorene er avhengige av at attribusjon er et system for selvevaluering. Det er også disse faktorene som må bearbeides, i følge Heckhausen, dersom den generelle attribusjonsstilen eventuelt skulle kunne forandres. Årsaken til dette er at de er forbundet med viktige faktorer som er sentrale i både mestringsmotivasjon og attribusjonsteori. Disse tre er aspirasjonsnivå, årsaksattribusjon og selvevaluering.

I Heckhausens utvikling av sin modell mente han det ikke var tilstrekkelig med kun en generell Ps, som i Atkinsons formular, for å redegjøre for forventninger. Han utvidet dette med å spesifisere Ps ved hjelp av 4 faktorer (Heckhausen 1991 side 414):

- Situasjon – resultat forventninger, som attribueres til ytre faktorer, og spørsmålet om situasjonen vil føre til det ønskede resultatet med eller uten individets anstrengelser.
- Handling – resultat forventninger, som attribueres til indre faktorer, og spørsmålet om ens handlinger vil føre til det ønskede resultatet, gjennom de tiltak en utøver. Dette er en tanke som ligger tett opp til Atkinsons Ps konsept (Rand 2003)
- Handling i situasjon – resultatsforventninger, som attribueres til ytre faktorer, i situasjonen som kan bidra, eller forvanske muligheten for at det ønskede resultat skal inntreffe.
- Resultat – konsekvens forventninger. Dette er kalkuleringen om resultatet av handlingen vil føre til konsekvensene, og om de vil inntreffe med eller uten eller på tross av ens bestrebelser.

Disse forventningene gjør seg gjeldende mellom hvert ledd i handlingsforløpet, altså mellom handling, resultat og konsekvens i den gitte situasjonen. 'Situasjon – resultat forventninger' og 'handling i situasjon – resultats forventninger' er forbundet med ytre faktorer i situasjonen, som hjelp fra andre, motarbeidelser, flaks og uflaks. Handling – resultat forventninger er knyttet til indre faktorer som evne og bestrebelse. Bestrebelse er en faktor som personen i stor grad styrer selv. Denne kan variere i forhold til oppgavens opplevde vanskelighetsgrad. Det er ingen grunn til å tro at denne utvidelsen eller nyanseringen av Ps-funksjonen skal ha noen ytterligere innvirkning på forståelsen av origin- og pawn-kategoriene, i forhold til Atkinsons bruk av Ps. Denne nyanseringen gir allikevel en mulighet til bedre å teste forventning underveis i den kognitive prosessen.

Heckhausens modell kan muligens kritiseres for å legge for liten vekt på affektene, og for kun å konsentrere seg om de kognitive prosessene. Denne

eventuelle problemstillingen vil imidlertid ikke bli behandlet her, da affektive sider av origin og pawn ville utgjøre et eget felt som det ikke er anledning til å dekke i denne avhandlingen. Verdien eller valensen til en konsekvens, vurderes ut fra sansynligheten for at den inntreffer, og insentiv verdien den har. Handlingstendensens styrke kommer fra de summerte valensverdiene. Denne kalkylen sier ingenting om faktisk mulighet til å lykkes, den gjør kun greie for individets resonnement og egenvurdering.

Suksesskalkylen vil i de fleste tilfeller se forskjellig ut for en aktør og en brikke. Denne vil særlig være påvirket av opplevelsen av tre av Plimptons faktorer som nevnt ovenfor. Disse er indre kontroll, realistisk persepsjon og selvtillit. En origin vil trolig ha forholdsvis realistisk persepsjon i forhold til konsekvensene, mens en pawn trolig vil øke verdien forbundet med en negativ konsekvens, og senke den positive.

Opplevelsen av indre kontroll kan gi en opplevelse av kontroll over kausalitet, mens lav indre kontroll kan føre til opplevelse av determinisme fra handling til konsekvens. Dette er også tilfelle for Vrooms modell.

Skjematisk fremstilling av mestringsmotivasteori og Origin/Pawn

I denne tabellen er momenter fra de sentrale teoriene sammenfattet i svært forenklet form, for enkelt å vise hva de tilfører origin- og pawn-tenkning.

	Beskrivelse av mestringsmotivastens natur.	Bidrag for utvikling av mestringsmotivastens teorier.	Grovt skisserte konsekvenser for Origin og Pawn teori.
McClelland	Mestringsmotiv er det aktualiserte motiv, engstelser og appetitter er nøkkelen	Beskrive motivets natur og aktivisering basert på hedonisme.	Origins har mestrings knyttet til appetitt. Pawns til engstelse.
Atkinson	Mestringsmotivastjon består av frykt for å feile, og ønsket om å lykkes. Disse kan være henholdsvis høy og lav.	Beskrive komponentene som mestringsmotivastjon består av, ved å vise at det består av mer enn bare høyt og lavt mestringsmotiv. Teorien er episodisk.	Origins har høy Ms og lav Mf, Pawns lav Ms og høy eller lav Mf.
Vroom	Behovet for å mestre innenfor sitt eget kompetansefelt.	Utvide problematikken fra å gjelde en episode med positivt eller negativt utfall, til å ta stilling til flere handlingsresultater og konsekvenser.	Viser i større grad hvordan origin- og pawn-resonnering foregår i forhold til handlingsalternativer.
Heckhausen	Belager seg på McClelland og Atkinsons beskrivelser av mestringsmotivastjonens kvaliteter.	Videreutvikler og raffinerer Vrooms teori, ved blant annet å vise hvordan forventning oppstår mellom leddene fra situasjonen oppstår til konsekvensen har inntruffet.	Viser i større grad hvordan origin- og pawn-resonnering foregår i forhold til handlingsalternativer.

Konklusjoner etter første del av undersøkelsen

Hvordan er aktør- og brikkemønstrene komponert, og hvordan påvirker de individet?

I første del av denne avhandlingen, er noen sentrale begrep og teorier forbundet med aktør, brikke og mestringsmotivasjon blitt behandlet. Begrepenes tilblivelse og innhold er blitt undersøkt og drøftet, med hovedvekt på motsetningsparet origin og pawn. Gjennom utforskning av de underliggende teoriene, er det blitt klarere hvordan deres indre empiriske struktur i hovedsak er basert på teori fra mestringsmotivasjon og attribusjon.

Ved siden av disse etterprøvbare disipliner, inneholder også begrepene, hva jeg velger å kalle, psyko-filosofiske teorier, og normative verdier. De psyko-filosofiske teoriene, er her knyttet opp til hvordan man antar at mennesket vil kunne forandre seg, eller utvikle seg, eller hvordan de eventuelt ikke kan gjøre dette. De er i stor grad teorier om muligheten for forandring av optimistisk art, og som ikke peker hen på noe empirisk grunnlag. Eksempelvis troen på at alle kan bli origins. I denne avhandlingen er derfor alt som ikke har empirisk forskning knyttet til seg skåret bort, for slik å få et klarere bilde av hva aktør- og brikkemønstrenes anatomi består av. En anatomi som tar utgangspunkt i Plimptons faktorer, og setter disse sammen med klassiske teorier på feltet mestringsmotivasjon og attribusjon.

Dersom en stabil overgang fra pawn til origin er mulig, vil dette kunne vise seg gjennom pedagogisk aktivitet, ved å bearbeide motivasjonelle og attribusjonelle barrierer. En slik undersøkelse vil også være en undersøkelse av hvorvidt kategoriene origin og pawn ligger nærmest å være et trekk eller en vane. Dette er også viktig i forhold til om forventningene om å lykkes eller feile er premissleverandører for om vi forsøker. Med dette menes at om opplevelse av mestringsmotivasjon gjør at vi trekkes inn i aktivitet, mer eller mindre bevisst, så

vil også trolig prestasjonsangst være en kraft som verner oss mot utfordringer. Dette kan da leses som at denne iboende handlingsdeterminanten som mestringsmotivasjonen kan sies å være, oppfører seg som et trekk, eller som Heckhausen sier (Heckhausen 1991), som en selvforsterkende prosess.

De normative bestanddelene rundt begrepene er ovenfor eksemplifisert ovenfor av deCharms påstand om at man må behandle andre som origins, for selv å kunne være origin. Oppgaven tar ikke stilling til slike påstander da de ikke har noe faktisk belegg i empirisk materiale.

Beskrivelsen av tilstandenes stabilitet kommer fra Heckhausen (Heckhausen 1991), ved å betone selvforsterkning. Dette kan føre til at individet opplever at de ikke kan forandre sine mønstre. Individet opplever derfor trolig sin tilbøyelighet til å være aktør eller brikke, som en integrert del av sin horisont, og videre som premissleverandør for ens muligheter i livet.

Med denne delen er tilstandenes innhold, reaksjonsmønstre og stabilitet behandlet. Dette klargjør for neste del, som vil undersøke teoriene ved å ta for seg et utvalg empiri og undersøkelser som er blitt gjort ved hjelp av disse. Dette gjør det mulig å undersøke muligheten for å forandre de motivasjonelle komponenter i individer, for slik eventuelt å bevege dem fra å være brikker til å bli aktører.

KAPITTEL 2

Utvikling av mestringsmotivasjon og aktøregenskaper.

I denne delen vil muligheten for utvikling av mestringsmotivasjon og aktøregenskaper bli diskutert. Dette vil bli gjort på bakgrunn av betraktninger gjort over tidlig utvikling, og kjente programmer og forsøk som er blitt utført, for å styrke individers mestringsmotivasjon, bedre attribusjonsstilen, og gjennom dette forsøke å bryte stabiliteten i brikkementaliteten, og danne aktører. Denne delen vil også diskutere praktiske applikasjoner ved brikkeproblematikken, for slik bedre å forstå hvilke problemer som 'brikkesamfunnet' kan føre med seg.

Til sammen vil dette kapitlet undersøke mulighetene for å forandre brikkemønstre til aktørmønstre, og belyse grunnlaget for et slikt behov, sett fra behovet for å opprettholde en moderne hobbsiansk samfunnspakt, som muliggjør et velferdssamfunn som det vi har i Norge. En slik undersøkelse vil også innebære noen normative vurderinger av etisk karakter, da eksempelvis påstanden om at ansvarlighet anses som bedre enn uansvarlighet, som jeg vil hevde, er normativ.

Tidlige faktorer for utvikling av aktørmentalitet og mestringsmotivasjon.

McClellands teori gir en samlet skåre for motivasjon gjennom TAT. Atkinson deler dette opp i to aspekter, mestringsmotivasjon og frykt for å feile. Heckhausens reviderte teori har som mål å komme nærmere hverdagens valg, ved å ta flere faktorer med i kalkuleringen, og forholder seg også til flere konsekvenser som kan komme fra resultatet.

I følge McClellands (McClelland m.fl 1953) teori, har vi sett at han anser motivet for lært. Individet har positive og negative erfaringer, og lager representasjoner av disse. En lærer så å oppsøke positive opplevelser, eller representasjoner av disse, som igjen vil vekke ens appetitt. Motivets to aspekter, tilnærming og unngåelse, læres i tidlig barndom, om de ikke er medfødte egenskaper hos mennesket. McClelland sier at den første forbindelsen og bindingen mellom appetitt - engstelse og positive – negative opplevelser, skjer gjennom sterke følelsesmessige opplevelser i tidlig alder. Utviklingen av disse, 'stivner', og utgjør så ens motivasjonelle fundament, som danner basis for tolkning av videre opplevelser. Det er derfor viktig at det knyttes lyst eller appetitt til vurderinger av egne prestasjoner og mestringsrelaterte situasjoner. Vurderingene av egen kvalitet i prestasjonen settes opp mot ens standard, som adopteres og internaliseres fra miljøet. Ved å undersøke teorier om hvordan mestringsmotivasjon dannes i tidlig alder, vurderes samtidig muligheten for at aktør- og brikkeopplevelse også utvikles da.

McClelland (McClelland m.fl 1953) vektlegger fire forhold som påvirker styrken og utviklingen av mestringsmotivet i tidlig alder. Disse kan oppsummeres i det følgende:

Foreldrene har en svært viktig rolle i barnas generelle utvikling. De er i forhold til motivasjonsutvikling sentrale, da det er de som avgjør når mestringsforventninger skal stilles til barna. Tidlige krav om mestring vil ha en positiv effekt på mestringsmotivet. Mengden av mestringsaktivitet foreldrene forventer av barna, og introduserer dem for, er også viktig som en stimulerende

aktivitet. Barn trenger å bli presentert for en målestokk for prestasjoner. Dette gjør at de kan få en opplevelse av mestring når de oppfyller disse forventede standarder. Foreldrene setter disse standardene for barna i den første tiden. Barna er avhengige av tilbakemeldinger på sine prestasjoner og forsøk på mestring. Dette kommer best frem ved kvaliteten eller graden av belønning og straff fra foreldrene.

Kravet om selvstendighetstrening støttes også av Marian R. Winterbottoms empiriske arbeid (Winterbottom 1958). Winterbottom fant en signifikant sammenheng mellom foreldrenes krav til selvstendighet og barnas mestringsmotiv i et studium hun utførte på foreldre og barn. Tidspunktet for når selvstendighetstreningen begynner fra foreldrenes side, avhenger av deres vurdering av når de mener barnet er rede, dette kan indirekte være en vurdering av barnets intelligens. Mødrene til mestringsmotiverte barn har høyere forventninger i tiden trem til åtteårs alderen, de vurderer også barnas ervervelser høyere og belønner dem mer enn barn med lavere mestringsmotivasjon. Hun konkluderer med at ”.. early training in independence and mastery contributes to the development of strong achievement motivation” (Winterbottom 1958 side 478).

Foreldrenes sentrale posisjon bekrefter også B. C. Rosen og R. d’Andrade (Rosen & d’Andrade 1959) da de i et studium stilte matchede grupper mot hverandre i utførelsen av en oppgave. Foreldrene til mestringsmotiverte barn var mer aktive og konkurranseorienterte enn foreldre til ikke mestringsmotiverte barn. Foreldrene til de mestringsmotiverte kommenterte for eksempel til barna, at de skulle være stolte av sine prestasjoner, mens foreldre til engstelige barn la vekt på at deres prestasjoner ikke var optimale, og at de burde legge merke til hvordan det skulle vært gjort.

Heckhausen og W.-U. Meyer (i Rand 2003) regner med at det er tidsintervall i barndommen, da mestringsmotiv best læres. Det er derfor viktig at barn ikke

konfronteres med standarder de ennå ikke har forutsetning for å kunne oppnå, da de i slike tilfeller ikke kan attribuere nederlag til innsats. Barnet kan da tillegge nederlaget dets evne, noe som hemmer mestringsmotivasjonen. Ved å begynne på riktig tid, får man høyest mestringsmotiv, da riktig tid gir bedre mulighet for riktig attribusjon.

Clemens Trudewind (1987, og i Rand 2003) har utviklet en økologisk tilnærming til mestringsmotivasjon. Han baserer seg på Heckhausens teori om mestringsmotivet som selvforsterkning. Trudewind mener det er viktig at det finnes relevante standarder som barnet kan prøve seg mot. Det er videre viktig at barnet utvikler et forpliktende forhold til disse standardene. Denne selvforpliktelsen og ansvarligheten, blir trolig også en tidlig indikator på aktørmentalitet hos barnet. Barnet opplever å lykkes og feile i forhold til sin personlige standard, noe som i seg selv ikke vil være til skade om standardene er realistiske, for som vi har sett ovenfor vil en moderat utfordring hos en mestringsmotivert person, heller virke besnærende enn avskrekkende. Denne utviklingen skjer i møtet med miljøet. I møtet med miljøet rundt seg, kan barnet lære om kausalsammenhenger og interaksjon, om hva som belønner og hva som straffer. Utviklingen påvirkes i stor grad, av fysisk miljø, som tilgang på leker. Denne formen for stimuli er selvsagt avhengig av at de blir brukt på riktig måte, noe foreldrene kan bistå med. På denne måten virker lekene stimulerende og gir opphav til mestring av deres funksjoner og kapasitet. Parallelt med dette lærer barnet hva som anses som gode og dårlige prestasjoner innen et felt, og ser på seg selv som kompetent eller innkompetent innen feltet. Dette kan være at det ser på seg selv som flink til å bygge lego, men ikke til å bygge slott i sandkassen.

Trudewind og medarbeidere (Trudewind m. fl. 1986) fant ut, ved hjelp av et longitudinelt studium som gikk over fire år, at foreldrenes forventning til mestringsmotivasjon før skolestart, ikke var et godt kalkuleringsredskap for utviklet mestringsmotivasjon i fjerde klasse. Foreldrenes toleranse i forhold til barnas utvikling og prestasjoner er allikevel viktig i deres progresjon (Trudewind

m. fl. 1986 side 189-190). Barn av foreldre med stort toleransespenn starter med høy motivasjon og forventning på skolen men utvikler seg til lav, mens barn av foreldre med lav toleranse, beveger seg fra lav til høy. Foreldre med lav toleranse reagerer på lav motivasjon med å stimulere barnet ekstra mye for at det ikke skal henge etter, mens tolerante foreldre attribuerer motivasjonen til evner, noe som fører til at nedgang i motivet oppfattes som mangel på anlegg. Dette kan igjen føre til at elevene adopterer foreldrenes pessimisme. Det er også i forhold til denne holdningen av stabilitet og hjelpeløshet at brikkemønstre kan utvikle seg. Ved å oppleve eller lære at anleggene har alt å si, kan individet oppleve håpløshet. Det vil trolig heller ikke forsøke å bryte begrensningene. Dette trenger ikke å ha noe å si i forhold til de faktisk foreliggende begrensninger, men snarere til den holdning man har til egne muligheter.

Heckhausen har utviklet en oversikt over utviklingen av de fundamentale prosessene i utviklingen av mestringsmotivasjon (Heckhausen 1984), som også behandles på norsk av Per Rand (Rand 2003, side 197-206):

- Utviklingen starter når barnet opplever at handlinger er selvprodusert. Dette skjer da det er ca 1 til 1.5 år gammel.
- I en alder av ca 2.5 år, opplever barnet at det kan være god eller dårlig til oppgaver det setter seg fore.
- I alderen fra ca 2.5 til ca 3.5 år, blir barn lett konkurranseorienterte, dette skjer nesten instinktivt. De motiveres av det å fullføre.
- Barnet opplever først en global dyktighet, før denne deles opp og differensieres i indre og ytre årsaker. For at barnet skal kunne komme frem til sannsynligheten for å lykkes i en bestrebelse, fordres oppfatning av egne evner, og oppgavens vanskelighetsgrad. I 4-års alderen har de utviklet evnen til å predikere hvordan det vil gå med andre barn i en situasjon. Ett år senere kan de også gjøre det samme med seg selv.

Vanskelighetsgrad gjør at de også forstår at noen oppgaver er gjevere å løse enn andre. Det oppstår variasjoner i den subjektive standarden allerede mellom 4 og 5-års alderen.

- Ved slutten av barneskolen er evnen til å vurdere muligheten til å lykkes fullt utviklet.

Attribusjon til evner og anstrengelser er viktige. Barnet lærer mellom seks- og elleveårsalderen at den ene kan kompensere for den andre i flere tilfeller. Da barnet er 12, kan det trekke slutninger om egne evner på basis av anstrengelse.

Grunnen til at motivasjonskonstellasjonen holder seg relativt stabil, sier Heckhausen, skyldes at man i tidlig alder skaper sitt individuelle selvvurderingssystem, som opprettholdes på tross av nye erfaringer. Dette skjer gjennom selvforsterkning, som er beskrevet i delen om Heckhausens teori i første kapittel. Dette vil si at om sirkelen begynner allerede i barndommen, vil trolig ens senere erfaringer bygges opp etter dette mønstret, og ses gjennom ens utviklede motivasjonelle forforståelse. En prosess som trolig også gjelder for aktør- og brikke kategoriene også.

Tidlig selvstendighetstrening er også viktig hos McClelland (1958). Han mener denne bør begynne tidlig, slik at ikke denne karakteristikken fikseres. McClelland legger også vekt på at den selvstendighet og det mestringsmotiv som forsørgerne har, vil kunne overføres på barna, og slik reprodusere et samfunn. Han og Heckhausen er uenige i om foreldrenes frihet er av det gode eller ikke. Heckhausen mener for mye frihet til utvikling kan føre til at foreldrene tolererer det ufullkomne, som i så måte ville være en omsorgssvikt, om dette fører til mindre utviklet mestringsmotivasjon og mindre selvstendighet.

Disse teoriene har ulikheter og forskjellig vektlegging. De har allikevel en forholdsvis bred enighet om at mestringsmotivasjonsstil utvikles og utformes i

barnet av miljøet det er i. Denne utformingen av mestringsmotivasjonsstil skjer i tidlig alder, og legger grunnlag for senere forhold til mestringsmotivasjonssituasjoner. Ved siden av dette kunne selvsagt også de biologiske forutsetninger vurderes, da disse også trolig spiller en rolle i utviklingen. Dette vil dessverre ikke bli behandlet ytterligere, i og med at den biologiske debatten ville kreve en mer omfattende del av oppgaven.

Tatt i betraktning at mestringsmotivasjon, som er en viktig del av originbegrepet, skal utvikle seg i barneårene, er det trolig ikke et trekk *per se*. Dersom barndommen ikke er et kritisk tidspunkt, vil originatferd kunne læres ved å la individer delta i programmer for fostring av mestringsmotivasjon og rett attribuering, etter endt barndom. Om ikke dette skulle gi positive resultater åpnes muligheten igjen for at aktør og brikke i stor grad er konstante størrelser, som har samme kvalitet som trekk, selv om de ikke skulle være medfødte.

Forsøk på forandring av mestringsmotivasjon ved McClellands teori.

De tidligste forsøk på forandring av individers mestringsmotiv eller mestringsmotivasjon, ble gjort av McClelland. Det er interessant, at det var nettopp han som startet dette arbeidet, da hans teori påpeker motivets relativt stabile natur, etter at det er blitt etablert i barndommen (Rand 2003). Dette vil si at eventuelle positive funn på forandring, ville svekke hans egne teorier. McClelland og medarbeidere har gjort forsøk på å forandre mestringsmotivet hos både barn og voksne (McClelland & Winter 1969, og i Rand 2003). Barneforsøkene ble utført på barn i skolen, mens et voksenprogram ble brukt på selvstendige næringsdrivende. Prinsippene i disse programmene var de samme, men ble tilpasset det trinn det ble utført på.

Viktige virkemidler som ble brukt i programmene, var blant annet at forsøkslederne forklarte deltakeren at den var med på noe nytt og oppsiktsvekkende, noe de selv ville få godt utbytte av, samt at samfunnet for øvrig ville ha glede av det. Det ble også lagt vekt på den vitenskapelige tyngde i programmet, og at det fantes vitenskapelig belegg for at motivet kunne forandres. I programmet ble deltakerne bevisstgjort sine handlingsmønstre, og videre sine nye ideelle spor for disse. Da dette ideal var blitt klargjort, ble de konkretisert inn i individets hverdag, med de konsekvenser og krav som ville fordres i virkeliggjørelsen av dette mål. Mestringsmotiv skulle så stilles i forhold til selvbilde, virkelighetsoppfatning og kulturelle verdier.

Gruppene som arbeidet sammen mot disse målsetningene, ble oppmuntret til å utvikle en positiv indre dynamikk i gruppen, slik at alle støttet hverandre mot den felles bestrebelse. I arbeidet med selvstendige næringsdrivende, hadde de som målsetning å styrke mestringsmotivet, og som en følge av dette, å bedre deltakernes forretningsinnsats i deres daglige arbeide. Resultatene fra dette programmet er sammenfattet av S. Krug, og presentert i bearbeidet norsk form av Rand (2003 side 41).

Virkemidlene de brukte i opplæringen var studier av TAT-protokoller, der deltakerne skulle få muligheten til å skrive sine egne svar. Dette gjorde at de fikk inngående kunnskap om skåringsnøkklene, og skulle kunne adoptere tenkemåtene som korresponderte med høye skåringsverdier. Dette fører imidlertid til at denne testen ikke kunne brukes på dem igjen, da de var blitt inhabile i forhold til den, og kunne ikke være i stand til å reagere normalt i forhold til den i en testsituasjon.

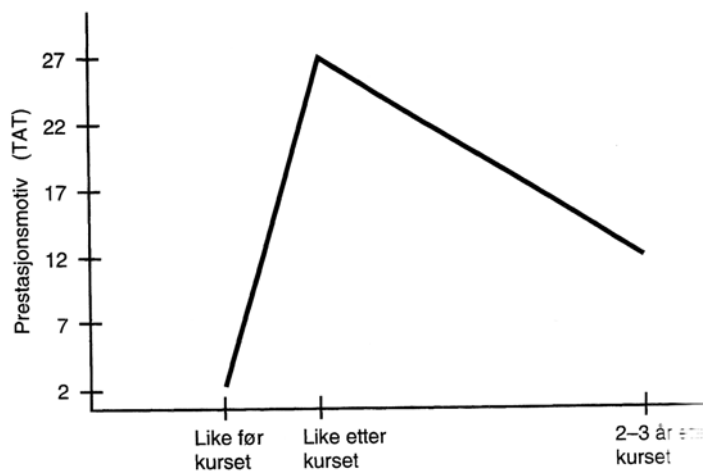
Kriterier	Forretningsaktiviteter			
	Før kurset Årene 1962–64		Etter kurset Årene 1964–66	
	T	K	T	K
Forretningsmessig aktiv	18%	22%	51%	25%
Arbeider mer enn 8 t. pr. dag	7	11	20	7
Konkurser	–	–	25	7
Grunnlagt nye forretninger	4	7	22	8
Nye kapitalinvesteringer	32	29	74	40
Inntektsforbedring	75	57	80	76
Økning i antall ansatte	35	31	59	33

McClelland & Winter 1969. Krugs tabell oversatt til norsk av Rand 2003 s. 41.

Dette viser at de aller fleste faktorene ble påvirket av programmet, og det var en klar bedring. Programmet førte også, som man kan se ovenfor, med seg at antall konkurser steg, noe som kan forklares med at økt mestringsmotiv også kan gi økt opplevelse av mot. Motet trenger ikke å føre til innfridde forhåpninger, selv om det kan vise til lavere Mf i Atkinsons system, og økt selvtillit hos Plimpton.

Problemet med dette og andre program av longitudinell art, som McClelland gjennomførte, var at de gode resultatene som var kommet frem ved testing kort

tid etter programmet var gjennomført, ikke holdt over tid. Dette vises i diagrammet nedenfor.

McClelland & Winter 1969 s. 325. Oversatt til norsk av Rand 1991 s.42.

En tolkning av resultatene kan være, at deltakerne under kurset lærer seg de rette svar og handlingsmønstre som tilsvarer høyt mestringsmotiv, men glemmer disse strategiene etter noen år i arbeid. Dette fører dem tilbake til de mønstre de hadde som vane fra før, eller kun beholder bruddstykker av den nye kunnskapen. Om dette er tilfelle, og skåringmetodene ved re-test er reliable, vil program som dette være uten verdi på sikt.

Det tyder på at deltakerne forandrer vane eller polariserer midlertidig i positiv retning, men at det er dypereliggende mønstre i dem, som trekker dem tilbake til utgangspunktet når stimuleringen ikke lenger er tilstede.

Heckhausen mente i følge Rand (2003) at det kunne være noe galt med skåringsmetoden som McClelland hadde brukt, og brukte heller en variant som han selv hadde utformet. Med denne fikk han et noe mer positivt utfall på testing av motiv for å unngå nederlag, men dette igjen var begrenset til et fåtall som hadde spesielle forutsetninger, og som igjen gjør funnene mer marginale.

Forsøk på forandring av mestringsmotivasjon ved DeCharms teori.

DeCharms og hans medarbeidere (1976) har sannsynligvis et av de mest kjente og omtalte programmet for utvikling av aktøregenskaper, med alt det inneholder av mestringsmotivasjon og attribusjons faktorer, som fortsatt brukes som eksempel i dagens bøker på feltet (Heckhausen 1991, Nygård 2000, Pintrich & Schunk 2002 Rand 2003). Disse forskerne dannet et program for utvikling av aktøregenskaper hos skoleelever, og populariserer slik den pedagogiske idé, om at man ved riktig stimulering kan lede mennesker fra å være passive til å bli aktive. En bevegelse som forandrer hele deres tankestruktur, fra pawn til origin. Siden dette forsøket ofte refereres til som suksessen som viser at det er mulig å forandre mennesker, fra å være passive lavt motiverte pawns til å bli aktive mestringsmotiverte origins, vil programmet som førte frem til disse resultatene bli undersøkt mer inngående enn de ovenforstående.

Opplæringsprogrammet som skulle gjøre denne forandringen mulig, var basert på at deltakerne deltok i introspeksjon på egne motiver. Dette skulle foregå i et aksepterende miljø hvor de lærte å vurdere sine motiver i forhold til en mer realistisk målsetning, at de videre lærte å lage en plan for handlinger som fører til målet, og at de til sist lærte å ta ansvar for sin suksess og sine nederlag. Prosjektets teoretiske bakgrunn for utvikling av mestringsmotivasjon, som en del av aktørkonseptet, var basert på McClellands 4 faktorer for mestringsmotiv (DeCharms med fl. 1976 side 68-69):

1. konkurranse med andre
2. konkurranse med egne standarder
3. unike ervervelser
4. langtidsengasjement

DeCharms mener at om det er gitt at motivasjon er viktig for skoleprestasjoner, og om motivene læres som McClelland åpner for at de kan gjøres, ved sine programmer for forandring av elever, så skulle bearbeiding av motivasjonelle

faktorer i skolen føre til høyere mestringsmotivasjon. Dette vil si at deCharms og hans medarbeidere ville forsøke å fostre origin-egenskaper hos elever som, gjennom testing, var erklært pawn-orienterte. Det var i dette arbeidet viktig at de som forskere ikke kunne komme utenfra og påtvinge elevene en slik livsanskuelse og væremåte. I origin-læringen skulle elevene selv lære å søke målene, og utvikle seg gjennom erfaring av at forandringen oppleves som positiv. Dette måtte da i følge deCharms skje uten autoritære eller dominerende metoder, da tvungen frihet, som tidligere nevnt, er en selvmotsigelse.

Prosjektet tok for seg elever fra 5. til 8. klasse på 11 skoler. Det inkluderte 16 lærere, som alle var afroamerikanere, og 1200 elever. Lærerne ble hovedsakelig kategoriserte som autoritære og brikkeorienterte. De var som elevene redde for autoriteter, og adlød for å unngå straff. Flesteparten av lærerne hadde en annen jobb på kvelden ved siden av sin stilling på skolen. Mange av dem var født og oppvokst i gettoen. Barna kom fra fattige familier, og levde derfor følgelig under kummerlige forhold.

Hele deCharms prosjekt er rettet mot resultatene som skal oppstå i elevene, gjennom imitasjon av lærerne og deres på forhånd innlærte origin-egenskaper, og øvelser de skulle delta i. Det interessante med dette prosjektet, i forhold til denne avhandlingens vurdering av muligheten til å danne aktøregenskaper og mestringsmotivasjon etter barndommen, er at deCharms i første omgang lærer lærerne å bli origins. Lærerne skulle igjen overføre disse egenskapene på elevene gjennom eksemplets makt, imitasjon og praktiske øvelser som de selv var inneforståtte med. Dette støtter muligheten for at det kan være en fellesnevner innen mestringsmotivasjon for voksne og barn. Denne muligheten støttes for øvrig av McClellands program ovenfor, der han brukte samme prinsipper for barna som for de selvstendig næringsdrivende. Dette tyder på at det i alle fall skulle være mulig å lage en temporær forandring i mestringsmotivasjon og attribusjonsstil.

I deCharms program, vil man kunne hevde at i den forstand elevene forandrer seg, så er dette et resultat av lærernes egne innlæring av originmønstre, samt deres pedagogiske evner til å overføre disse på andre. Er resultatene store hos barna, burde de derfor ikke være mindre hos lærerne de imiterer, da man vanskelig skulle kunne tenke seg en negativ forandring, om samme pedagogiske prinsipper brukes på begge grupper. Funnene her, skulle derfor kunne ha en viss overføringsverdi.

Årene som prosjektet varte, hadde forskjellige utgangspunkt. Femteklasseåret ble brukt til å samle inn info om motivasjon, og å trene lærere. Hovedpoenget med lærerprogrammet var å behandle dem som origins, med det som mål at dette skulle føre til at de skulle lære å behandle andre på samme måte, slik at originatferden ble en del av miljøet deres. Grunnen til at lærerne skulle lære først, var som sagt at de slik kunne virke som rollemodeller for imitasjon. De skulle også kunne være veiledere i forhold til elevenes prosess mot å velge realistiske mål, ta ansvar, og de andre mål som prosjektet satte.

Å behandle elevene som origins, innebærer ikke å la dem gjøre hva de har lyst til, noe det lett kan misforstås til å være. Mestringsmotivasjonen lever best der individet opplever nivået som moderat og standardene er mulige å opprettholde. En origin-lærer kan være streng og kravstor, men en moden origin, påstår deCharms, er allikevel en som føler seg som en origin, og slik lar andre bli origins gjennom at han behandler dem som det. Denne påstanden er en pedagogisk nødvendighet for eventuell opplæring av andre i slike kvaliteter, men at dette skal ha noe med de empiriske bestanddelene av hva origin-begrepet er bygd opp av, virker lite trolig. Det ser mer ut som en normativ påstand om at en origin ved siden av å være motivasjonelt og attribusjonelt overlegen, også skulle ha en slags altruistisk tilbøyelighet som kommer sammen med de andre faktorene, eller som skulle følge naturlig med. Denne faktoren kan selvsagt inkluderes i begrepet origin, men i så tilfelle må eventuelt altruisme også måles sammen med mestringsmotivasjon, og kartlegges sammen med attribusjon. Det

ville i så tilfelle være nødvendig å vurdere hvor altruistisk et individ må være, for å kunne komme innenfor benevnelsen origin. Det ville også, om man skulle anse origins og pawns som en skala, bety at en typisk pawn ville være en egoist. I denne avhandlingen ser vi derfor bort fra denne kategorien. Den vil heller bli behandlet som et normativt innslag, som ligger på siden av begrepet, og utenfor operasjonaliseringen.

Elevene som utviklet origin-atferd søkte hjelp hos hverandre om de ikke forstod oppgavene, og de beste elevene spurte læreren. Slik oppstod en effektiv pedagogisk kjede som distribusjonsmiddel for kunnskap, der den enkelte ble hjulpet i forhold til sitt eget nivå og forutsetninger. Læreren utviklet en varm atmosfære, der grensene var tydelige, og reglene var allemannseie, noe som gjorde at samtlige var med på å opprettholde og håndheve dem. Læreren forventet høye, men realistiske standarder, og eget ansvar for at de ble opprettholdt hos den enkelte elev. Dersom reglene eller normene brytes, blir den ellers sosiale internaliserte kontrollen igjen eksternalisert, ved lærerens eksplisitte korrigerings.

I 'origin – pawn game', der elevene ble satt til å utføre et prosjekt under ledelse av en lærer, viste de at de beste resultatene kom om barna fikk så mye frihet som mulig innenfor rammene av arbeidet som skal gjøres. De som ble behandlet autoritært, og som pawns, ble misfornøyde. De følte seg ikke ansvarlige for arbeidet. Dette vil ikke si at origin-ledelse er 'laissez faire'-ledelse, som kan føre til at alt flyter ut, men trolig en mer demokratisk leder, som medierer mellom denne og en autoritær lederstil.

Sjetteklasseåret ble brukt til å lage klasseromsøvelser sammen med lærerne, på bakgrunn av origin-konseptet. På møter hver måned ble lærerne satt til å fokusere på introspeksjon og evaluering av egne motiver, mestringsmotivasjon, målsetting og origin- og pawn-konseptet. DeCharms' oppdeling av evalueringen kan virke

noe kunstig, da han ellers i boken (deCharms med fl. 1976) impliserer alle disse kategorier som bestanddeler i origin- og pawn-begrepene.

Den beste måten å få noen til å forandre seg på, sier deCharms, er ved å få ham til å forandre seg selv, av grunner som er viktige for ham. Forandringen kommer derfor ikke kun utenfra, men må fostres frem i individets møte med miljøet, slik at det selv ønsker forandringen. DeCharms og hans medarbeidere mente at forandringer mot origin-egenskaper best skjedde i en gruppe, for på den måten kunne den enkelte 'prøvekjøre' atferden, før de velger å internalisere den inn i sitt eget kognitive apparat. Det kan også tenkes at en slik utprøving kan virke positivt med tanke på å hindre dissonans i forhold til selvforståelse og ens plass i omgangskretsen. Ved at alle er med på forandringen, vil forandring mot et oppgitt mål i større grad være normen, enn om prosjektet skulle utføres på noen få personer i en skjermet kontekst.

I syvendeklasse skjedde det en sammenblanding av elevene med ett og to års trening. Dette var ikke intendert, men ble forsøkt gjort til en fordel i stedet for skade for prosjektet. Dette ble gjort ved å sammenlikne de to trinnene mot hverandre, og mot de som ikke hadde mottatt noen trening i det hele tatt.

På dette klassetrinnet var bruken av Plimptons 'Origin Training Manual' viktig (DeCharms med fl. 1976 side 220 – 228). Origin-manualen hadde 25 øvelser for å fremme origin-utvikling, ved at elevene deltok i dem, i undervisningssetting. De 5 første punktene nedenfor, som er beskrevet i utfyllende form i første kapittel, ble bearbeidet i klasserommet:

1. Indre kontroll

2. Indre målsetting

3. Indre avgjørelse om deltakelse i instrumentell aktivitet

4. Realistisk persepsjon

5. Personlig ansvar

6. Selvtillit

Åttendeklasseåret var et oppfølgingsår, med lite nye øvelser. Det ble utarbeidet et spørreskjema for å måle forandringen.

Dette er utgangspunktet for skoleeksperimentet med dets intensjoner og rammer. Vi vil nå gå nærmere inn på metodeeksempler i arbeidet, og resultatene prosjektet brakte med seg.

6. klassinger ble gitt i oppgave å løse oppgaver for å samle poeng, der de selv kunne velge vanskelighetsgrad. De fleste av disse valgte vanskelighetsgrad som lå godt over middels. Dette ble først ansett som et resultat av ønske om å ta sjanser og skåre høyt, men ble senere antatt å være et resultat av lav mestringsmotivasjon, da svært vanskelige eller svært lette oppgaver ikke appellerer til konkurransemotivet. Det er heller ønsket om å unngå konfrontasjon med standarder som kan ligge til grunn for valg av et håpløst vanskelighetsnivå. Ved å undersøke elevgruppens eksterne og interne orientering, viste det seg at de som var ekstern-orienterte var minst realistiske i forhold til å sette adekvate mål for en oppgave. Dette gir resonans i Rotter og Weiners teori, der realistisk attribusjon fører med seg mer adekvat selvforståelse og bedre forståelse av egne evner. DeCharms og hans medarbeidere målte også origin- og pawn-kategoriene ved å la elevene skrive en oppdiktet historie om en motivert person. De regnet med at denne historien sannsynligvis ville inneholde en person som har tenkt på de samme målsetningene som forfatteren. Da det hadde en projektiv funksjon. Dette viste seg, i følge deCharms, å stemme.

Forskjeller på historier skrevet av origins og pawns er at origin-historier har personer med indre målsetninger. De var også mer realistiske i sin persepsjon og da resultatene kom, tok de i større grad æren for sin suksess, og hadde ingen andre enn seg selv å skylde på for sine nederlag. Origin-historiene endte også som oftest godt, noe som ble tilskrevet deres selvsikkerhet.

Evnerelaterte forbedringer hos eleven, som ble tilskrevet treningen, ble målt med 'The Iowa Test of Basic Skills'. Treningen viste en signifikant forbedring, denne var større i sjette enn i syvende klasse. Språkmestring ble mest påvirket, mens leseferdighetene var uforandret. Guttene hadde større utbytte av treningen enn jentene. Bedring i språket skjedde både med og uten spesielle skriveoppgaver som naturligvis forbedrer språket.

Blant utrenede elever er det en positiv korrelasjon mellom høye prestasjoner og sterk mestringsmotivasjon. Spesiell trening øker motivasjonen hos elevene. Denne forandringen korresponderer igjen med forandringer i prestasjonene. Origin-treningen hadde derfor positiv innflytelse på elevenes akademiske prestasjoner. Der trening skjedde begge årene, ble det utvist signifikant større grad av origin-atferd. Det samme skjedde der de ble trent fra femte til sjette klasse. Dette skjedde imidlertid ikke mellom syvende og åttende, da de ikke ble trent. De som kun ble trent i syvende klasse, viste økning fra sjette til syvende, men ikke i de andre klassetrinnene. De som ikke ble trent i det hele tatt, var konstante gjennom de tre årene. Det er påfallende at forandringen ikke fortsatte da treningen ikke var ved opphold. Dette kan tyde på at forandringen er temporær, og at den er knyttet til vedvarende trening. De Charms konkluderer derfor med at origin-treningen virket på elevene, og hadde positive virkninger på det personlige, så vel som det akademiske nivå. Ut av dette kan vi også lese om tilstandene origin og pawn, at de ikke normaliserer seg over tid. De er stabile om de ikke stimuleres. De er derfor ikke underlagt noen form for homøostase-effekt.

Forskningen sier imidlertid ingenting om hvordan de, som under treningen utviste et høyere nivå, presterte i tiden etter treningen var avsluttet, om de fortsatte å ha stigende mestringsmotivasjon og gode prestasjoner, om de planet ut, eller om de avtok med tiden.

Teorien om origins og pawns, forutsetter at en origin er mestringsmotivert. Atkinsons forskning har imidlertid vist at ikke alle responderer likt på utfordringer. En origin vil trolig ha høy Ms, men lav Mf, eller ha høy på begge. En pawn, vil sannsynligvis ha lav Ms, men med enten høy eller lav Mf. Et problem som oppstår i forhold til mestringsmotivasjonstrening, som også vil forplante seg inn i origin-treningen, er de som har lav Ms og Mf. Individuer med lav Ms, vil ikke være interesserte i å yte noe ekstra, og de som har lav Mf, er ikke redde for å feile. Kombinasjonen av disse, vil gi en person som ikke vil yte, og som ikke er redd for represaliene som kan følge av dette. Disse er det følgelig vanskelig å motivere, langt vanskeligere enn de som har lav Ms og høy Mf, da disse muligens kan motiveres ved å senke faren for å mislykkes, noe som kan virke som en mestringsmotivasjonsvekker.

Denne oppdelingen kan vise at det ikke er like lett å lære alle å bli origins med deCharms system, da hans program er basert på frivillighet og villighet til å delta. Han skriver selv, at man ikke kan tvinge noen til å bli autonome (deCharms med fl. 1976). En konsekvens av dette er i og for seg at han trolig ikke vil kunne benytte seg av eksempelvis behaviorisme, da terapeutisk bruk av operant betingning ville, svært kort og enkelt sagt, kreve at en person som allerede er origin skulle indusere disse egenskapene i en annen ved hjelp av belønning og straff, og dermed heve seg over denne og skape en ujevn status, og en ikke-inkluderende situasjon.

Atkinsons oppdeling er derfor bedre egnet til å påpeke muligheten for problemer i programmets struktur, enn det deCharms bruker, der han henviser til sin medarbeider, Augusto Blasis analyser av ego-konseptet i forhold til ansvarlighet, som forklaring på hvordan ulike elever responderte på origin-treningen. Denne teorien tar ikke med de komplekse spenningene mellom Ms og Mf, som kan gjøre at et barn trolig kan befinne seg på flere trinn av Blasis stadieskala. Ved å ha høy Ms og Mf, kan det tenkes at et barn vil kunne reagere som om det befant

seg på konformiststadium og bevissthetsstadium samtidig, da begge kan tenkes å passe med høy Ms og Mf. Blasis stadier er kort fortalt som følger:

Impulsstadiet: Personen styres av sine innfall. Dette gjelder særlig barn.

Selvbeskyttende stadium: Personen skylder på andre, er passiv, forholder seg til flaks og sine ønsker om å få sin vilje.

Konformiststadium: Ansvar rettes innad, kan føre med seg skyldfølelse.

Selvbevissthetsstadium: Suksess betraktes nå som frukter av egne bestrebelser.

Bevissthetsstadium: Ansvar oppstår, og vekten legges på positive mer enn negative utfall.

Under et eksperiment med trening og forskning på 58 jenter, og 51 gutter, hvorav alle var av afrikansk avstamning, fant man at impulsive barn hadde liten konsentrasjon, liten kontroll over impulsene sine, som gjorde at de brøt reglene. De forholdt seg til autoriteter og straff, ikke til en indre ansvarlighet. De selvbeskyttende barna, så på verden som et 'alle mot alle'-sted. De gjorde det de kunne for å unndra seg autoritetenes oppsyn. Dette kunne innebære løgn og lignende metoder. Konformistbarna, var de som opprettholdt lov og orden, og fulgte normene så godt de kunne, og som ble styrt av skyldfølelse om de ikke nådde den konforme standard. For disse var det viktig at læreren gav dem mer ansvar for å velge sine regler selv, for slik å bryte mønstret. Treningen som ble utført på disse, førte med seg en tendens mot regeluavhengig ansvarlighet. Selvbeskyttende barn forandret seg ikke noe av treningen, noe som anses som bemerkelsesverdig. Disse barna lærer at de ikke kan få alt de vil ha fordi andre er sterkere enn dem. De forsvarer seg da ved å tilbakeholde atferden som autoriteten ønsker. Det er viktig at man ikke er for autoritær mot disse barna, da dette, i følge denne teorien, kan hindre dem i å utvikle seg forbi dette stadiet.

Resultatet av denne undersøkelsen og denne treningen kan også brukes til å forklare mulige årsaker for at noen ikke responderer like bra på origin-treningen. Her skyldes det ikke mangel på motivasjon og liten frykt for å feile, men snarere en forkortkommenhet i utvikling, sett fra en stadieteori. Problemet er da at barnet har et for stort behov for å beskytte sitt ego. Dette er basert på Jane Loevingers Freud-baserte teori om at egoet er en prosess, ikke en mediator mellom Freuds id og superego. Dette er ikke det samme som lav Ms og Mf, da det på dette stadiet syntes å finnes dynamikk, noe som igjen betyr at det trolig ikke kun er en kategori av mennesker som faller igjennom. Dette kan være en kurant måte å analysere problemet på, men siden det samme fenomenet kan forklares ved mestringsmotivasjonsteori, som fortsatt har beholdt sin integritet, 50 år etter deres utlegning, er det bedre å basere seg på disse, enn på Freuds teorier som i ettertiden har vist seg å stå på et til dels sviktende empirisk fundament.

DeCharms konkluderte med at programmet hadde vært en suksess. Det hadde etter post-testene de hadde gjort på de ulike nivåene, og ved sammenlikning med kontrollgruppene, vist seg å ha gitt gode resultater. Det hadde i forhold til deCharms skoleeksperiment vært interessant å gjennomføre post-tester over mange år, for å klargjøre stabiliteten i forandringen.

Tvilen som er knyttet opp til forandringsprogrammene, er ikke om de har en effekt, for det har de i de fleste tilfeller. Problemet er å finne en effekt som er mer eller mindre permanent og stabil. Problemet for deCharms program er at det ikke sier noe om langtidsvirkningene av programmet. Det ga gode resultater under treningen, og straks etterpå, mens tiden i etterkant ikke er dekket av programmet. Basert på beskrivelsen av at origin- og pawn-begrepene har sin stamme i mestringsmotivasjonsteori og attribusjonsteori, og McClelland og Winters oppdagelser om at nivået synker etter endt trening, er det lite som tyder på at disse forandringene er annet en temporære forandringer i vane på grunn av spesiell stimulering. Dette vil følgelig føre til at de etter en gitt tid igjen vil

nærme seg sitt tidligere og mer dypereliggende mønster. Enten fordi de gjemmer læringen, eller fordi kommunikasjon i den resterende verden er basert på origin-læring. Dette gjør at den trygge origin-arenaen trolig vil bli brutt opp når individet bytter klasse eller begynner i jobb.

Et annet problem i forhold til denne undersøkelsen, og også de andre som presenteres i dette kapitlet, er at forandring av mestringsmotivasjon i atferd, muligens kan være lært for å unngå å falle utenfor gruppen. Dette ville trolig først og fremst gjelde individer som etter Atkinsons begreper, har lav Ms og høy Mf. Disse vil ikke stikke seg ut i mengden, men vil så lenge en autoritetsperson overvåker dem, forsøke å være konform mot gruppens standard. De vil forsøke å utføre origin-programmet, slik det blir lært bort. Om de tar det opp i seg eller ikke, er et annet spørsmål. Om dette skulle være tilfelle, er det et stort problem knyttet til dette og andre program som skal forandre individer til origins eller forandre enkeltkomponenter i denne atferdsorienteringen. Problemet består da i at selvbeskyttende barn vanskelig lar seg forandre, altså de som er dominert av lav Ms og Mf, en kategori som også favner deler av lav Ms og høy Mf kategorien. Dersom dette ytterligere styrkes av at individer med lav Ms og høy Mf forsøker å unngå rampelyset ved å gjøre det som skal til for å ikke falle utenfor, selv om dette skulle nærme seg simulering som en form for forsvarsmekanisme, er det heller ikke sikkert at disse forandrer seg på sikt. Det man da står igjen med, er individer med høy Ms og lav Mf, og individer med høy Ms og høy Mf. Begge disse vil befinne seg innenfor beskrivelsen av en origin.

Om denne spekulasjonen skulle speile de faktiske forhold, så skulle deCharms gode resultat skyldes at han har bevisstgjort origins-dominerte individer at de er origins, og lagt til rette miljøet for at de skal kunne utfolde seg.

Forsøk på forandring av mestringsmotivasjon ved Heckhausens teori.

S. Krug og J. Hanel (i Rand 2003) skriver at selvvurdering avhenger av faktorer som forholdet mellom prestasjonsnivå og aspirasjonsnivå. Hvordan dette påvirker selvvurderingen, styres igjen av attribusjonsmønstret. Mennesker har forskjellige selvvurderingsstrategier.

Heckhausen og medarbeidere fokuserte i følge Rand (Rand 2003) i et treningsprogram, på elever som var dominert av frykten for å feile, da dette fører til at de velger for vanskelig eller for lett nivå på oppgavene sine. Disse elevene hadde et unnvikelsesmotiv. Dette førte følgelig enten til at de mislykkedes da det var for vanskelig, eller greide det, uten noen opplevelse av seier, da oppgaven var elementær.

De ville derfor gjennom et motivasjonsprogram lære elevene å sette realistiske mål, forholde seg til realistiske årsaksbeskrivelser, og erverve seg en mer balansert opplevelse av å lykkes og mislykkes, og til slutt å glede seg over suksess med oppgaver som har realistisk vanskelighetsgrad. Disse parametrene som de ville manipulere, er klart relatert til deCharms origins, og beskrives av Plimpton som realistisk persepsjon.

Krug og Hanel (i Heckhausen 1991) laget et program for å påvirke mestringsmotivasjon og attribusjonsstil hos elever. Forsøket ble utført på konstatert Mf-dominerte fjerdeklassinger, som ble oppdelt i en eksperiment- og en kontrollgruppe. Elevene ble trent utenfor den vanlige undervisningen, altså som en segregert gruppe. Programmet var basert på ukentlige økter over fire og en halv måned. De ønskede resultatene ble forsøkt dannet, ved hjelp av trenerens oppmuntring og gjennom modellering. Ved siden av dette brukte de selvobservasjon, og observasjon av all indre tale som relaterte seg til motivrelevante tema. Treneren gav også elevene mer personlig veiledningstid. Programmet bestod av pensumrelaterte oppgaver, så vel som fritidsaktiviteter. Oppgavene var slik konstruert at de ikke kunne tilskrives annet enn elevens egne evner. Læreren gjennomgikk oppgavene før elevene forsøkte seg på dem, og etter

avsluttet økt ble de diskutert og gjennomgått som en debriefing. Resultatet viste, da de sammenliknet kontroll- og eksperimentgruppe, at eksperimentgruppen hadde en signifikant bedring i å sette realistiske mål, og i å gjøre hensiktsmessige attribusjoner ved nederlag, og en mer positiv selvevaluering ved suksess. De skåret også høyere i forhold til selvtillit til å lykkes, og på intelligenstesting etter programmet. Programmet gav allikevel ingen bedring i forhold til karakterer på skolen, noe som kan virke påfallende. Heckhausen (1991) mener at dette kan skyldes at programmet varte over for kort tid. Det kan også tenkes at det var andre variabler som spilte inn på testgruppen. Eksperimentet er i alle tilfeller interessant i det hensende at det fremmet noen av faktorene som er tilskrevet origins, og burde vært forsøkt forbedret og utført på nytt i fremtiden.

V. Kraeft og Krug (Rand 2003) utførte et annet program med trening. Barna fikk oppgaver tilpasset sitt individuelle ytelsesnivå, og ble vurdert i forhold til egne evner. Lærerne attribuerte for dem, suksess til ferdighet, og nederlag til mangel på innsats. Det eneste positive resultatet her, var mer aktivitet i timen, mens bivirkningen var at kontrollgruppen følte seg tilsidesatt og fikk høyere angst for å mislykkes.

Det er også problematisk at et slikt program ikke ligner virkelighetens samfunn, da de utenfor programmet hele tiden vil møte et samfunn som ikke vurderer evne mot innsats, men heller faktiske produkt. Uteblir produktet, eller er det for svakt, er konklusjonen trolig at denne personen ikke passer til jobben, uavhengig av om dette skyldes vilje eller evne.

Falko Rheinberg (i Rand 2003), som var en av Heckhausens medarbeidere, mener i følge Rand, at det er uheldig å stille samme krav til alle, da det vil føre til at de flinke alltid vil lykkes og de svake alltid vil mislykkes. Dette fører til at begge vil føle en lovmessig bestemmelse, for at de er dømt eller predestinert til å lykkes eller mislykkes. Ved å vurdere elevene mot tidligere prestasjoner, vil dette gi en individuell kvalitetsstandard. Ved å gi dem en viss frihet i valg av oppgaver, utvikler de evnen til å foreta realistiske valg. Rheinberg og hans

medarbeidere, gjorde eksperimenter med individuelt vs generelt vurderingsnivå. Det viste seg at klassene som hadde individuelt tilpassede oppgaver, ved slutten av perioden, var blitt signifikant bedre enn de andre. Elevene var i begynnelsen negative til prosjektet, og ytelsene gikk ned, men etter en kort stund gikk den opp igjen, og da forbi nivået de hadde i utgangspunktet. En slik tilpasning av skoleverket ville trolig ha positive virkninger, men ville være en stor økonomisk belastning, som igjen krever avveining i forhold til gevinst. Problemet består fortsatt av at det kan virke virkelighetsfjernt å la individer sette ambisjonene sine selv, da det i de fleste tilfeller innen videre arbeidsliv finnes visse krav om ambisjoner for å kunne bli ansatt.

Disse tyske studiene på mestringsmotivasjon og attribusjonsstil, har noe sprikende resultater, da det ikke er enhetlige resultater på bedring av akademiske evner, og trolig liten overførbar brukbarhet til et samfunn med bedrifter som ikke forbarmer seg over lavt motiverte individer, basert på hvilke grunn den lave produktiviteten har.

Bedring i attribusjonsstil som er blitt påvist etter disse og liknende programmer, da det blir utført post-test kort tid etter programmet, viser positive funn, som også er mer ensrettede. Problemet her, er også at det ikke finnes noen data, som tilsier at disse forandringene er av vedvarende karakter. Problemet er, i følge de ovenforstående undersøkelsene, ikke å lage forandringer i programgruppen, da alle disse programmene har hatt resultater i positiv retning, på ett eller flere nivå. Problemet består snarere i å lage forandringer i individets mestringsmønstre og attribusjonsmønstre, som fører til en varig overgang fra brikkemønstre til aktørmønstre. Det er eventuelt slike funn, som vil kunne styrke teorien om at mennesket kan rekonstruere seg selv, ved hjelp av seg selv, eller ved hjelp av pedagogisk metode.

Noen kulturelle og samfunnsmessige betraktninger over brikkeproblematikken.

Jeg vil nå ta for meg det normative og etisk filosofiske spørsmålet, om hvorfor aktøren skulle være å foretrekke, og belegge det i samfunnshistoriske hendelser, og empirisk forskningsmateriale, for slik å gjøre plass for denne dimensjonen ved siden av de mer teoretiske disiplinene. Dette vil bli gjort gjennom å se på Stanley Milgrams kjente 'læringseksperiment', og gjennom å se på omstendighetene rundt det mye omtalte drapet på Cathrine Genovese i New York i 1964.

Opp gjennom historien har man sett eksempler på små og store skadelige forløp, som kan tilskrives brikke mentalitet, og som muligens kunne vært avverget om individene som var til stede, eller som var berørt av situasjonen, hadde tatt aktivt stilling til hendelsene og ikke forholdt seg passive eller konforme. Påstanden i denne delen, som er av normativ art, er at samfunnet er tryggest om det består av aktørdominerte individer, og at dette beskytter samfunnspakten om gjensidig ansvar i bredeste forstand. Denne påstanden vil belegges ved hjelp av de ovenfor nevnte ekstreme tilfellene, for å sette saken på spissen. Det mest klassiske historiske eksempel på brikke mentalitet i moderne tid, er forløpet som oppstod i Tyskland årene før, og under andre verdenskrig. Hva fikk dette folket til å følge Adolf Hitlers nazistiske ideologi, som gjorde tilsynelatende normale mennesker til mordere og torturister, og deltakere i en institusjonell utryddelse av tyske så vel som utenlandske jøder og, andre etter nazistiske standarder, avvikere? Aspekter ved dette problemet ble fulgt opp av Milgram (1969), i hans kjente læringseksperiment, der utgangspunktet var hans undring over hva som var galt med det tyske folk.

Stanley Milgrams brikker.

Deler av dette eksperimentet blir også behandlet i forhold til aktør-brikke problematikken av Nygård (2000), men siden det er et viktig tema som illustrerer et mulig produkt av brikkesamfunnet, vil det også behandles her. Denne avhandlingen vil dessuten fokusere mer på individet i dette eksperimentet.

Populasjonen for eksperimentet ble trukket gjennom henvendelse etter en annonse i avisen om deltagelse i et læringseksperiment. Dette trakk imidlertid ikke nok deltakere, så det ble supplert av invitasjonsbrev sendt til et tilfeldig utvalg borgere i New Haven. Eksperimentet (Milgram 1969) bestod i sin grunnform av en lærer, en elev, og en forsker. Stedet var Yale university i New York, et prestisjetungt universitet, med tung autoritet knyttet til seg.

Læreren skulle lese ordsammensetninger, som eleven skulle kunne gjenskape på forespørsel fra læreren. For hver gang eleven svarte feil, skulle læreren gi ham støt, via et panel med intervaller på 15 volt, fra 15 til 450. Det var også beskrivelser på støtene, som for eksempel meget smertefullt. Forskeren fulgte med, og hadde et sett med standardiserte replikker som denne skulle si dersom læreren ville trekke seg fra eksperimentet. Valget mellom hvem som skulle være lærer og elev, skulle skje gjennom loddtrekning. Eleven var en innleid skuespiller som spilte at han fikk støt, så trekningen var fikset, slik at subjektet som var trukket fra populasjonen alltid ble lærer.

Læreren leste opp ordene, mens eleven, som var spent fast i en stol, forsøkte å svare.

Mange av lærerne uttrykte misnøye da eleven begynte å uttrykke smerte, og ville ikke gi høyere støt. Mange ville også trekke seg fra eksperimentet, men de fleste fortsatte, da forskeren beroliget dem og påpekte viktigheten av forskningen, og at han hadde ansvaret for prosjektet.

Dette viser hvordan situasjonen var lagt til rette for ansvarsdiffusjon og brikketenkning. Det eneste deltageren behøvde å gjøre, var å avstå fra krangel og opposisjon, så ville de kunne bevege seg gjennom eksperimentet, uten konflikter med autoritetene. Resultatet ble at 66% av forsøkspersonene gav høyst helseskadelige og muligens dødelig støt til personen i eksperimentet, på 450 volt, da denne var plassert i et annet rom. Denne prosenten forandret seg opp og ned i forhold til hvor nær eleven var. I tilfeller der eleven satt i samme rom som læreren, og der læreren måtte sørge for at eleven holdt hånden på en plate for at han skulle motta støtene, var frafallet på 70%, altså kun 30% var lydige mot forskeren. Grunnen til at prosenten forandret seg kan tilskrives deltakernes etiske forståelse, eller opplevelse av frykt for ytre eller indre sanksjoner. Milgram sier selv at opplevelsen av ansvar blir større når offeret kommer nærmere. Det blir også vanskeligere å bruke fortrenningsteknikker, eller annen mental omdirigering av oppmerksomheten. Teknikken med å fjerne resultatene fra deltakernes åsyn, og å åpne for at individet kan legge ansvaret et annet sted, ble også brukt under ekspederingen av jødene. Der var det også forskjellige personer som fanget dem, som kjørte dem til konsentrasjonsleiren, som gasset dem, og som begravde dem. Dette viser at det er vanskeligere å reagere som en brikke, da det formelig er umulig å se bort fra ens egen normative ansvarlighet i situasjonen. I en situasjon som denne fører det ikke med seg materielle tap eller annen ytre straff som følge av å bryte eksperimentet, så situasjonen er ikke låst for deltakeren. Dette vil si at det foreligger kun et sosialt press om å fullføre eksperimentet, et press som allikevel kan oppleves som sterkt. Valget står mellom konformitet eller opprør.

Vår interesse i forhold til dette eksperimentet er hovedsakelig knyttet til hva som skiller de lydige fra de ulydige, for å se om det er noen forbindelse mellom dette og origin- og pawn-kategoriene. Det mest interessante i så måte, er forskjeller mellom individer i den minst pressede situasjonen, da det er der det foreligger et mer uklart indre grunnlag for protest. Problemet skulle i forhold til Plimptons 'origin manual', her være knyttet til faktorene indre kontroll og personlig ansvar.

Forsøkspersonene ble observert, og intervjuet etterpå. De ble også fulgt opp skriftlig senere, for å finne ut hva de tenkte om saken i ettertid. Noen av disse funnene ble gjengitt av Milgram i hans bok *Obedience to Authority* (1969). Her viste det seg at det særlig forekom to typer forklaringer på hvorfor de fortsatte eksperimentet, selv om eleven protesterte, og hvorfor de ikke gjorde dette. Den vanligste grunne for å fortsette, var at de 'bare fulgte ordre'. De gjorde som de ble fortalt, og skylden ble derfor hovedsakelig lagt på forskeren. Eleven fikk også skyldsmessig forrang før dem selv. Denne formen for ansvarsfraskrivelse kommer ikke fra hjelpeløshet, da de hadde et valg. Det lå ingen straff til grunn for å trekke seg fra eksperimentet, ikke engang tap av de 4\$ som ble lovet dem for jobben. Grunnen kan heller tilskrives regulær brikkementalitet, der ansvarsløshet eller ansvarsfraskrivelse er en viktig faktor. De hadde også flyttet den indre kontrollen ut, og fraskrevet seg det personlige ansvaret for handlingen.

Slik deCharms beskriver en pawn (deCharms m. fl. 1976), er dette en tilbøyelighet til å oppleve seg selv som styrt utenifra og av andre, som en dukke på livets scene. Denne tilstanden forsterkes ved at de handler konsistent med denne opplevelsen, det vil si at de overgir sin vilje i handlingskritiske situasjoner. Om en da har verdslige autoriteter som dukkemestre, vil også deres etikk og moralske tilbøyeligheter føye seg etter denne 'høyere vilje' og forordning. Dette viste seg i en brutal form under Hitlers styre i Tyskland, men lignende saker har også vært tilfelle i andre kriger, der individer er underlagt diktatorisk disiplin. I forhold til denne praktiske problematikken kan det virke som om brikken er mestringsmotivert til å fullføre jobben, og derfor utvise aktøregenskaper, noe som kan virke paradoksalt.

Under forsøket fant Milgram reaksjonsmønstre der individet ble mestringsmotivert i forhold til å fullføre oppgaven på en punktlig og tilfredsstillende måte. Eksempel på dette var en av forsøkspersonene som beskrives under navnet Bruno Batta (Milgram 1969 side 45). Under samtalen etter endt eksperiment, beklaget han at eksperimentet ikke ble så bra det kunne ha

blitt, på grunn av elevens motstand. Bruno Batta virket mestringsmotivert til å utføre sin pålagte plikt, som var en ordre fra en autoritet. På denne måten kan man anta at Batta var en mestringsmotivert brikke, en sammensetning som virker unaturlig. Det kan selvsagt også tenkes at Batta var en sadist, og at muligheten for å dominere, og skade, eleven var et aktivt valg han naturlig gjorde. I så tilfelle, vil han igjen nærme seg en form for aktørmønster. En mer plausibel forklaring kan være at Batta ved siden av å være motivert for å fullføre oppgaven, også hadde høy prestasjonsangst. Dette kan understøttes av at han beskrives som en forholdsvis utdannet person, og at han befant seg på et prestisjefylt universitet. Dette kan forklare hvorfor det var viktig for ham å gjøre det bra, at prestasjonen var knyttet til hans selvforståelse som pliktoppfylgende mot autoriteter som var blant den intellektuelle elite. Ut fra Battas kommentarer til sin innsats, er det ikke mulig å avsløre hans faktiske tanker rundt handlingene, men tilsynelatende var empatien til eleven ikke tilstede. Han virket mestringsmotivert i forhold til å lykkes med jobben, men brikkeorientert i forhold til forsøkslederen, men tolkningen ovenfor kan være en mulig forklaring på hvordan dette faktisk forholdt seg.

Av individer som nektet å fortsette eksperimentet, fant man ulike forklaringer, som ikke alle tilfaller origin-tenkning. En av disse var en teologiprofessors forklaring. Han fikk spørsmål om hvordan man kan unngå problemer med autoritetsovergrep, og svarte at man ved å sette Guds lov høyest, tilsidesetter menneskers lover (Milgram 1962, side 49). Heller ikke her eier personen sine valg, og personlig aktørmessig ansvar er ikke tilstede. Her er én autoritet byttet ut med en annen, og vil derfor heller ikke kvalifisere for origin-atferd. En annen av de han intervjuet etter at denne har nektet å fortsette, ga en type aktørforklaring på hvorfor han sluttet. Han kalles Jan Rensaleer i boken, og er industriingeniør (Milgram 1962). Han sier, som flere andre med ham, at han ikke vil fortsette siden eleven ikke vil fortsette, siden de begge kom av egen fri vilje, sier han at heller ingen kan tvinge ham til å fortsette. Det særegne ved dette tilfellet er at han tar den fulle og hele skylden for det som har hendt, for smerten som han trodde

var påført eleven. Grunnen til at han tar skylden for det, er enkelt og greit fordi det var han som gav støtene. På denne måten viser han alle kvaliteter som deCharms har tilskrevet en origin: indre kontroll, indre målsetting, indre avgjørelse om deltakelse i instrumentell aktivitet, realistisk persepsjon, personlig ansvar og selvtillit, som er faktorene som er nedsatt i Plimptons 'origin manual'.

Ved siden av tilbøyeligheten til å la seg styre, fører brikkementaliteten også med seg en disposisjon for passivitet. Dette trekket kommer særlig frem hos individer i situasjoner av ansvarsdiffusjon. Det vil si i situasjoner der det er uklart hvem som bør ta medansvar. Det er i slike situasjoner ikke et problem knyttet til ytre autoritet, men heller til en mangel på indre kontroll, indre målsetting, indre avgjørelse om deltakelse i instrumentell aktivitet, realistisk persepsjon, personlig ansvar, og selvtillit. Det settes ikke her et likhetstegn mellom ansvarsdiffusjon og brikkementalitet. Ansvarsdiffusjon krever en brikke, men en brikkeorientert person reagerer ikke nødvendigvis alltid med ansvarsdiffusjon. Brikken opplever i ansvarsdiffusjon at de ikke har ansvar, eller at noen andre vil gjøre noe, eller at de ikke har noe med saken å gjøre, eller at de ikke kan gjøre noe med det. Et klassisk og skremmende eksempel på ansvarsdiffusjon utenfor laboratoriet, er det som i ettertiden er blitt kalt Genovese saken.

Cathrine Genovese sakens brikker.

Grunnlaget for denne saken (Rosenthal 1999) oppstår natten 13. mars 1964 i Kew Garden, New York. Cathrine Genovese, en 28 år gammel kvinne er på vei hjem fra jobb. Hun parkerer bilen sin, og skal gå hjem. På veien gjennom boligstrøket, blir hun forfulgt av en mann, som tar henne igjen og stikker henne med kniv da hun forsøker å ringe politiet. Hun roper om hjelp, og noen roper til mannen fra et vindu, om at han skal la henne være i fred. Dette fører til at angriperen løper bort. Etter en stund blir det stille igjen, og han kommer tilbake og stikker henne igjen. Hun roper at hun blir drept, og noen slår på lyset i leilighetene sine. Mannen kjører bort i bilen sin. Geovese kommer seg hjem til leiligheten sin, men mannen finner henne der etter en stund, og dreper henne. Drapet hadde 28 vitner. Det skjedde i et middelklasseboligstrøk med lite kriminalitet. Spørsmålet som ettertiden reiser er hvorfor ingen ringte til politiet, da det opplagt var noe galt på ferde. Grunnene de selv oppgav var at de ikke ville bli involverte, at de var redde, at de trodde det var en ekteskapelig krangel, at de ikke ville ha mannen sin involvert; og til spørsmålet hvorfor de ikke hadde ringt politiet, sa flere at de ikke hadde noe svar på det. Etter at politiet hadde hentet Genoveses døde legeme, kom folk strømmende ut.

Tolkningen av grunnene til det som hendte har vært mange. Fra temaet i denne avhandlingen, vil brikkebegrepet fra teorien i denne avhandlingen brukes, da deCharms beskriver brikkementalitet som defensiv og utfordringsavvergende. Brikker har også, i følge Plimptons faktorer, en manglende opplevelse av ansvar. Den indre opplevelsen av personlig ansvar, kan svekkes videre av manglende opplevelse av indre kontroll, som kan ha vært gjeldende i denne saken.

En brikke er negativt motivert, og har ikke ambisjoner om å tre aktivt inn i situasjoner for å være en bevirkende kraft. Brikker foretrekker heller å reagere, enn å agere. Grunnene til dette kan være, som presentert i Seligmans (1992) teorier, hjelpeløshet i større eller mindre grad, og mangel på tro i forhold til egne evner. Resultatene blir forholdsvis like: passivitet og usikkerhet,

mestringsmotivasjonen er lav mens motivasjonen for å unngå nederlag er høy. Dette gjør at individet aktivt unnflyr situasjonen, eller bortforklarer selvproduserte årsakssammenhenger som tilsier at de ikke behøver å gjøre noe. Eksempel på dette i forhold til Genovese saken, er at noen rapporterte at de antok det var en ekteskapeleg krangel, selv om Genovese ropte at hun var blitt stukket med kniv.

Grunnen til at pawn-dominerte mennesker skulle kunne stilles til ansvar for sin passivitet, må eventuelt være begrunnet i en eventuell miljø faktor, da dette vil være et ustabil element som ligger innenfor rekkevidde av det bevisste sinn å kunne vurdere fra situasjon til situasjon, selv om tendensen til å handle etter samme type mønster er til stede. De eventuelle stabile dimensjonene som kan ligne trekk, kan ligge utenfor deres kontroll å påvirke, noe som igjen gjør det ytterligere problematisk å straffe dem. Det er i så måte mer å sammenlikne med et handikap.

Menneskets evne til å omforme eller omtolke verdien av en handling for å unngå dissonans, er beskrevet av Leon Festinger (1957). Festingers teori om kognitiv dissonans, var sannsynligvis påvirket av Kurt Lewins' feltteori, og Fritz Heiders kognitive balanseteori, da disse gjenspeiler seg i hans verk.

Dissonansteorien baserer seg på at mennesker etterstreber å opprettholde en balanse og konsistens mellom to motstridende elementer, i meningsfulle situasjoner. Dette kan eksempelvis være mellom hva de sier og hva de gjør. Det vil si de vil unngå dissonans, som er mangel på samsvar mellom eksempelvis tanke og handling. Mennesket vil tilpasse idealene, slik at de kan oppleve å nå dem. Dissonansteorien og motivasjonsteori er knyttet sammen, gjennom individets motivasjon for å opprettholde konsistens. Dette kan tradisjonelt gjøres på forskjellige måter. Ved å forandre eller trivialisere ett eller flere elementer i dissonansrelasjonen, eller ved å legge til nye elementer som støtter de tilstedeværende konsistente, eller ved å redusere vektleggingen av elementene

som skaper dissonansen, slik at situasjonens konklusjon blir positiv. Dette er teknikker som kan bidra til å konstruere opplevelsen av virkeligheten, slik at sinnet ikke skal oppleve dilemma. På denne måten kan individet fordreie virkeligheten slik at en problematisk situasjon som skulle kreve inngripen, blir transformert til en ufarlig situasjon, eller ved å flytte ansvaret over på andre, ved kun å gjøre et kognitivt grep. Denne mulige omformingen av situasjonen er også en sannsynlig forklaring på hvorfor ingen gjorde noe for å komme Geonvese til unnsetning. Festingers teori er i så måte beskrivende i forhold til hvordan noen utvikler unnvikende brikkemønstre, og forsvarer disse med at de ikke viste, eller at de ikke forstod situasjonen på riktig måte, da denne selvovertøisningen gjenoppretter ekvilibrium og frigjør individet fra skyldfølelse eller negativ selvvurdering.

Denne teorien kan også vise hvordan et individ forandrer verdien av et utfall i samsvar med sine muligheter til å nå dem. Dette har blant annet blitt illustrert gjennom eksperimenter (Brehm 1956, og i Heckhausen 1991) med sortering av goder etter rang, der forsøkspersonen deretter får en av disse, som ikke ligger høyest på listen. Godene blir etter dette igjen sortert av individet etter rang. Den ervervede godens status har da i de fleste tilfeller steget. Dette gjør at individet har større grunn for å være tilfreds, og igjen oppleve et ekvilibrium mellom ønske og ervervelse. Motivasjonen for å unngå nederlag, eller skade, kan også være høy, noe som fører til resignasjon, og mulig hjelpeløshet.

På denne måten kan man si at drapet på Cathrine Genovese kunne vært unngått, om en av de 28 hadde hatt en realistisk persepsjon, tatt personlig ansvar og hatt selvtillit til å gripe inn. Det vil si om de hadde vært dominert av egenskaper som deCharms tilskriver en origin.

Roald Nygårds konstruktivistiske redningsaksjon.

Roald Nygård inntar i sin bok *Aktør eller brikke* (2000), et konstruktivistisk standpunkt til menneskets mulighet til å forandre på aspekter ved seg selv, eller rettere sagt at de kan rekonstruere seg selv, for slik å kunne bli aktører. Han sier at en hendelse har et forløp, men hvordan vi tolker dette er opp til hver enkelt. Slik kan jordskjelv eksempelvis tolkes som et tegn på Guds vrede, eller som et tegn på at vi har gjort for mange miljømessige inngrep. Dette er en interessant tilnærming som forsøker å føre diskusjonen i en ny retning, da den ved siden av det empiriske feltet, også tar inn tilsynelatende filosofiske elementer, i forsøk på å komme videre i utviklingen av origin og pawn teori.

Innsamling av data på feltet kan, i følge Nygård, trekkes i tvil, om man sier at fortolkning av situasjonen en samler data i er av kritisk viktighet, og fremhever slik en seleksjonsproblematikk. Observasjonene av kategoriene origin, pawn, attribusjon og mestringsmotivasjon blir også i et konstruktivistisk lys enda mindre stabile eller faste enn hos deCharms, da man i følge denne teorien kan rekonstruere meningen i en situasjon, og derigjennom forandre negative trekk til positive vaner. I denne teksten vil konstruktivisme og interaksjonisme bli behandlet i korthet, med utgangspunkt i Nygårds fortolkning av disse begrepene. Dette har til hensikt å se på hvilke åpninger han lager for å frigjøre mennesket fra deterministiske tildragninger som er beskrevet i avhandlingen så langt.

Nygård vil forene indre og ytre faktorer i forståelsen av mennesket, under betegnelsen interaksjonisme.:

”Interaksjonismen erkjenner at menneskelig atferd har sitt opphav i et unikt samspill mellom personlighet og miljø eller situasjon, hvor én og samme situasjon eller ett og samme miljø kan ha stikk motsatt innvirkning på ulike mennesker” (Nygård 2000, side 180).

En handling er derfor et kombinert resultat av personligheten, med dens motiver, og miljøet som individet er delaktig i.

Han sier om personlighetstrekkene, at ”det kanskje vil fortone seg som mer fruktbart å se på slike ”trekk”, ikke som noe vi *har*, men som uttrykk for tilbøyeligheter til å konstruere oss selv på bestemte måter, for eksempel som prestasjonsengstelige. En slik betraktningssmåte gjør det lettere å tenke i *forandring*: Jeg er ikke *nødt* til å fortsette å konstruere meg selv slik jeg kanskje har gjort det inntil i dag” (Nygård 2000, side 173). Det kan igjen synes som om man kan tenke seg frisk, eller bare slutte å være en brikke, for ved å kjenne til konstruksjonene eller forestillinger vi har, kan vi gå aktivt inn for å frigjøre oss fra disse negative forestillingene. Til påstanden om at konstruksjonisme overvurderer muligheten til forandring, sier han at det ikke er så enkelt som å si at man mestrer en situasjon, og at denne tanken i seg selv skulle føre til at man kan gjøre dette.

Det kan virke som om at han mener at hovedpoenget ligger i at man kan forandre betydningen av et forhold, selv om man ikke kan forandre det faktiske forholds objekt. Denne distinksjonen utydeliggjøres igjen, ved at han skriver at man ved å bli seg en teori bevisst, vil kunne velge å frigjøre seg fra den, og da handle i strid med den. Dette viser allikevel Nygårds tiltro til menneskets kapasitet. Dette kan leses som om individet hypotetisk sett har potensiale til å ta hvilken som helst psykologisk form det vil, ved å forstå prosessen som ligger bak konstruksjonene. Om noen skulle ha denne evnen til å rekonstruere seg selv, så ville dette trolig ligge tett opp til den fleksibilitet som en aktør har, da denne forholder seg aktivt og fleksibelt til omgivelsene. Det er derimot mindre trolig at en brikke vil oppleve samme mulighet til å omskape sin verden, for om denne kunne ha gjort det, ville han eller hun ikke lenger ha vært en brikke *per se*.

Nygård mener videre at indrestyrte mennesker er de ”som ikke har latt seg fange av kausalitetsskapende tankegang, mennesker som ikke i ett og alt oppfatter seg

selv som underkastet årsaksloven, men som har projisert *selvbestemmelse* inn i forståelsen av seg selv” (2000, side 252). Bevisst eller ubevisst mangel på kausalitetstenkning kan være en fordel, om det gjør at personen opplever større indre kontroll, og slik utvider sitt virkefelt. I slike tilfeller kan fenomenet likne på mot, men i de fleste tilfeller der kausalitetsskapende tankegang er fraværende, kan det heller tenkes å være en brist i ens evne til å resonnerer med basis i tidligere erfaringer, og forståelse av egne evner. I verste fall kan det nærme seg en patologisk tilstand, eller i det minste sterkt fraværende realistisk persepsjon.

Nygårds konstruktivistiske teorier gir håp og tiltro til menneskets evner til å tilpasse seg ved hjelp av å finne frem til sunne tolkninger av hendelser i livet, selv om den skulle virke låst. Nygårds påpeking av denne muligheten er viktig, for å lede debatten borte fra en ren deterministisk forståelse av menneskets evner som fanget av fortiden. Det er allikevel lite som tyder på at denne evnen tilfaller alle. I forhold til de undersøkelser som er blitt gjort i denne avhandlingen, i forhold til origin og pawn med de kategoriene som disse begrepene innebærer, kan det tyde på at denne viktige evnen til å kunne rekonstruere seg selv, er en evne som skulle tilfalle de som trenger den minst, nemlig origin-orienterte mennesker. Dette er en logisk nødvendighet, da kjennetegnet på en pawn er passivitet, og nettopp det som trengs for å kunne gjøre en rekonstruktivistisk operasjon er initiativ og aktivitet. Dette vil si at rekonstruksjon av ens syn på sitt liv og miljø, i stor grad er en positiv egenskap ved aktører, mens brikken mangler ingrediensene for å kunne oppleve en slik fleksibilitet som er nødvendig for å kunne velge en eventuell rekonstruksjon.

Skjematisk fremstilling av treningsprogrammene som er presentert

I denne tabellen er resultatene fra programmene sammenfattet i svært forenklet form.

	Aldersgruppe	Resultat	Stabilitet
McClelland og medarbeidere	Barn og voksne	Økt aktivitet, utvikling og investeringer. Økt mestringsmotivasjon.	Ustabil over tid. Sterk nedgang etter ca 3 år.
DeCharms og medarbeidere	Barn (og lærere)	Gode resultater etter endt program. Høye verdier for originaktivitet.	Undersøkes ikke i årene etter endt trening.
Heckhausen og medarbeidere, som baserer seg på hans teorier.	Barn	Bedring i å sette realistiske mål, hensiktsmessige attribusjoner ved nederlag, og positiv selvevaluering ved suksess. Skåret høyere i forhold til selvtillit til å lykkes, og på intelligens-testing. Ingen bedring i forhold til karakterer.	Undersøkes ikke i årene etter endt trening.

Konklusjoner etter andre del av undersøkelsen

Hvordan kan opplæring eventuelt legges til rette for utvikling av mestringsmotivasjon, og gjennom dette aktøregenskaper, og hvor stabile er resultatene?

Oppdagelsene som er gjort i forhold til aktør og brikke, mestringsmotivasjon og attribusjonsstil, og deres praktiske applikasjoner har ført avhandlingen i en annen retning enn først antatt. Arbeidshypotesen for denne andre delen, var at man gjennom å undersøke et utvalg av programmer og studier gjort på individer for å fostre mestringsmotiverte aktører, ville kunne finne nyttige metoder for å lage en syntese av disse, og dermed utkastet til et nytt og mer effektivt program. Dette viste seg ikke å forholde seg slik, da programmene enten ikke kunne vise empiriske resultater til stabilitet over tid, eller at post-test kun var gjennomført straks etter endt program, og kunne da ikke si noe sikkert om årene som fulgte. Denne mangel på longitudinell oppfølging er hovedproblemet, da et resultat kan virke svært positivt under, og umiddelbart etter endt program, uten å gi noen sikkerhet for varigheten av forandringen. Problemet er også at noen av tyske studiene ovenfor brukte tilnæringsmetoder som trolig ikke ville bli støttet av samfunnsmiljøet utenfor stedet der det ble brukt.

En annen mulighet er å lære foreldrene hvordan de skal utfordre barna sine i riktig mengde, slik at de utvikler mestringsmotivasjon uten frykt. Et slikt program ville kreve at foreldre som ikke selv var origins, måtte greie å forandre seg, eller at de greide å unngå å indusere de samme egenskapene i sine barn, som selvsagt ville kreve stor selvinnsikt. Dette er et mulig prosjekt for barnehagen, om barndommen faktisk er en kritisk fase for utvikling av mestringsmotivasjon og aktørmentalitet.

Dette vil allikevel ikke si at forsøkene har vært forgjeves. Problemet er at det er vanskelig å finne frem til universelle empiriske metoder. Dette gjør det vanskelig

å standardisere et program, som skulle kunne brukes i en enhetsskole eller på en arbeidsplass, hvor mennesker har vidt forskjellige forutsetninger, i form av mestringsmotivasjon, attribusjon og intelligens. De peker i alle fall i en retning, for eventuelt videre utforskning av feltet, der alle eventuelle positive resultater burde, så langt det er økonomisk mulig, utsettes for longetudinell post-testing.

I forhold til spørsmålet om origin- og pawn-kategoriene er trekk eller vane, kan det tyde på at de ligger nærmere å være trekk, enn det de ligger vane. Det vil ikke dermed si at det er umulig å forandre dem, som også forskningsresultatene som presenteres i dette kapitlet viser, men at dette er vanskelig, og at det er problematisk å kunne påvise at disse forandringene vil vare. Dette vil ikke si at man med nødvendighet er ubetinget slave av sin motivasjonelle legning, da det er åpning for å handle atypisk. Det er heller snakk om en slags motivasjonell gravitasjon, som trekker individet mot dets basis. Trekklikheten med origin og pawn medfører derfor ikke nødvendigvis viljemessig tvang.

Spørsmålet som behandles i begynnelsen av dette kapitlet, vedrørende utviklingen av aktørorienterte individer, har fortsatt ingen klare svar, men basert på de ovenforstående programmene og deres positive og negative resultater, er det forholdsvis trygt å kunne hevde at mestringsmotivasjonsstil og attribusjonsmønstre som bestanddeler av origins og pawns, er relativt stabile. Problemet er som nevnt tidligere, at det studiet som hadde de beste resultatene, nemlig deCharms program, ikke fortsatte å teste stabiliteten i forandringene i årene som fulgte studiet. Dersom origins og pawns er så smidige at de kan forandres over noen år, fra det ene til det andre, fra å være pawn hele livet til å bli origin, så vil denne smidigheten i fenomenet muligens gjøre at de også går tilbake til utgangspunktet etter hvert, om ikke stimuleringen vedvarer i en eller annen form i tiden etterpå. En slik vedvarende stimulering vil trolig eventuelt kunne komme fra arbeidslivet, som vil bli behandlet i neste kapitel.

Nygårds innfallsvinkel virker lovende, med det ankepunktet, at man må være aktiv og initiativrik, om man skal kunne rekonstruere seg, noe som nærmest gjør hans teori og tilnærming til en medisin for de friske.

Siste del vil, etter funnene og avklaringene som er gjort ovenfor, ta for seg aktører og brikker i det nye arbeidslivet som er på vei til å utfolde seg i Norge. En gradvis forandring fra tradisjonelt arbeidsliv til en ny form som setter nye krav til arbeidstakerne.

KAPITTEL 3

Mestringsmotivasjon og aktørfenomenet på arbeidsplassen

Tredje del av denne avhandlingen var i de innledende faser av arbeidet tiltenkt å behandle muligheten for bruken av et origin-program i dagens skoler og i dagens moderne yrkeskultur, som preges av forandring og rask utvikling. Dette skulle skje gjennom å inkorporere metoden som en underliggende pedagogikk i undervisningen, eller som en del av voksenopplæring og restrukturering av arbeidsplassen. Dette vil ikke bli gjort på denne måten, da resultatene fra programmene og forskningen ovenfor er for lite entydige, eller er i for liten utstrekning testet i forhold til stabilitet over tid. Om dette skulle gjøres måtte et nytt program utformes, basert på de vellykkede faktorene, og testes ut innen et felt. Dette kunne for eksempel være en skole eller annen opplæringsinstitusjon, slik som i de fleste programmene som er nevnt ovenfor.

Et virkemiddel som kan brukes som vedvarende stimulator, og som gjør at brikkedominerte individer med forholdsvis lav mestringsmotivasjon kan holdes i sjakk, er å stille dem i en situasjon der en viss grad av disse egenskapene fordres og opprettholdes gjennom ulike faktorer i bedriftsstrukturen. Riktig mengde stimulering vil muligens kunne trekke en brikkedominert person mot å måtte tilegne seg aktøregenskaper, for ikke å resignere under presset av en ny arbeidsform.

Så langt har avhandlingen undersøkt det teoretiske og empiriske bakteppet for aktør- og brikkekategoriene, som i stor grad har vært basert på et forskningsfelt som begynte sitt pionér-arbeid på midten av 1950-tallet og har vokst mye etter dette. Oppgaven vil videre trekke inn noen sosiologiske betraktninger, og aktualisere avhandlingens felt ved å se på tendenser og fremtidsutsikter for aktør- og brikketeori i dagens arbeidssituasjon, og da primært i Norge. En situasjon som ser ganske annerledes ut enn det den gjorde for ca 30 år siden, da origin- og pawn-begrepene først oppstod.

Det nye arbeidslivet - Aktørenes tidsalder.

Dagens arbeidsliv skiller seg på mange måter fra den tidligere situasjonen i Norge. Tidligere var arbeidstakere oftere utdannet til å gjøre én form for arbeide, som de gjorde livet igjennom. Arbeidstakerne hadde stort sett fast arbeid i en bedrift. Lojaliteten til den ene bedrift var stor, og man forventet at man skulle kunne arbeide på det samme sted fra karrierens vugge til grav. Industriarbeid bygde ofte på samlebåndsprinsippet, og var hierarkisk oppbygd, der sjefen var fjern for den gjengse arbeider (Barth og Ringdal 2005). Denne tilstanden kunne gi trygghet og stabilitet, der den enkelte arbeidstaker kjente sin plass, en plass som ikke forandret seg mye over tid. Denne noe karikerte fremstilling av tidligere tiders arbeidsliv, er i forandring.

”De siste 20 årene er tjenesteytende sektorer tilført 400 000 flere årsverk, mens vareproduserende sektorer har mistet 60 000.” (Torp 2005 side 13).

Dette fører til at andelen av arbeidstakere som jobber med maskiner i fabrikker og liknende er på vei nedover. Dette skjer blant annet ved at mange av disse prosessene automatiseres. Dette vil si at flere yrker som ikke fordrer lang utdanning, eller høy mestringsmotivasjon gradvis forsvinner vekk.

Man kan si at dette gamle arbeidslivet i grov, forenklet og kategorisk form virket passiviserende, og muligens også brikkedannende. Mange i denne gamle formen for 'samlebåndsarbeid', hadde sin plass og sine rutiner, og fast timelønn, mens den suverent ansvarlige var sjefen. Dette betyr selvsagt ikke at alle var brikker i dette samfunnet, men at mentaliteten i systemet kan tegne i retning av å støtte et brikkesamfunn. Dette kommer særlig til syne, når man setter det opp mot det nye arbeidslivet. Dette er langt mer fleksibelt enn det gamle (Torp 2005), og påvirker mange faktorer. Det er dette arbeidslivet som har slått rot på kontinentet, og som også har begynt å melde seg i Norge. Det nye arbeidslivet oppstod trolig som følge av liberaliseringsprosessen i Europa. Denne påvirket handel og brøt ned monopolene til det enkelte land, noe som skaper internasjonal konkurranse, som

igjen krever høyere effektivitet for å holde lønnsomheten oppe. Utviklingen øker fart ved økt informasjonstilgjengelighet. Kunnskap fører til forandring og behov for tilpasning. Individet må forholde seg til flere ansvarsområder, gjennom eksempelvis jobbrotasjon i bedriften, og samarbeid i grupper. Belønningssystemer som premierer individuelle prestasjoner, er et av de mest sentrale kjennetegnene for det nye arbeidslivet (Torp 2005, s. 22), ved siden av et generelt krav om fleksibilitet.

Hege Torp sammenfatter de viktigste tendensene i og kjennetegnene på det nye arbeidslivet i tabellen nedenfor:

I det nye arbeidslivet

- er kravene til effektivitet og lønnsomhet større
- er det nødvendig med hyppige omstillinger
- erstattes samlebåndsproduksjon av fleksibel spesialisering
- erstattes byråkrati og hierarki av nettverk og flate strukturer
- organiseres arbeidet som prosjekter og gruppearbeid
- er personalledelsen strategisk og individorientert
- må arbeidstakerne beherske ny teknologi
- må arbeidstakerne forholde seg til krevende kunder og klienter
- får arbeidstakerne lønn etter innsats og oppnådde resultater
- vil tidspress og resultatkrav overbelaste arbeidstakerne
- er lønnsforskjellene større
- brukes innleid arbeidskraft og midlertidige ansettelser
- svekkes oppslutning om kollektive ordninger
- er det rom for utvikling og selvrealisering
- tar vinneren alt, det er ingen solidaritet

Torp 2005 side 12

Det nye arbeidslivet, som er på vei inn i mange bedrifter, er individrettet og stiller store krav til den enkeltes innsats og mestring. Arbeidsstaben forvandles fra å være en grå masse, som samhandler i samsvar med lederes påbud, til å bli

individer som samarbeider med andre individer, der ledelsen observerer den enkeltes nivå og produksjon. Dette fører i større grad med seg individuelt ansvar for sitt eget arbeid, og for egen fremgang. Det vil folkelig sagt si, at man må ta saken i egne hender og bli sin egen lykkes smed. Dette er et mønster som i stor grad er tilpasset aktørdominerte mennesker. Kravet om høy mestringsmotivasjon og individualitet gir også i større grad frihet til å realisere seg selv og sine ambisjoner. Det nye arbeidslivet er nærmest skreddersydd for det aktive, mestringsmotiverte aktørmennesket.

Dette er problematisk i forhold til det bildet som har kommet til syne ovenfor i de foregående kapitler, der det viser seg at det er forskjell på folk, og at det ikke er noen sikkerhet for at denne forskjellen kan utlignes i retning av at alle blir aktørrettede. Empirien som er presentert i andre del er høyst usikker i forhold til å kunne hevde at brikker kan omskoleres til å bli aktører. Det sterkeste man på basis av dette kan hevde er muligheten for en temporær forandring.

Dette vil i så tilfelle kunne føre til en stadig økende kløft mellom aktører og brikker på arbeidsplassen i fremtiden, der de attraktive jobbene nødvendigvis vil tilfalle de mest mestringsmotiverte og fremadstrebbende. Det vil trolig ikke lenger bli en ren vurdering av kompetansefelt, men også en sterkere vurdering av prestasjonsdriv og mestringsmotivasjon.

Vroom (Vroom1995) mener, som nevnt i første kapittel, at mestringsmotivasjon oppstår når en vil mestre innenfor et felt som individet opplever som sitt eget kompetansefelt. Det er interessant også å se at et kompetansefelt i stadig utvikling, også skulle tilsi at det førte med seg en stadig refleksjon over egne evner. Dette gjør at det oppstår fleksibilitet, som fører til at arbeidstakeren i det nye arbeidslivet også må ha et fleksibelt syn på sine evner og sitt kompetansefelt. Utviklingssøken vil være et absolutt gode, og trolig en nødvendighet. Mange kompetansefelt er i forandring. Det er ikke lenger bare det man kan gjøre, og er opplært til å gjøre. Det er i tillegg til dette vektlegging av evne til fleksibilitet.

Fleksibiliteten holder den kapital som individet kan omforme og investere i nye oppgaver. Evnen til å fornye seg, og ta nye oppgaver i bedriften, eller bytte til en annen bedrift.

Evnen til tilpasning og fleksibilitet er igjen naturlige kvaliteter som tilskrives aktøren, da en aktør agerer i stedet for kun å reagere på omgivelsene. Finnes ikke veien, må den lages. I denne sammenheng kan Nygårds rekonstruksjon ha en interessant plass (Nygård 2000), da arbeidstakeren i det nye arbeidslivet kan bruke den indre fleksibiliteten til å tilpasse seg gjennom å rekonstruere begrensningene sine, slik at de ikke blir barrierer.

Dette er allikevel trolig en egenskap som tilhører aktørene, som er diskutert i underkapitlet om Nygårds teori ovenfor. Det viser allikevel en viktig fasett eller et viktig redskap som tilfaller dem som er tilstrekkelig aktørdominerte.

Det stagnerte arbeidsliv, der man er i én eller få funksjoner hele livet, gir trygghet i forhold til forutsigbarhet og fast årslønn, men appellerer mindre til aktivisering av mestringsmotivet. Dette gjelder særlig om det gjennom gjentagende prosesser kan utvikle seg til passiv rutine, og ens egen innsats ikke nødvendigvis belønnes utover at en beholder sin jobb, og får god samvittighet.

Det kan se ut til at det nye arbeidsliv ikke tar i betraktning at vi ikke er like, og at alle trolig heller ikke vil kunne bli aktører ved hjelp av forandringsprogrammer. En kunnskap som har ligget tilgjengelig i flere tiår. Hva skal da skje med de som ikke har evne til å tilpasse seg, om det nye arbeidslivet er dominert av trenden at vinneren tar alt? Svaret på det vil trolig bli en vurdering av etiske og humane verdier på den ene side og lønnsomhet og mekanisk kapitalisme på den andre side.

Det nye arbeidslivets muligheter og struktur

Som både aktør og brikke er produksjon og tilfredshet viktige sider av det å være arbeidstaker. I denne delen vil aspekter av dette bli undersøkt i forhold til overgangen fra et gammelt til et nytt arbeidsliv, og hvilke muligheter dette gir. Materialet her vil i stor grad være basert på statistikk, som Arbeids- og bedriftsundersøkelsen (ABU) av 2003, slik den fremstilles av Hege Torp (2005). Funnene betraktes gjennom aktør- og brikkefenomenets briller.

Vroom (1995) forholder seg til seks faktorer for utvikling av yrkestilfredshet og yrkesprestasjoner, og gjennom dette følgelig også motivasjon. Faktorene vil bli undersøkt videre i forhold til aktør og brikke, som er fokus for undersøkelsen her. Disse seks faktorene er: ledelse, arbeidsgruppen, arbeidsinnhold, lønn, fremmelsesmulighet og timer med arbeid. Disse faktorene kan også anses som mulige kilder til stimulering av mestringsmotivasjon, og slik kunne, gjennom organisatorisk stabil påvirkning, opprettholde et høyere mestringsmotiv enn det som ville vært tilfelle uten denne vedvarende påvirkningen. Dette kan være en mulighet for brikkedominerte mennesker til å kunne finne en plass i det nye arbeidslivet. Faktorene vil derfor bli behandlet ut fra hvordan det nye arbeidsliv påvirker i favør av aktørmentalitet, da det tas utgangspunkt i det nære slektskapet mellom aktøren og hentydningen til hvilke personer som trengs i det nye arbeidslivet. Disse vil trolig være de som teoretisk sett, og på basis av den empiri som foreligger, være de som passer best inn i denne arbeidsformen. Selv om brikker ikke skulle kunne internalisere aktøregenskaper, så vil muligens brikkens redning være at effekten består så lenge stimulien er til stede, slik som i forandringsprogrammet til deCharms. Ved en hypotetisk fullstendig gjennomføring av det nye arbeidslivet, slik Torp beskriver det i rammen ovenfor, vil dette kunne føre til at alle må tilnærme seg aktørmønstrets fleksibilitet, eller stå i fare for å bli hjelpeløse og ytterligere passivisert i prosessen.

Vrooms empiri som belyser de seks faktorenes innhold vil i liten grad bli brukt, da hans eksempler i stor grad er hentet fra det gamle arbeidsliv, og da empirien er

basert på det samme. Det er derfor mye mer interessant å se på nyere funn som kan legges i disse solide og klassiske kategorier.

Ledelse

Det nye arbeidslivet forandrer lederens stilling til å bli mer individorientert. Den nye lederen er ikke lenger en som må vite alt best. Den nye lederens viktige egenskap er å kunne delegerer oppgaver til det nivå hvor kompetansen finnes. Det er ikke lenger kun lederens krav som står i sentrum, men også arbeidsgruppens ambisjoner, forholdet til klienter og resultatkrav. Ledelsen er derfor på vei til å få en flatere struktur og bli mer fleksibel. Dette gjør at det blir større mulighet for at arbeidstakernes stemmer skal bli hørt. Man beveger seg bort fra kun å reagere på ledelsens ordre, til å bli en aktiv medarbeider i prosessen. Det blir dermed lederens jobb å ha en nærere relasjon til arbeidstakerne, for slik å kunne vurdere dem på en individuell basis, med eksempelvis individuell lønnsjustering for øye. Dette er en måte å imøtekomme den enkeltes forventning om individuell behandling, som kommer med økt fokus på individualisme i dagens samfunn. I følge Kristen Ringdal, Odd Nordhaug og Paul N. Gooderham (2005) kan man hovedsakelig dele opp ledelse i fire former: personalforvaltning, personaladministrasjon, personalledelse og individorientert personalledelse. Hver av disse har forskjellige mulige komplikasjoner i forhold til arbeidstakerne, så vel som oppdelingen i aktør og brikke.

Personalforvaltning, er den enklest av disse, som passivt begrenser seg til rekruttering, kontroll av tid og arbeid, og avlønning. Ringdal og medarbeidere (Ringdal, Nordhaug og Gooderham 2005 s 97) mener at denne løsningen brukes mest i små bedrifter med lett utbyttbare ufaglærte arbeidstakere. Ut fra denne beskrivelsen, er dette arbeidsplasser for lavt utdannede, med lav sikkerhet i arbeidet. Individuer som belager seg på slikt arbeid befinner seg trolig mellom to jobber, og har behov for kortere engasjement, men det kan også dreie seg om lavt motiverte individer, som ikke jobber mer enn de må. Det kan hypotetisk tenkes at

individer med lav mestringsmotivasjon, og lav frykt for å feile vil befinne seg her. Trolig etter å ha blitt utkommandert av arbeidsformidlingen.

Personaladministrasjon utvider strukturen fra å være et sted for oppbevaring og bruk av arbeidskraft til også å vedlikeholde og utvikle arbeidstakernes kompetanse. Personalplanlegging og interaksjon med fagforeninger er også en del av denne formen.

Dette ligger tett opp til den norske tradisjonelle bedriftsformen. Den har kollektive løsninger, og noen muligheter for ekstra belønning, som eksempelvis forfremmelse. Det er en stabil ordning, som trolig kan gi trygghet til individer med høy frykt for å feile, men litt lite potesial til utfoldelse for den høyt mestringsmotiverte pionér.

Personalledelse kopler personalarbeidet sammen med bedriftens høyere strategi. Det legges vekt på aktiviteter som intern kommunikasjon, arbeid med bedriftskultur og ledelsesutvikling (Ringdal, Nordhaug og Gooderham 2005 side 98). Dette skal føre til en optimal tilpasning mellom arbeidstakere, bedriftens produktive mål og forretningsstrategier. Denne lederstrategien kan i større grad se ut til å nærme seg å være mer aktørbasert. Dette på grunn av økt fokus på fleksibilitet og utvikling.

Individorientert personalledelse er den siste og nyeste strategien, som kommer inn under domenet til det nye arbeidslivet, og som trolig vil passe best for aktørdominerte arbeidstakere. Her er hierarkiet i organisasjonsstrukturen flatet ut. Intern karriereplanlegging er mindre vektlagt, da det enkelte individ i økende grad vil utforme sin egen karriere, og ha større mobilitet i forhold til arbeidsgivere. Et eksempel på slik aktivitet kan være konsulentvirksomhet. Ansvar for egen karriere og utvikling legges slik over på den enkelte og dennes resurser, og på dennes forhandlinger med ledelsen.

Det nye arbeidslivets ledelse kan tolkes til å være aktørrettet. Dette vil si at den behandler individer som om de er ansvarlige, målrettede, og realistiske mennesker. Dette har helt klart en positiv funksjon for de som innehar disse egenskapene, men vil muligens kunne skape en stressfaktor for de som ikke har den aktive tilnærmingen.

Arbeidsgruppen.

En annen faktor som kan påvirke ens yrkestilfredshet og viljen til å prestere er, i følge Vroom (1995), arbeidsgruppen. Arbeidsgruppens verdi avhenger av i hvor stor grad den kan dekke den enkeltes ulike behov. Arbeidsgruppens medbestemmelse i beslutningsprosessen innen en bedrift, er viktig og derfor lovbestemt i Norge. Medbestemmelse kan skje gjennom samarbeidsutvalg, bedriftsutvalg, arbeidsmiljøutvalg, styrerepresentant, eller liknende (Kvinge, Grimsrud, Schøne 2005).

For at medbestemmelse skal virke motiverende og produksjonsfremmende må den være faktisk. Det vil si at ansvarsdeling og reell medbestemmelse ikke kan byttes ut med ren finansiell deltakelse (Kvinge, Grimsrud, Schøne 2005). Forholdet mellom reell medbestemmelse og produktivitet støttes også av Vroom (1995).

8 av 10 bedrifter i privat sektor, med mer enn 10 ansatte, har en eller annen form for medbestemmelsesrett for sine ansatte. Medbestemmelse kan skje på flere måter, eksempelvis gjennom ansvar i produksjonen, bonusordninger, overskuddsdeling og aksjeeie. Grunnlaget for at det nye arbeidslivet i større grad involverer arbeidstakerne, er at dette øker yrkestilfredsheten, og produktiviteten. De behandles som aktører, uansett om de er det eller ikke.

For å mestre, må man mestre i forhold til en standard, som også McClelland skriver (McClelland m.fl 1953). Bedriftens mål eller kollegaer, kan være et

uttrykk for en slik standard. Er man flinkere enn kollegaene, vil dette kunne gi god opplevelse av mestring.

Det er også forskjeller i behov for å arbeide individuelt og i gruppe. En konkurranseorientert origin vil trolig ha større behov for å teste egne evner, og oppleve at en eier sine egne resultater. De vil derfor trolig finne mindre tilfredshet i å være del av en gruppe der jobben fordeles, og ansvar så vel som opplevelsen av mestring diffunderer bort i organisasjonen, og hvor de individuelle prestasjonsforventningene må gi etter for gruppens felles bestrebelse. En slik gruppe vil trolig passe bedre for en pawn-orientert person, eller for en mestringsmotivert person som også har høy Mf. Mf vil da kunne normaliseres ved å oppleve at man er del av et team, og at det er andre som også er ansvarlige for utfallene, eller at det i det minste er en arbeidsleder som står som hovedansvarlig.

Arbeidsinnhold.

Arbeidsinnholdet i det nye arbeidslivet er på mange felter i stadig utvikling. Dette gjør at muligheten for å følge med i innholdets utvikling blir en viktig del av arbeidslivet.

I forhold til dette kan en arbeidstaker motta formell og uformell opplæring. Den formelle er mest sentral, da den har fastere form.

Formell opplæring, det vil si opplæring i form av kurs eller liknende, kan i følge Schøne (2005) deles inn i to. Disse er bedriftsspesifikk kompetanse og generell kompetanse. Den bedriftsspesifikke er ikke overførbar til andre områder, mens den generelle er av mer universell art. Bedrifter i dag er avhengige av å følge med i utviklingen som finner sted i et arbeidsliv i utvikling. Dette gjør at kursing og videreutdanning er blitt en nødvendig del av flere og flere arbeidstakers liv. En utvikling som igjen krever en aktiv holdning og motivasjon for å mestre sitt felt. En bedrift kan også omgå problemet til en viss grad, ved å benytte seg av innleid kompetanse. Dette forandrer kun komposisjonen i bedriften, ikke den

generelle tendensen i arbeidslivet. Det er også generelt godt dekket for at det stort sett er de som allerede er høyt utdannede som får mest utdanning innen bedriften.

Arbeidsinnholdet i et felt kan være relativt fast, men metodene og arbeidsmåtene forandrer seg. Det blir derfor i det nye arbeidslivet viktig å ha med seg generell kompetanse, som er fleksibel og formelig. Dette muliggjør at individets tilnærming til arbeidsfeltet fortsetter å være fleksibel, og at man ikke låser seg i én enkelt strategi, og henger seg fast i utdaterte metoder ut av vane eller frykt for det uvante. Det at individer søker opplevelser som støtter deres konsepter om egen kompetanse eller ståsted, ble beskrevet av Heckhausen (1991) som en selvforsterkende prosess. Det å låse seg i en metode, og sette det som en begrensning på sin kapasitet, kan være et brikketiltak for å sikre seg trygghet i arbeidet. Det gir selvbekreftelse på at individet er kompetent til å utføre sitt virke, og gir selvtillit og indre belønning. Å låse seg i et bestemt arbeidsinnhold, kan også være grunnlagt på selvinnsikt i forhold til egne begrensninger. Behovet for mestring er veiskillet som avgjør om man er dominert av den ene eller den andre mentaliteten.

Lønn:

Penger, forfremmelse og andre avlønningsformer.

Lønnskategorien er muligens den viktigste i dreiningen mot et nytt arbeidsliv.

Tradisjonelt lønnsystem i Norge er basert på fast månedslønn. Det har allikevel lenge vært ordninger i Norge for mer individuelle og prestasjonsorienterte lønnsystemer. Dette er eksempelvis forfremmelse basert på individuelle bestrebelser, akkord og provisjon, hvorav de to siste har vært mest brukt i bygg og anlegg. Inntektsforskjellene har vært størst i land som USA og Storbritannia, men tendensen har vært gjeldende i de fleste land. Norge er allikevel ikke særlig fremtredende i denne prosessen, selv om denne påvirkningen også er på vei hit (Barth, Brathsborg, Hægeland, Raaum 2005). artikkel). De nye formene for

prestasjonslønn deles grovt inn i individuelle og gruppebaserte bonuser (Barth, Brathsberg, Hægeland, Raaum 2005).

Individbasert prestasjonslønn fokuserer på den enkeltes faktiske prestasjoner. Det bestod tidligere blant annet av forfremmelse eller annet permanent opprykk med tilsvarende lønnsøkning. Det nye arbeidslivets prestasjonslønn, er mindre permanent. Dette betyr at belønningene bare varer i en periode.

Gruppebasert prestasjonslønn er knyttet til at gruppen når målet innen rammene som er satt (Barth, Brathsberg, Hægeland, Raaum 2005). Grunnene til at en bedrift velger prestasjonslønnsordningen, oppgir Barth og medarbeidere i tre punkter (Barth, Brathsberg, Hægeland, Raaum 2005 side 57).

- Kostnadseffektivitet. Økonomisk besparende.
- Sorteringseffekt. Bare de som passer i jobben vil lykkes med den.
- Incentiveeffekt. Skal virke motiverende.

Ved å knytte insentivene til gode resultater, vil dette gjøre at de mestringsmotiverte i større grad vil finne seg til rette, og vil lykkes med jobben. Dette virker sorterende, ved at individer som ikke passer inn vil bli dårligere lønnet, som igjen er kostnadsbesparende. Om det er god oversikt over hva den enkelte yter, åpner dette for en akkordlønn. Det vil si at det er arbeidet som lønnes, ikke tiden det tar.

Den mestringsmotiverte og produktive arbeidstaker vil, i følge Barth og medarbeidere (Barth, Brathsberg, Hægeland, Raaum 2005 2. artikkel side 218), tjene mer på å arbeide i en bedrift med prestasjonslønn, enn i et foretak med fastlønn. De som har lavere mestringsmotivasjon og produktivitet vil tjene på å være i fastlønn. Konsekvensen av dette kan med tid gjøre at bedrifter med prestasjonslønn vil tiltrekke seg de beste arbeidstakerne, noe som kan føre til større forskjeller, og der brikkeorienterte individer står i fare for å kunne bli

tapere. Problemer med individorientert lønn, er i følge Barth og medarbeidere (Barth, Brathberg, Hægeland, Raaum 2005 side 59):

- Problemer knyttet til opplevelse av å bli behandlet rettferdig. Det er ofte vanskelig å vurdere hva som skyldes innsats, og hva som skyldes evne. Det er kun innsats som direkte er underlagt aktør- og brikkefeltets domene.
- Gruppelønn er problematisk i forhold til å se det enkelte individs produkt i gruppen. Dette kan åpne for manipulering innad i gruppen, og for at mestringsmotivasjonen går nedover.
- Problematisk i forhold til samarbeidsorienterte oppgaver, da prestasjonslønn legger til rette for konkurranse.

Lønnsnivået i Norge har over mange år vært sektorbestemt og kollektivistisk. Dette har ført til små lønnsforskjeller innen en yrkesgruppe. De vanlige formene for lønn i Norge har vært fast lønn. Tendensen mot økt bruk av prestasjonsbasert lønn, virker i følge Torp som en seleksjonsmekanisme, da den tiltrekker seg individer med stor arbeidskapasitet og over middels produksjonsevne. Det vil også frastøte seg individer med lavere produksjonskapasitet (Torp 2005).

Veksten innen bruk av prestasjonsbasert lønn, er høyest i bedrifter som ligger utenfor de kollektive avtalene, det vil i dag først og fremst si privat sektor. Grunnen til utvikling av nye lønnsformer kan komme fra den kritikken som har kommet mot de mer tradisjonelle lønnsformene. Denne kritikken oppsummeres av Barth og medarbeidere på følgende måte:

” For det første gir de gamle lønssystemene for svake insentiver til innsats, noe som er blitt viktigere i den nye kunnskapsøkonomien, hevder kritikerne. For det andre er rigide lønssystemer til hinder for omstillinger og raske snuoperasjoner, noe som også er avgjørende for suksess i den nye økonomien. Sist men ikke minst er de tradisjonelle lønssystemene ikke i stand til å sende raske nok signaler om knapphet og overflod i markedet, slik at arbeidskraften ikke i tilstrekkelig grad får rettet seg inn mot

virksomhetenes behov.” (Barth, Brathberg, Hægeland, Raaum 2005 side 56).

Igjen kan det synes som om bevegelsen bort fra det tradisjonelle til det nye arbeidsliv, også er en bevegelse bort fra behovet for brikkeorienterte arbeidstakere, til løsningsorienterte, aktive og fleksible aktører.

Det finnes flere forskjellige tilnærminger til bruk av lønn eller belønning. Edward E. Lawler (2003) deler den opp i tre deler, og kaller dem jobb-basert, evnebasert og ytelsesbasert. Denne teorien kaster også lys over hvordan aktører og brikker muligens vil fungere i dagens arbeidsliv.

Jobb-basert belønning, er belønning basert på hva jobben i seg selv er verdt. Dette gjør at det vil være lik lønn for likt arbeid på forskjellige arbeidsplasser. Dette er en trygg og stødig ordening, men den gir liten mulighet for vekst og utfordring av den enkeltes kapasitet. Individuer som finner seg til rette innen et slikt system, kan tenkes å være mer opptatt av stabilitet og uniformitet enn pionérbesettelse. Denne belønningsformen kommer innenfor hva Barth og medarbeidere kaller den tradisjonelle (Barth, Brathberg, Hægeland, Raaum 2005).

Evnebasert belønning er mestringsmotivasjonelt mer utfordrende, og kan sies å være en form for aktørfremmende tilnærming til belønning. Her blir individet belønnet for sin kunnskap på feltet det jobber med, og for sin evne til å utvikle seg videre. Belønning og lønnsforhøyning er her knyttet til vedvarende utvikling av ens evner for bedriftens beste og individets vel.

Ytelsesbasert belønning kan bli gitt til individer eller grupper for innsatsen og ervervelsene de har tilført bedriften. Ytelsesbasert avlønning, synes særlig å korrespondere med Torps bruk av det nye arbeidslivets prestasjonsbaserte lønn.

I forholdet mellom tradisjonell og ny lønnsform, vil konkurranseorienterte aktører trolig trekkes mot de nye formene, der prestasjoner og kapasitet spiller en rolle i belønningen, mens brikkeorienterte mennesker heller vil finne seg til rette i tradisjonelle lønnsystemer, der lønnen er den samme og der nødvendigheten for å fortjene lønnen ikke må bevises på daglig basis. Det er allikevel viktig å poengtere at dette ikke er noen regel, men heller en sluttning basert på dataene ovenfor, om aktør og brikke. Det er også viktig å poengtere at ikke alle som befinner seg i tradisjonelle belønningsformer er brikker. Det er kun snakk om mulige preferanser, der muligheten til å handle atypisk er til stede, og der det også selvsagt må tas høyde for andre faktorer som kan gi utløp for aktørens kapasitet. Det er også mulig, og trolig vanlig, at aktører velger yrker uten å forholde seg for mye til lønnsprosedyre, men heller legger vekten på arbeidets innhold og mulighet.

J. S. Adams og W. B. Rosenbaum (i Vroom 1995 side 295) fant ved et forsøk ut at motivasjonen økte om man sa til en gruppe at alle i denne jobben tjener så bra på grunn av utdanning og høy intelligens. Den forble moderat, om de fikk høre at alle i denne jobben tjener det samme. Det er derfor liten støtte for at motivasjonen automatisk stiger proporsjonalt med økonomisk lønn. Om arbeideren føler at han tjener for mye eller for lite, påvirker dette hans prestasjoner og innsats. Dette vil si at om økt lønn skal øke ytelsen, må personen oppleve en dissonans som denne vil rette opp.

Martin Patchen (1961) brukte sosial sammenlikningsteori for å beskrive yrkestilfredshet og lønn. Individet sammenlikner seg med andre, hva de gjør, deres status, utdanning og senioritet. Ut fra dette lager de seg et overslag som bestemmer om de er tilfreds med den lønnen de får eller ikke. Det er i så måte viktig at de ansatte får det de opplever at de har fortjent. Han fant også i et studium av et oljeraffineri, at fraværet var høyest blant de som mente de fortjente forfremmelse, men ikke fikk det. Frustrasjonen er større hos de som forventer seg en forfremmelse, enn de som ikke gjør det.

Lønnen er i seg selv ikke nok til å være tilfreds med arbeidet. For at mestringsmotivasjonen skal holdes oppe, må individet også oppleve arbeidet som interessant. Lønnen kan også bestå av andre ting, som for eksempel i frivillige organisasjoner. Her får man kanskje ikke betalt, men belønningssystemet kan bestå i positiv tilbakemelding og sosial belønning, og andre intrinsiske belønningsmekanismer (Lawler 2003).

Penger og annen lønn, er viktig for både origins og pawns. Dette er på mange måter en selvfølgelighet, da penger og andre varer er en viktig faktor for å kunne leve i dagens samfunn. Selv om lønnen skulle være den samme for en origin og en pawn, vil vi ut fra de ovenforstående sammenlikningene av dem kunne anta at de allikevel har forskjellig opplevelse av jobben. Dette kan i enkelhet kan sammenfattes i at en origin trolig vil oppleve at den i større grad er ansvarlig for sine prestasjoner og resultatene de gir i bedriften, og at valgmuligheter som ligger i ansvar virker belønnende. En origin vil også trolig føle seg mer fleksibel i forhold til yrket. Selvsikkerheten til en origin vil medføre at denne vet at den vil kunne arbeide et annet sted, eller finne en annen løsning, om han ikke skulle trives på det stedet han nå er ansatt, da kompetansesøken trolig vil være en naturlig del av det å ha denne aktive holdningen til livet.

Lønnen kan ses som et naturlig resultat av arbeidet hos en origin, mens jobbens innhold i større grad står i sentrum. Dette kan også være tilfelle hos en pawn, men det kan lettere tenkes at stabiliteten av en lønn, så vel som arbeidsinnhold, og tryggheten dette gir vil være viktigst. En persons selvfølelse og ego kan også muligens virke belønnende eller straffende i seg selv, i forhold til yrkesstolthet, og muligheten til å kunne oppfylle det nivå som en tilskriver sine egne evner.

Forfremmelse er idéelt sett knyttet til oppfyllelse av sine evner, og mulighet til å vise at man har større kapasitet enn det som får utløp i ens nåværende situasjon. For å kunne arbeide med forfremmelse for øye, må individet med nødvendighet

være mestringsmotivert, med høy eller lav frykt for å feile. Forfremmelse kan også brukes som lønn eller belønning, for å ha ytet ekstra, eller for lojalitet mot bedriften. Det er allikevel viktig at ansvaret som ofte kan følge med å rykke opp i en bedrift også imøtekommes. Dette krever motivasjon for mestring, noe som vises gjennom faktorene som Plimpton (deCharms m. fl. 1976) satte opp for måling av origins, og som er beskrevet i første kapitel.

Arbeidstiden:

Arbeidstiden, og timer med arbeide, kan være viktige faktorer i forhold til opplevelse av kontroll. Ved å for eksempel å ha fleksitid, vil individet som foretrekker å kontrollere dagen sin selv få mulighet til dette, men for en brikke, behøver ikke fleksitid å bety frihet, men heller usikkerhet da mer ansvar tilfaller denne. Hvordan dette fungerer, er avhengig av helheten, mens generelt er kontroll over arbeidstiden positivt, om individet evner å disponere den, da det gir kontroll og er derfor en faktor som er med på å motvirke ulike grader av hjelpeløshet.

Det er for øvrig viktig at så vel arbeidsinnhold, som lønn, forfremmelsesmulighet og timer med arbeid, kan være deler av et belønningssystem som virker mestringsmotiverende, om de settes sammen etter hvilke motivasjonell stil og forutsetninger den enkelte har. Dette er virkemidler som tas i bruk i det nye arbeidslivet.

Det er funnet systematiske forskjeller mellom fornøyde og misfornøyde arbeidere (Vroom1995). Den yrkestilfredse arbeider er generelt mer fleksibel og tilpassingsdyktig. Han eller hun søker et utviklende miljø, og er realistisk i forhold til situasjonen og sine mål. Vrooms beskrivelse av den yrkestilfredse arbeider, er nesten identisk med beskrivelsen av en person med høy mestringsmotivasjon og de samlede konsekvensene av faktorene for yrkestilfredshet er et origin-menneske. Vrooms beskrivelse passer også godt overens med et individ som ser ut til å kunne tilpasse seg det nye arbeidslivet.

Stabiliteten av yrkestilfredshet og produktivitet er et viktig spørsmål, som ikke har noe enkelt eller entydig svar. Det kan etter å ha sett på Vrooms faktorer for tilrettelegning være interessant å se på Barry M. Staws tilnærming til problematikken rundt stabilitet i yrkestilfredshet.

Staw (2003), hevder at yrkestilfredshet er noe som kan være konstant på tvers av ulike oppgaver og arbeidsområder, som et resultat av individets evne til fleksibilitet og å fortolke virkeligheten på en positiv måte. Dette synes å ligge nærme Nygårds bruk av fenomenet rekonstruksjon (Nygård 2000). Staws påstand belegges med et femti år langt longitudinelt studium fra Berkeley, der de undersøkte yrkestilfredshet fra ungdom til avslutningen av den yrkesaktive periode i livet (Staw 2003 side 148.). Det kan her se ut til at fleksibilitet og evne til å forme forståelsen av miljøet er viktig for å kunne trives på jobben. Dette er igjen interessant i forhold til origin og pawn, og materialet som er blitt behandlet i denne avhandlingen, da det igjen kan tyde på at det er en sammenheng mellom yrkestilfredshet og origin-mentalitet, som går gjennom fleksibilitet og evne til å forme sin forståelse av verden.

Staw deler ikke feltet opp i faktorer på samme måte som Vroom, men diskuterer heller muligheten for å løse opp stabiliteten for dem som er i et negativt spor, og som rommes av pawn-begrepet, selv om Staw selv ikke bruker denne terminologien i sin fremstilling av fornøyde og produktive arbeidere. Hos han er det også viktig, som hos deCharms (1976), hvordan individet opplever situasjonen, og ikke hvordan situasjonen faktisk er.

Undersøkelsen av det nye arbeidslivet ovenfor favoriserer klart mestringsmotiverte mennesker, og særlig det som er beskrevet som aktørorienterte individer. Det er imidlertid viktig å presisere at ingen er absolutte aktører eller brikker. Det er heller snakk om grader av nærhet til den ene eller den andre polen, som i sin absolutte form, er nærmere å være en teoretisk ide, enn en praktisk virkelighet.

Konklusjoner etter tredje del av undersøkelsen

Hvilke komplikasjoner kan aktør og brikke ha i dagens arbeidslivskultur?

I følge Torp (2005), er fenomenet som omtales som det nye arbeidslivet en trend eller en tendens som ser ut til å være på vei inn i norske arbeidsplasser. Resultatet av denne mulige forandringen, vil som vist ovenfor, trolig ha ulik konsekvens for aktør- og brikke-dominerte individer. Dette kan føre med seg en sortering hvor kun de mest tilpasningsdyktige vil bli vinnere, men det vil også kunne gjøre alle til mulige vinnere, dersom brikker kan stimuleres til å utvikle temporære aktøregenskaper i en arbeidssituasjon som holder en slik stimulering ved like. Det kan godt tenkes at sistnevnte vil kunne være mulig, om de underliggende metodene som opprettholder denne kulturen likner på de prosessene som eksempelvis deCharms og hans medarbeidere igangsatte i sitt program. Mestrings situasjoner fører med seg vekking av mestringsmotivet i følge McClelland, i behandlingen av hans teorier ovenfor.

Nedslaget av det nye arbeidslivet gjør seg gjeldende i mange faktorer innen arbeidslivet. I denne avhandlingen vektlegges Vrooms (1995) 6 faktorer for utvikling av yrkestilfredshet og yrkesprestasjoner, i forhold til origin- og pawn-kategoriene til deCharms. Dette for i større grad å klargjøre konsekvensene som følger av et nytt arbeidsliv, men også å se hvordan det står i forhold til det gamle.

GENERELLE KONKLUSJONER, OG VEIEN VIDERE.

I denne avhandlingen har jeg undersøkt og drøftet origin- og pawn-konseptene sammen med mestringsmotivasjon og attribusjon, som jeg valgte å sette som underkategorier.

Hvert av kapitlene ovenfor har sine egne konklusjoner, så denne generelle konklusjonen er i hovedsak ment for å trekke noen av hovedtrådene sammen og se på hvilke muligheter som kan åpne seg.

For å gripe feltet i avhandlingen, anvendte jeg tre problemstillinger, som er blitt belyst og drøftet gjennom oppgavens gang. Disse vil nå summeres kort.

Hvordan er aktør- og brikkemønstrene komponert, og hvordan påvirker de individet?

Ved å drøfte aktør- og brikkebegrepene, slik de er blitt brukt hos deCharms og hans medarbeidere, og i andre beslektede teorier, har jeg klargjort forholdet mellom disse, mestringsmotivasjon og attribusjonsteori. I følge de observasjoner som er gjort i denne teksten, er det hovedsakelig mestringsmotivasjon og attribusjonsteori som gir aktør- og brikkefenomenet innhold.

Origin og pawn kan, ved siden av deCharms definisjoner, sies å være heldige og uheldige sammensetninger av mestringsmotivasjon og attribusjonsevne, som fører til mer eller mindre fleksibilitet i omgang med andre, og i utførelsen av det daglige virke. Handlingsmønstre knyttet til de to polene, styres av egen oppfatning, sine muligheter, og hvilke begrensninger og muligheter andre åpner for. Åltså ikke nødvendigvis de faktiske forhold.

Teorien om aktør og brikke har hentet teoretisk næring fra flere teoretikere innen motivasjon og attribusjon, og er derfor et resultat av en smeltedigel. Ved å fokusere på eksplisitte underkategorier, slik som de beskrives av Plimpton, og se

bort fra andre tilstøtende komponenter som er av en mer vag karakter, og undersøke disse, er det mulig å komme til en klarhet i hva fenomenet består av. Mestringsmotivasjon og elementer fra attribusjonsteori blir da satt i søkelyset i andre del, for å undersøke mulighet for forandring og stabiliteten i disse eventuelle forandringen. Problemstillingen som brukes for å gjøre dette er:

Hvordan kan opplæring eventuelt legges til rette for utvikling av mestringsmotivasjon, og gjennom dette aktøregenskaper, og hvor stabile er resultatene?

Man har ikke per i dag noen sikker teknikk eller metode som kan legges til grunn for å lage et program for å utvikle stabile aktøregenskaper. Det vil si å lage stabile forandringer i mestringsmotivasjon og attribusjonsstil. Det kan synes som om individets aktør- eller brikkeprofil kan la seg tøy og til en viss grad tilpasses, da deCharms og hans medarbeidere fikk positive resultater ved hjelpe av deres program. Det er allikevel vanskelig å fastslå stabiliteten i forandringen. DeCharms gjorde ikke oppfølgende undersøkelser på dette, og undersøkelser av mestringsmotivasjon svekker teorier om stabil forandring. Mestringsmotivasjon og attribusjon, kan synes vanskelige å forandre og særlig på en permanent og stabil basis, i følge studiene som er gjort på feltet.

Det som skulle kunne sette konseptene aktør og brikke i særstilling, måtte være om den samlede bearbeidelsen av Plimptons komponenter skulle gjøre helheten til noe diametralt annet enn disse delene. Det er imidlertid lite som tyder på at dette skulle være tilfelle.

Et nytt program burde ha som mål å kunne ha en glidende overgang til det samfunn som individet skal virke i, slik at ikke programmet kræslander i virkelighetens utfordrende samfunn, som ikke har en pedagogisk agenda for tilpassning av brikker. Dette er en utfordring som trolig vil kreve nye perspektiver, og nye metoder. Det er, kan hende dette Nygård forsøker å gjøre

ved å innføre konstruktivisme i feltet. Et forsøk på å innføre det element som kan føre forskningen nærmere et program for å danne stabile aktører. Om dette eller fremtidige prosjekter vil føre frem vil kun tiden kunne vise.

Hvilke komplikasjoner kan aktør og brikke ha i dagens arbeidslivskultur?

Etter å ha klargjort at det ikke finnes noe eksisterende program som er tilstrekkelig etterprøvd for utvikling av stabile aktører, tok denne delen for seg hvordan aktører og brikker muligens kunne reagere i forhold til det nye arbeidslivet, med de krav som er toneangivende der. Problemet består i at det kan synes som om det nye arbeidslivet krever aktørdominerte mennesker, med alt det dette innebærer av fleksibilitet og ansvarlighet. Dette er et problem man ikke kan se bort ifra, da man gjennom forskning på feltet har sett at individer trolig ikke er like tillempelige i forhold til forandring av aktør- og brikkemønstre, som de kan være i å forandre dårlige vaner, selv om man kan tøye sin profil.

Dersom det ikke skjer en forandring, eller en tøyning i brikkedominerte individer i det nye arbeidslivet, vil overfokusering på aktørmentalitet og mestringsmotivasjon kunne legge for mye press på dem. Brikkedominerte arbeidere kan da i verste fall bli fremmedgjort og hjelpeløse, og som et resultat av dette, henvist til lavt lønnede og mer monotone jobber.

Veien videre for aktør og brikke kan ta mange former. Det er imidlertid viktig at forskningsresultater fra mestringsmotivasjon og attribuasjon tas på alvor, for at brikkedominerte individer unngår å bli tapere i den videre utviklingen av det nye arbeidslivet.

REFERANSELISTE.

Atkinson J. W., Birch D. 1978. *An Introduction to motivation*. New York US: D. van Nostrand Company.

Barth E., Ringdal K. 2005. *Fleksibel arbeidsorganisering 1997-2003*.
I H. Torp (red): *Nytt arbeidsliv. Medvirkning, inkludering og belønning*. Oslo: Gyldendal Akademisk.

Barth E., Bratsberg B., Hægeland T., Raaum O. 2005. *Nye avlønningsformer*.
I H. Torp (red): *Nytt arbeidsliv. Medvirkning, inkludering og belønning*. Oslo: Gyldendal Akademisk.

Barth E., Bratsberg B., Hægeland T., Raaum O. 2005. *Større lønnsforskjeller i Norge: En følge av prestasjonslønn? (2. artikkel)*.
I H. Torp (red): *Nytt arbeidsliv. Medvirkning, inkludering og belønning*. Oslo: Gyldendal Akademisk.

Brehm J. W. 1956. *Post decision changes in the desirability of alternatives*.
Journal of Abnormal and Social Psychology, 52, 384-389.

Coolidge C.: *The Quotations page*. Quotation #2771.
<http://www.quotationspage.com/quote/2771.html> (15. 10. 2005)

DeCharms R. 1968. *Personal causation*. New York US: Academic Press.

DeCharms R. 1976. *Enhancing Motivation. Change in the Classroom*. New York US: Irvington Publishers, Inc.

Diener C. I. & Dweck C. S. 1978. *An analysis of learned helplessness: Continuous changes in performance, strategy and achievement cognitions following failure*.
Journal of Personality and Social Psychology, 36, 451-462.

Festinger L. 1957. *A theory of cognitive dissonance*. Evanston, IL: Row, Peterson.

Heckhausen, H. 1984. *Emergent achievement behavior: Some early developments*.
I J. G. Nivholls (red) *The development of achievement motivation. Advances in motivation and achievement*. Greenwich, con.: Jai Press Inc.

Heckhausen, H. 1991. *Motivation and Action*. Berlin. Springer- Verlag.

- Kuhl J. 1981. Motivational and functional helplessness: The moderating effect of state versus action orientation.
Journal of Personality and Social Psychology, 40, 155-170.
- Kuhl J. 1982. Action- vs state-orientation as a mediator between motivation and action.
I W. Hacker, W. Volpert og M.V. Chranach: *Cognitive and motivational aspects of action*. Berlin: VEB Verlag Deutscher Vissenschaften.
- Kuhl J. 1985. Volitional mediators of cognition-behavior consistency: Self regulatory processes and action versus state orientation.
I J. Kuhl og J Beckman: *Action Control: From cognition to behavior*. Berlin, Heidelberg, New York: Springer- Verlag.
- Kvinge T., Grimsrud B., Schøne P. 2005. Ansattes medbestemmelse i norsk arbeidsliv.
I H. Torp (red): *Nytt arbeidsliv. Medvirkning, inkludering og belønning*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Lawler E. E. 2003. The Design of Effective Reward Systems.
I L. W. Porter, G. A. Bigley, R. M. Steers (red): *Motivation and Work Behavior*. New York: McGraw-Hill/Irwin.
- Levin K., Dembo T., Festinger L., Sears P S. 1944. Level of aspiration.
In J. McHunt (ed.), *Personality and the behaviour disorders vol. 1*, 333-378.
- Liveratn S. & Scodel A. 1960. Internal and external control as determinants of decision-making under condition of risk.
Psychological Reports, 7, 59-67.
- McClelland D. C. 1951. *Personality*. New York: Wm. Sloan.
- McClelland D. C. 1958. The use of measures of human motivation in the study of society.
I J. W. Atkinson: *Motives in fantasy, action and society. A method of assessment and study*: New York: Van Nostrand.
- McClelland D.C., Atkinson J. W., Clark R. A., Lowell E. L. 1953. *The Achievement motive*. New York: Appleton-Century-Crofts.
- McClelland D.C. & Winter D.G. 1969. *Motivation economic achievement*. New York: Free Press.
- Milgram S. 1969. *Obedience to Authority*. New York US: Harper Perennial.

Murry H. A. 1938. *Explorations in personality*. London and NY: Oxford University Press.

Nietzsche F.: *Thus Spake Zarathustra. A book for all and none*.
Project Gutenberg, Online books.
<http://www.gutenberg.org/dirs/etext99/spzar10.txt> (16.10.2005)

Nygård R. 2000. *Aktør eller brikke? -om menneskets selvforståelse*. Oslo: ad Notam Gyldendal.

Patchen M. 1961. *The choice of wages comparisons*. Englewood Cliffs, N. J.: Prentice- Hall.

Pintrich R., Schunk D. H. 2002. *Motivation in Education. Theory, Research and Application*. New Jersey: Merrill Prentice Hall.

Rand, P. 2003. *Mestringsmotivasjon*. Oslo: Universitetsforlaget, Pensumtjenerste,

Ringdal K., Nordhaug O., Gooderham P. N. 2005. Amerikanisert personalledelse i norske bedrifter?
I H. Torp (red): *Nytt arbeidsliv. Medvirkning, inkludering og belønning*. Oslo: Gyldendal Akademisk.

Rizley, R. 1978. Depression and distortion in the attribution of causality. *Journal of Abnormal Psychology*, 87, 32-48.

Rosen B. C. & d'Andrade R. 1959. The psychological organs of achievement motivation. *Sociometry*, 22, 185-218.

Rosenthal, A.M. 1999. *Thirty-Eight Witnesses: The Kitty Genovese Case*. Berkeley: University of California Press.
<http://ark.cdlib.org/ark:/13030/ft8v19p2pw/> (18. 03. 2005)

Rotter J.B. 1966. Generalized expectancies for internal versus external control of reinforcement. *Psychological monographs* 80, 1-280.

Rousseau J. J. 1979. *Emile, or on education*. US, Basic books.

Schøne P. 2005. *Opplæring i arbeidslivet*.
I H. Torp (red): *Nytt arbeidsliv. Medvirkning, inkludering og belønning*. Oslo: Gyldendal Akademisk.

Seligman M. 1991. *Helplessness. On depression, development, and death*. New York: W. H. Freeman and company.

- Staw B. M. 2003. Organizational Psychology and the Pursuit of the Happy/Productive Worker.
I L. W. Porter, G. A. Bigley, R. M. Steers (red): *Motivation and Work Behavior*. New York: McGraw-Hill/Irwin.
- Tolman E. C. 1932. *Purposive behaviour in animals and men*. New York: Appleton-Century.
- Torp H. 2005. Nytt arbeidsliv – innledning og sammendrag.
I H. Torp (red): *Nytt arbeidsliv. Medvirkning, inkludering og belønning*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Trudewind C. 1987. The Role of toys and games in an ecological approach to motive development.
I F. Halisch & J. Kuhls *Motivation, intention and volition*. Berlin: Springer Verlag.
- Trudewind C., Brunger T. og Krieger K. 1986. Parental expectations and the development of achievement motivation.
I J. H. L. Van den Bercken E. E. J. De Bruyn & T. C. M. Bergens' *Achievement and task motivation*. Lisse: Swets & Zeitlinger.
- Vroom V.H. 1995 *Work and motivation*. San Francisco US: Jossey-Bass Publishers.
- Weiner B. 1979. A theory of motivation for some classroom experiences.
Journal of Educational Psychology, 71, 3-25.
- Winterbottom M. 1958. The relation of need for achievement to learning experiences in independence mastery.
I J. W. Atkinson: *Motives in fantasy, action and society. A method of assessment and study*: New York: Van Nostrand.